

Трстеник /
Љубостиња
2024.

ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

Годишњак | Јефимијиних дана, број 9

20
23
—
20
24

ЛҮБОСТИЊСКА
09 ПРИНОШЕЊА

Издавачи

Народни универзитет Трстеник
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

Уредник

Драгиша Батоћанин

Редакција

Драгиша Батоћанин, Верољуб Вукашиновић,
Иван Величковић, Душан Јовић, Јелена Вукчевић,
Ивана Илић

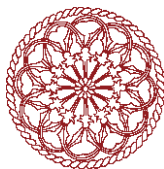
ISSN 2466-4553

ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

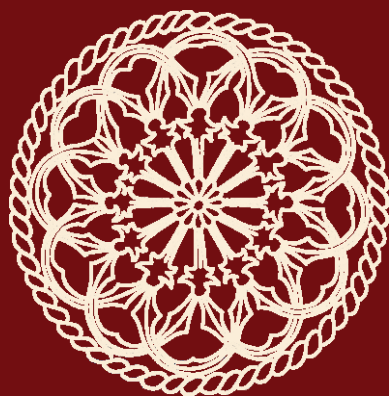
Годишњак

Јефимијиних дана, број 9

ТРСЕНИК / ЉУБОСТИЊА
2024.

КФІЖІЇНИ ДАНИ
14-16. ЈУН 2023. ГОДІННЕ

Трстеник је и ове 2023. године од 14. до 16. јуна, по тридесет шест пут, био домаћин најбољим песницима из васколикога српства, на традиционалној манифестацији „Јефимијини дани“.

Ове године, што због лошег времена, што због предзнака лошег времена и уведене ванредне ситуације на територији наше општине због обилних падавина и поплава, целокупни програм манифестације одвијао се под кровом Дома културе у Трстенику.

Манифестацију је свечано отворио и поздравио учеснике и присутну публику, потпредседник општине Дејан Раковац, а на почетку ове прве вечери својим бриљантним наступом публику су одушевили, мајстори традиционалне српске музике, појци, браћа Теофиловићи.

Програм под називом „Од рода светла и славна“ започео је својом беседом песник Ненад Грујичић, док су венац српских песникиња украсиле песникиње Милица Миленковић, Љиљана Павловић Ћирић и Милица Шпадијер. У наставку целовечерњи концерт извела су браћа Теофиловићи на задовољство трстеничке публике.

Другога дана, 15. јуна, програм је започео отварањем изложбе акварела сликарке Силве Вујовић у Ликовном салону Дома културе НУ Трстеник. Изложбу је отворио председник Одбора „Јефимијиних дана“ и директор Народног универзитета, Данило Вуковић, а о самој сликарки и њеном делу говорио је сликар, Мирољуб Филиповић.

У наставку, у фоајеу Дома културе на сцени „Калдрма“, представљен је осми по реду број годишњака „Љубостињска приношења“. У програму су поред чланова редакције учествовали и рецитатори из Културног центра Печењевац, као и ученици Основне музичке школе „Корнелије Станковић“ из Трстеника.

Потом је по трећи пут додељена награда под називом „Љубостињски крин“ за најбољи писани рад ученика средњих школа. Ове године тема је била: „Вечни сјај Миличине Љубостиње“, а најбоља је била Жељана Пантић из Трстеника, док су похваљени радови Анђеле Матејић из Трстеника, Игора Лазаревића из Бруса и Нине Милорадовић из Крушевца.

Награду „Љубостињски крин“ је уручио председник Одбора „Јефимијиних дана“, Данило Вуковић, свим учесницима конкурса по једну књигу је уручио директор НБ „Јефимија“, Верољуб Вукашиновић, а парох љубостињски Данијел Стефановић свима је даровао по макету манастира Љубостиња и по једну икону.

Трећег дана у преподневним сатима, у већници Дома културе одржан је „Округли сто“ на тему: „Живот у српским средњовековним земљама“. Учествовали су: Чарна Милинковић, Маја Николова, Ана Цицовић и Александра Савић, а прочитан је и сажетак рада нашега завичајца, Дејана Радисављевића. Уводничар је била Јелена Вукчевић, историчар, организатор музејских активности у Трстенику.

У великој Сали Дома културе увече је одржано завршно вече под називом „Јефимији у част“. Црквени хор „Бошко Југовић“ при храму Свете Тројице у Трстенику отворио је манифестацију молитвом „Оченаш“, а потом је „Похвалу светом кнезу Лазару“ говорила глумица Биљана Ђуровић. У оквиру песничких приношења своје изабране стихове говорили су песници: Видосава Арсенијевић, Милош Јанковић, Данило Јокановић, Дара Радојевић, Драган Марковић и Обрен Ристић.

На крају програма, традиционално је додељена награда „Јефимијин вез“ за најбољу збирку песама у претходној години, која је овога пута уручена песнику Братиславу Р. Милановићу, за књигу *Плава медуза* у издању СКЗ из Београда. Награду је уручио већник за културу општине Трстеник, Иван Нешић.

Онда смо чули беседу награђеног аутора, пробране стихове из награђене збирке и пригодне духовне песме у извођењу хора.

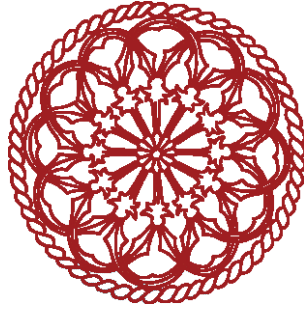
Бриљирао је Братислав Р. Милановић. Песник.

Бриљирали су чланови хора „Бошко Југовић“. Певачи.

На самом крају, аплауз. Публика.

Аплаудира и песмама и песницима, устајући са својих седишта, а чује се и понеки тихи, упитни глас: „Оће ли бити кише, шта мислиш?“.

Ето, то су били, ти кишни, јунски, дани у Трстенику, те две хиљаде двадесет треће године.

наїрада „јефимијин вез“

762 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 762

БРАТИСЛАВ Р. МИЛАНОВИЋ

ПЛАВА
МЕДУЗА

ОДЛУКА ЖИРИЈА

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ЈЕФИМИЈИН ВЕЗ“
ЗА 2023. ГОДИНУ

Овогодишњи жири Награде „Јефимијин вез“ радио је у саставу *Мина Ђурић*, члан, *Никола Маринковић*, члан, и *Јован Пејчић*, председник.

До краја маја месеца 2023. жири је остварио непосредан увид у српску песничку продукцију 2022. године и издвојио потенцијалне кандидате за награду.

На седницама одржаним 30. марта и 22. маја жири је постепено сужавао избор кандидата, да би у најужи круг ушла следећа остварења (по азбучном реду презимена песника): Спасоја Јоксимовића (*Меланхолија hoto sapiensa*, Центар за културу и туризам: Шумадијске метафоре, Младеновац), Братислава Р. Милановића (*Плава медуза*, Српска књижевна задруга, Београд) и Милице Шпадијер (*Ново тробље*, Контраст издаваштво, Београд).

На завршној седници одржаној 4. јуна 2023. године жири је једногласно одлучио да Награду „Јефимијин вез“ за најбољу књигу поезије, прожете традицијом којој припада дело песникиње Јефимије, штампану 2022. године, добије песник:

БРАТИСЛАВ Р. МИЛАНОВИЋ
за збирку
ПЛАВА МЕДУЗА
(издавач Српска књижевна задруга, Београд, 2022)

Брашислав Р. Милановић

Јован Пејчић, Мина Ђурић, Никола Маринковић

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА

У свом богатом песничком делу Братислав Р. Милановић виšekратно је потврдио висок ниво песничког умећа. Суверено владајући везаним и слободним стихом, он је успео да њиховим комбиновањем осветли различите нијансе смисла, увек у дослуху са великим темама медитеранске и националне историје, што се посебно види у овој књизи.

Почињући збирку путописно-наративним циклусом „Под голу-бачком кулом“ Милановић је отворио простор своје поезије за продор медитеранских митова који су преобликовани уписивањем у повлашћени локални пејзаж. Повезујући симовићевску метафорику Дунава преко фигуре Шарана, са митом о Аргонаутима и једном његовом интерпретацијом која источне крајеве наше земље чини симболички важним, песник је свезао неколико архетипских слојева у темељ свог поетског света. Ова архетипска потка, чија древност сеже још у доба културе Лепенског вира, песнику омогућава да путовање по медитеранском простору претвори и у путовање по, симболички речено, медитеранском времену. У том контексту, Милановићева збирка води и једну врсту продуктивног песничког дијалога са неосимболистичким наслеђем, на првом месту са поезијом Ивана В. Лалића.

Отуда следећи циклус „Купање богова“ потврђује медитеранску симболику спуштањем фокуса на пределе и мотиве класичне Грчке, куда су се и митски Аргонаути преображени вратили. Циклус „Уље, маслине и вино“ продужава протежност хеленске сликовности у савремени урбани амбијент, да би се трагички квалитет збирке отворио у циклусима везаним за националну историју: „Сто на раскршћу“, „Дом стараца“ и „Једна глава лута преко поља“.

Завршни део збирке, циклус „Плава медуза“, кружно затвара ову књигу фокусирањем на мотив који је поетички обликован у првим њеним песмама. Ова цикличност, која и није пуно затварање круга већ више нека врста пресека линеарног и хронолошког времена, представља крајњу тачку до које стиже песничково понирање у древност.

Зато повратак у савременост, „у густо подне, на доњем Врачару“ није тек враћање из древног сна пролошке песме збирке, већ задобијање егзистенцијалног смисла. Талог векова, цивилизација и народа на овим

веригама света, који многим гласовима проговарају из ових стихова, читаоцу шаљу поруку да никада и никако на овом свету, а поготово у овом поднебљу није сам.

И зато песниково Косово, које је после полома „клизнуло кроз прсте“, и трагички грч невиних нацистичких жртава нису далеко од Јефимијиног средњовековног плача – јер са њим чине непрекинути низ који, оним „Цариградским друмом“ српске књижевности, према Зорану Мишићу, и даље савременог човека могу одвести античким коренима, само уколико жели да тим правцем пође.

Књига Братислава Р. Милановића таквом читаоцу биће поуздан водич.

Браишлав Р. Милановић

БЕСЕДА О ЈЕФИМИЈИ

Захваљујем жирију што ми је учино част да понесем ово високо и лепо признање: „Похвалу Светом кнезу Лазару“, најлепшу песму старе српске књижевности извезену на атласу.

Велика је песма Јефимијина.

Јефимија није само прва песникиња у српској књижевности – она је и прва модерна песникиња у српској књижевности. Јер, тим песничким средствима, којима је она написала своју „Похвалу Светом кнезу Лазару“, није писао ниједан песник... Она је у исто време насликала и стање у Србији после Косовског боја, и стање у Лазаревој породици, али и стање у души једне усамљене и ожалашћене жене, што је за њено време потпуна новина у песничким текстовима.

Јефимија је у „Похвалу Светом кнезу Лазару“ унела сав свој бол и сав свој дар.

Текст њене песме је у исто време и родољубив и пун песничких фигура, емотиван, али и одмерен и отмен.

Јефимија је у српској поезији отворила врата и Аници Савић Ребац, и Даници Марковић, и Десанки Максимовић, и Даринки Јеврић, и Драгињи Урошевић, и Љубици Милетић... и бројним младим песникињама које тек долазе...

Част ми је што ће њена песма и њен вез красити мој дом.

Захваљујем вам на великом и прелепом дару.

У Трстенику,
16. јуна 2023. године

ИЗБОР ПЕСАМА БРАТИСЛАВА Р. МИЛАНОВИЋА

ПОСТОЈАНОСТ ПЕСМЕ

Не замишља песма: то које оми
и језик у сиварила катали умирну,
а од шабана што се шири у мом гласу освајају
ожиљци у шиклом првопоку, у кокорана,
на таквим зглобима, као после
српачког удара.

А како ће — кад врхлови
што настају од сказаних умишљу — прелазити
пре алатице: са муком у ружу ће
општавајући свиранично ижево јамк азбуку
и интуитивни пута је сарело над лажичом
оног што је извијао глас над црковима,
у сенци плаћана и на булевару:

да ми музика каква, некрозна,
што га је сручила боц каде фигао у вичине,
и мисао да се, без нас, све понавља?

20. септембар
Београд

Братислав Р. Милановић

САН

Сањао сам да скачем у прозачну
воду из неке сулуде висине
и пропадам у дубину, двозначну,
кроз плаветнило, по мери силине
с којом сам заронио према дну.
У том искричавом и опасном сну,

потом сам, споро, израњао к сунцу,
кроз азурне провидне слојеве,
из неке сенке што се згушњавала...
Око мене, стремећи врхунцу,
плесали су мехурићи... Издавала
ме снага, загледаног у ројеве

зрака што недостају мојој крви:
немам више моћи у мишићима
за пресудан чин израњања у дан,
језа ми и последњу мисао мрви
док тонем према воденим бићима:
ко ће ме овде наћи? Ово није сан.

ПЛАВА МЕДУЗА

Када ме са дна небеса ожеже
у одсутном часу модра медуза,
остаће ће речи што сам попут мреже
спуштао у језик уз помоћ муза
да ми се песма са суђајом свеже
док не утрне и та тињалица.

Слова ће друга да изричу лица.
Са мене се споро, фотон по фотон,
на дугом путу окрунила светлост...
У сланој бари остао је, потом,
да зија у небо као црна кост
само крњи дуб – свему ругалица.

И медуза ће се грчити на песку
ког твори зрно по зрно видела
(завршни чин у последњем блеску)...
Бодља одласка у њу би бридела
јер ми смо исто у овом трајању
плаћали спајању и растајању.

И пре него што све залије море
настрљивим таласом са пучине:
ил' ће да испаре, ил да се скоре
наши остаци – трице и кучине...
Никаквих више неће бити нити
што ће нас овде опет сјединити.

СЛОВО О ЛЈУБАВИ

5.

Било је ту и мало тананости
у травама што су поваздан влатима
драшкале другу страну васељене
уроњене у тајанство воде
пред небеским вратима...

... а било је и љубави у чудном огледалу,
на жалу под голубачком кулом,
у присном њихању с Дунавом,
упркос магли са заметком века што ће
бити укрштен с нулом.

НАСРЕД СЕЛА ЛИТОХОРО

Делимично по Сивану Раичковићу

Крај чесме, насред села Литохоро,
подно намрштене горе Олимпа,
појаве се на сунцу старци: споро
измиле, попут уморних полипа,
из скровишта у кућним рупчагама
где су их нагризали со и чама.

И простиру под зраке слану влагу
својих одавно промрзлих душа,
помишљајући на негдашњу снагу
коју је лагано испијала тмуша
свих година страћених у ништа,
ту, надомак божијег боравишта.

Свак мисли да је још далеко м'ена
док се стењући извлаче из дреја,
ослушкују жељно кикот жена,
високо на брду, изнад Егеја,
и деле јевтине виршле са псима
ко некад паљенице с боговима.

УЉЕ, МАСЛИНЕ И ВИНО

I

Док ми сир прелива маслиновим уљем
смеје се и васкрсава у соби јогунасто море,
запљусне једну и другу страну стола
што нас спаја крај голог прозора;
задрхти, од цврчака, душа јануарског снега.

Овде, на северу, у мочварама, замирише
на овце, на млеко земље коју никад нисмо,
заједно, будили стопама, шкрипне тавањача
нашег никад саграђеног дома;
писну, у недоба, испод свести – ласте.

Док се низ белину слива жута кап,
укаже се камен овенчан лавандом
усред маслињака, на почетку свега,
млад ветар поправља свет њеном хаљином:
залива, врелином, и пупак и срце пучине...

Док на белој пути гусну златне грашке,
њен уздах се провлачи кроз мирисе и уље:
топе се снегови и слике, ноћас, на Врачару...
Помислим: све то је већ једанпут било!
али, не сећам се, не сећам, никако...

СТО НА РАСКРШЋУ – ПОЕМА

10. ЂАВОЉИ ГОСТИ ПОД СТОЛОВИМА

ХОР

*Да ли и Бої види озіо, са Сїолова:
Не моју се дићи шешки од олова?*

ХОРОВОЃА:

Да ли је Он, одозго, са Столова
гледао по овој самртничкој стељи,
на њина тела пуна бола и олова
затучена на рођеној земљи?

Да ли је бар са врхова Гоча
примио међ звезде ударце била,
пре но што је стара коштана плоча
пала на душе из страшног сивила?

Куд ли су водама Ибра и Мораве
отекли уздаси излуделе нејачи,
да ли у светлим просторима бораве
возовође, лекари, поштари, ковачи?...

Можда су сви они пожурили за птицом,
одвезли се блиставом, рајском пругом,
један за другог привезани жицом,
ка сунчанијем пољу, ка граду другом,

али овде су остале њине кости,
избушене лобање, избледеле очи,
ту су играли ђаволови гости
над погледом, над умом што се кочи.

И нема ни на небу толико свећа
колико доле лежи невиности,
нек њихове целате послужи срећа
као нас црнина, Боже ми опрости.

ЈЕДНА ГЛАВА ЛУТА ПРЕКО ПОЉА

5.

Једна глава бдије изнад града
попут лунарног жутог лампиона,
ко опомена да још увек страда
њено потомство. Фењер милиона
страдалника се никада не гаси
у нади да ће уснуле да спаси,

да ће пробудити, учмале, из сна,
јер све је Косово, све, свака стопа
на којој се овај стари језик зна
а остаје без родова и тропа:
пробуди их, Кнеже, име им одлази,
за њим затрављују стазе и богази...

РУКА КОЈА ЈЕ ГОРЕЛА

Записа рука – нестали Хетити
у шпиљама што издуби их време!
Тако ћемо и ми нестати свити
у ролне порука – у тајне системе
неке преображени, у нову мисао
која даје свему коначни смисао,

ми – што гледасмо подлост, крв и сузе
док смо трајали на овоме путу,
и памтили све то уз помоћ музе,
сањав лађу у светлост поринуту...
Зар је то, да запише, ова рука смела?
Можда је зато тако и горела...

НЕМА ВИШЕ ТИХ ЉУДИ...

Одакле су Милановићи?

Милановићи су најмлађа грана породице Јевтић из алексиначког села Витковац, које се сместило између леве обале Јужне Мораве и Ђунишког виса. Та жупа на северозападу Алексиначке котлине звала се у средњем веку Пешчаница и, са градом Корманом и манастиром Свети Нестор припадала је Крушевцу, а води се у Повељи кнеза Лазара и патријарха Спиридона 1382. године као „предео реке Пешчанице“.

Родоначелник Милановића је мој отац Радивоје, који је презиме добио према свом деди, Милану Јевтићу, несталом 1918. године. Било је то уочи повратка његовог сина, а мог деде Љубомира, носиоца четири највећа одликовања за храброст са Солунског фронта. Прича о Милановом нестанку има више верзија, које се баш и не подударaju, и свакако спада у циклус мрачних, никад разјашњених српских породичних сторија.

Према причи најуже породице током ратова од 1912. до 1918. године Милан је био сеоски кмет. Једне ноћи, уочи повратка српске војске, неки рођак – који је на почетку рата убио српског војника да би га опљачкао, због чега му је Милан обећао да ће га, када се Срби врате, везати за колац или попети на конопац – дошао је са неколицином даљих рођака по њега изговарајући се да желе да га сакрију од Немаца који су га, наводно, тражили. Нико га више никад није нашао. За нас је то важећа верзија догађаја. Има и других, али то нас већ одводи у просторе романа. Углавном, мој отац је понео презиме Милановић као спомен на несталог деду и његови потомци немају никакве везе са другим Милановићима у српском народу.

Према породичном предању Јевтићи потичу из Пећи, али се тачно време њиховог доласка у Витковац не зна. Неки моји рођаци тврде да су наши преци били ту још у XVIII веку. Тада се то подручје, између Пешчанице и Рибарске реке, сасвим опустошено после Српско-аустријског рата 1689-1690, поново насељавало. Дошли су ту у једној од великих сеоба.

И ја сам замишљао простирано поље по коме Милош Војиновић жури широјицу младих и издавих насилника – Вука Ђаковца, Неспојљца Јанка и Момче Пријепољче – који су хтели да му оштму коња – и млади их шешким, блиставим буздованом...

Уживао је у том читању и предано се уживљавао у њега. Када је запазио да имам дара за писање, свесрдно га је подржавао и ја сам га развијао уз ту драгоцену подршку. Касније су ме, током школовања, у томе подржавали наставници српског језика, а посебно професорка књижевности у књажевачкој Гимназији, Радмила Живановић.

Од малена сам волео да читам. Прву књигу сам узео у библиотеци када ми је било седам година. Месна заједница у рударској колонији Аврамица, код Зајечара, имала је симболичну библиотеку коју је чинио један скроман орман с књигама. И ја сам у њему пронашао оно што би мене могло да занима. Већ после прве прочитане обимније књиге, а био је то *Бејунац* Цека Лондона, добио сам порив да и ја напишем нешто. Знојио сам се над неколико реченица читаво поподне и... дигао руке. Лакше је било читати. Али ја сам се стално трудио да напишем неку причу и временом су испод моје оловке почеле да излазе приче са разним темама. Неке од тих прича биле су школски задаци, неке ми је задавао отац када је давао задатке својим ђацима, а неке теме сам ја смишљао онако, за себе. Углавном, о мени се ширио глас као о дечаку који лепо пише и почесто су тражили од мене, у разним приликама, да читам то што сам написао.

Постоји једно место, један предео, једно брдо, село, извор, река. Где је то?

У старој рударској колонији Аврамица код Зајечара, подно Вршке чуке, наспрам Грљана, на десној обали Тимока, на око километар североисточно од улаза у окно налази се велика кречњачка пећина у којој су се одомаћили слепи мишеви. У дну те високе а плитке пећине извире кристално прозиран поток који весело скакуће низ брдо, сједињава се са још једном водом, затим преграђен чини невелико језерце из кога се узима вода за потребе рудника и затим наставља кроз насеље и поље према Тимоку у који се улива код грљанског гробља. Тако је било некад. Ту сам, на обалама тог потока, почео да спознајем тајне живота. То објашњење стоји у мом есеју „У бистрини потока“ написаном за часопис „Школски час српског језика и књижевности“, бр. 1, 2010. Бићу слободан да извесне реченице пренесем у овај разговор. Те реченице, понегде измењене, означене су курзивом.

(...)

Од њаквих, дакле, знакова, сличних слова или кодова, у којима су чишаве слике догађаја и сензација, стварара се у нама предстшава о свешу и живошћу у оној младосћи нашеј бића у којој на њих никако не можемо да ушичемо. Зашто се, ваљда, најдуже и њамше: њада нисмо моћи свесно да их мењамо и да од њих традимо нешћо друго, као шћо ћемо шћо чинишћи касније, да бисмо обликовали слику догађаја каква нама одговара, или да бисмо стварали причу у каквој желимо да учешћујемо, свесно забашурујући оно шћо нам се не дојада. Јер, све се у нама и око нас мења поод пришћиском каснијих догађаја. Нико није у двадесетћој и у шездесетћој ишћи. Али, шћо смо даље у времену од шћих дешћињих слика – све смо више жељни њихове искреносћи. Шћа би дао један шездесетћогодишњак да је за увек сачувао чистћошћу и иншћензишћетћи првих доживљаја, да му је за свагда остћала шћа моћ емшћашћије.

Све ми се сада чини, поред свих знања која сам сћекао, да је поезија поврашћак у шћо прасћане сћознавања, када су слике свешћа и њихово доживљавање чистћи, без икакве свесне нашћрухе. Те прве слике, којих ћемо се касније сећашћи, или их сањашћи, шћемељ су будуће поешћичке констћрукције у којој ће пошћоња сћечена искушћива носишћи ишћћу ону врстћу нешћашћвореносћи као у раном дешћињсћиву. Тежња да се и касније сачува шћа чистћошћа доживљаја – лейих или ружних, свеједно – нигде није шћако изражена као у умешћносћи. Не говорим о чистћошћи каракћтера – шћо нико није у сћашћу да сачува – већ о чистћошћи доживљаја.

У поезији се лаж и извешћаченосћ лако ошћкривају. У сћиховима које ишћисује поесник не може бишћи неко друго, јер онда није стваралац већ је фалсификашћор. Зашто је грашћоцено сачувашћи шће првобитћне кодове којима се свешћ ушћисује у наш иншћелектћи. Јер, образац по којем су сачињени тараншћује нам, у познијем добу, приближну искреносћ у ирисћушћу догађајима и појавама. Извесно „шминкање“ оноћа шћо смо доживели или видели пошћово је неизбежно. Свако сећање је само по себи сумњиво и више пријада фикцији нешћо стварносћи, али права, вредна поезија захшћева највећу моћућу меру искреносћи. Прави поесник не може да лаже и када хоће, а од нешћове искреносћи зависи снага чистћачеве доживљаја. Тако ланац добија још једну карикну, поодједнако важну као шћо је и прва.

Поезија (...) није никаква ошћсена. Она је живошћ сам, издробљен на разнобојне комадиће, најчешће нешћравилној облика, и сложен поново у један зачудан мозаик у којем се ивице камичака јасно виде. Ти камичци су наша сћознања и сећања смешћена у речи, синшћајме, мешћафоре, сћихове, целе поесме... А поесме сачињене од њих моћу се чистћашћи само ако се обрашћи поуна ѡажња на сваки камичак, нешћову боју и облик; и месћо у мозаику.

Како сачувати језик и писмо у ова смутна времена и како остати свој?

На наш језик је, после распада Југославије и формирања патуљастих државица насрнула и ала и врана. Атлански лоби нам је у циљу разбијања српског културног и језичког простора наметнуо атомизацију језика. Свака од тих државица би желела да има свој језик, иако од памтивека говори овај који се у лингвистици зове српски. Али, лингвистика и политика нису једно те исто. Политика би да превлада природна правила и да вољу мањине наметне вољи, историји и наслеђу већине. Тако се јављају свакојаке ревизије историје и творбе нових језика којима не говоре народне групације већ политичке. Ако је моје село постало држава, онда његов локални говор има да постане засебан језик.

Ми који се бавимо језиком, књигама, историјом и предањима морамо да ставимо до знања да то није то. У смутним временима прорадиле су старе намере, рачунице, и тактике које нама нису непознате из историје... Појавили су се стари клијенти као кандидати за нове господаре ових простора. Најдрчнији у том послу су опет Немци и Енглези. Зашто не постоје аустријски, лихтенштајнски, швајцарски језик? Зато што то не дају Немци.

Зашто не постоје амерички, канадски, аустралијски, новозеландски језик у политичким заједницама које се зову Америка, Канада, Аустралија, Нови Зеланд...? Зато што Енглези не дају свој језик и не деле га, већ у њега усисавају из свих језика света речи које им одговарају, а које они немају. Они у својим речницима, додуше, наводе порекло сваке речи, али оне постају легитимне речи енглеског језика. Морфологију тих речи они прилагођавају законима енглеског... Па, и ми смо тако чинили и требало би то и даље да чинимо. Језик је жив организам који се непрестано мења. Али правила се морају поштовати да се не бисмо загубили. Уосталом, језик сам из себе избацује оно што његов организам не може да свари или оно што се давно убајатило и изгубило смисао. Поред наше бриге, језик се и сам чува.

Свако време има своје речи и изразе који су у моди, а потом се нетрагом изгубе. Тако је сад у моди реч *препознати* која, не знам зашто, замењује речи *резумети*, *прихватити*, *признати*. У том облику и значењу сам срео глагол *reconnaitre* (препознати, признати), и именицу *reconnaissance* (препознавање, признавање) у француском језику почетком последње деценије прошлог века. Исто је тако у моди конструкција *без да ја је видео*; *без да му је дао*... уместо *а да ја није видео...*, *а да му није*

гао... Очигледно је да су прве две конструкције преузете из језика са латинском основом. Али и то ће се изгубити као што су се из српског језика изгубиле разне рогобатне ствари... Није баш све безнадежно.

О чему сањаише?

Сањам како живим мирним, досадним животом, гледам своја посла и не морам да одговарам на поруке белосветских калкуланата како треба да се одредим за њихово пријатељство, па ће њихова шпаркасица бити пунија, а и мени ће бити боље.

Зашто се не можемо огуирети оне што нам се ујорно намеће, а за шта говоримо да нисмо за то?

Понекад помислим да смо постали безвољни, да се изгубила или потрошила она енергија која је красила генерације са краја XIX и почетка XX века. Онда схватим да се није изгубила енергија него да су се загубили људи. Нема више тих људи. Србија је доживела страхан геноцид у XX веку. Нови нараштаји су одрасли на сећању и на парастосима прецима. Одрасли су на гробљу. А њихови преци су умирали млади... Изграђен је друкчији однос према животу. А можда су нас умориле и силне преваре назови пријатеља у које смо се наивно заклињали. Многи су схватили да смо корисно употребљена, а затим одбачена крпа.

Зашто се све тако брзо и одједном издогађало и догађа?

Ништа се није брзо издогађало. Ми само касно сазнајемо да је за нас припремљена нова терапија. Ми смо у поменутом XX веку, а и сада на почетку XXI имали серију шокова. Између две шок сеансе припремана је поменута нова терапија, а да је ми ни на који начин нисмо провалили, ни преко шпијуна ни преко пријатеља. Многима је било лакше да забораве ко смо били и да постану неко други – онај што нам везује електроде или нас бије.

Појевши се на врх Мироча био сам очаран поледом на Дунав. Шта је за вас моћ природе и у чему је тајна и моћ Дунава?

И мене фасцинира тај поглед на Дунав са те тачке. Често сам у том крају. И сад, док одговарам на ваше питање имам ту слику у глави. Кад погледате тај пејзаж, схватите како сте ви само једна честица у космосу којој је дато да сагледа један његов део и покуша да успостави

неке размере у поређењу са собом. И схватите да је та врста поређења бесмислена. Важније је једно друго сазнање: да са тог места гледате моћну природну силу на чијим обалама је настала цивилизација. Откриће лепенског човека померило је наше појмове о цивилизацији више миленијума уназад. Дунав је и отац, и мајка, и колевка, и хранитељ, и заштитник. А ми смо настали ту – у средишту. У пупку света.

Које гоба дана и ноћи највише волише?

Волим праскорје кад се преда мном отвара нови дан.

Речи нашег језика које вас воздижу и надахњују које имају моћ и које волише, које звуче лепо и шајновишо?

Ех, колико има речи, дубоких, широких, пространих. Да цитирам Душана Матића, а да завршим по своме: „нек шеку речи, нек шеку речи, нек шеку речи“ ... и нека све ушичу у љубав!

Постоји ли неки стих или песма са којом живише и којима се стилно враћаше? Ваше или шуђе?

Постоји. То је песма Стевана Раичковића „Нити“. То је песма која говори о најдубљим разлозима нашег постојања у свој његовој трагедији. Али на тим разлозима постоји сав живи свет: *Једном нас шу где нас има / неће бити / ми смо ниши / које вежу нерођене са мртвима...*

Има ли нас у следећим стиховима: „Сви ми себе дујемо некој деци / будимо поштомци да би били преци“. Ако нас нема, где смо?

Ми смо заборавили законе живота. Повукле су нас његове сласти и страсти и постали смо себични. Хоћемо себично да уживамо у њима без икаквих обавеза и одговорности. Постало је најважније задовољити своје благоутробије и либидо. И ту се негде наш ангажман у животу исцрпљује. Зато нестајемо. На два начина. Не рађају нам се деца, а она која се роде одлазе у најлепшој младости у бели свет за бољим животом. Већина њих се никада не врати јер тамо пронађе неки други смисао и утопи се у народ који их је примио зато што има исти проблем – белу кугу.

А сав смисао живота, када се све сабере и одузме, јесте у одгајању потомства. Све што чинимо – чинимо „за будуће неко поколење“... Ако све будемо чинили само зарад себе, ако свести о потомству нема – неста-

ћемо. Ја имам два унука, два шестогодишњака, Василија и Косту... Очекујем да ускоро зачујем на степеништу њихов смех и гласиће, да изађем кад чујем звоно, да их тражим јер су се сакрили да би ме, кад искоче из скровишта, изненадили и обрадовали... Играју се „приређивања радости“... Потомство је једини прави смисао живота...

Није ли вештачка интелигенција и сличне тежње почешак свесној заштирања Бога и одрицање од њега?

Човек је, по Ничеу, давно убио Бога. Зато је XX век био најгори и најкрвавији од свих векова... Бојим се да је на реду затирање човека...¹

Биографија

Братислав Р. Милановић, песник, рођен је 1950. године у Алексинцу. Студирао је Југословенску и светску књижевност на Филолошком факултету у Београду.

Од 1974. године објављује приказе и критике о песничким књигама у емисијама „Хроника Трећег програма Радио-Београда“, „Отворена књига“ ТВ Београд, „Књижевној речи“, „Књижевним новинама“ и по бројним листовима и часописима. Од 1978. године стално ради у Радио-Београду као новинар, водитељ и уредник у емисијама „Београда 202“, Првог и Другог програма Радио-Београда, које се баве књижевношћу и културом уопште.

Објавио двадесетак књига поезије, од којих издвајамо следеће књиге: *Јелен у прозору* (1975. – Бранкова награда; 2011), *Клајно* (1980. – награда „Милан Ракић“), *Неман* (1987. – награда „Ђура Јакшић“), *Балкански певач* (1995. – награда „Србољуб Митић“), *Враћа у пољу* (1999. – Просветина награда), *Силазак* (2004. – награда „Раде Драинац“), *Sintaresul balcanic* (2001, двојезично), *Мале лампе у шамњини* (2006. – Змајева награда), *Непошребни лепојис* (2007, двојезично), *Писма из праснаре будућности* (2009), *Door's in a Meadow* (2010), *Одрон светлости* (2017. – награде „Грачаничка повеља“ и „Раде Томић“), *Песме I*, сабране песме, том први (2019), *Плава медуза* (2022. – награда „Јефимијин вез“). Објавио је и две књиге прозе, роман *Пошок* (2001) и књигу прича под називом *Тајне светлих и сеновијих светлова* (2015).

---

¹ Избор песама уредио и разговор водио уредник годишњака „Љубостињска приношења“, песник Драгиша Батоћанин.

Поред тога, приређивач је и неколицине књига, а бави се и превођењем, као и писањем радио-драма.

Заступљен је у више антологија српске поезије објављених у свету, као и у заједничкој антологији под називом „Fives“ (Петице – пет америчких и пет српских песника), а посебни избори његове поезије објављени су у Пољској, Мађарској, Румунији, САД-у и Италији.

Добитник је и престижне награде „Жичка хрисовуља“ за 2009. годину, као и Националног признања за допринос српској култури 2010. године.

Нешто више од биографије

...**поезија** је слична сновиђењима: у њој је могуће мешати времена и просторе, митолошко и реално, добијати неуобичајене моћи,

...**силазак** у таму, ма како застрашујући на први поглед био, заправо је пут ка светлости самоспознаје која може да делује умирујуће, ако већ не може да понуди сасвим оптимистичке визије. Када знате ко сте и шта сте, вама је теже манипулисати.

У разним салама, на књижевним вечерима, било је публице. **Млади** људи нису излазили у кафиће већ су се скупљали у Дому омладине, Студентском културном центру, по студентским домовима где је долазила и нестудентска омладина... Тада није било важно да ли си фенси, већ шта си прочитао, да ли си видео нови филм, нову представу, да ли пишеш, сликаш или глумиш у једном од двадесетак аматерских позоришта...

Био сам поносан када су ми, двадесетједногодишњаку, „Књижевне новине“, које је водио Драган М. Јерemiћ, објавиле стубац песама. Није то никаква срећна звезда – време је било друкчије.

...**сада** књижевност као да није потребна. Нити култура. У буџет Републике Србије издваја се срамно мало за културу, а од тога још срамније мало за књижевност.

...Богови су сишли на земљу, међу људе јер их на небесима нико више није тражио, нити им је ко приносио жртве, и ту су престали да буду – богови. Постали су само сећање и фигурице од гипса. Тако је **умрло** херојско **доба**, а место њега настало је доба предмета за којима је завладала поама.

Неговање језика требало би да буде свакодневна пракса не само у нашим школама него и у медијима. Нарочито у медијима који га нај-

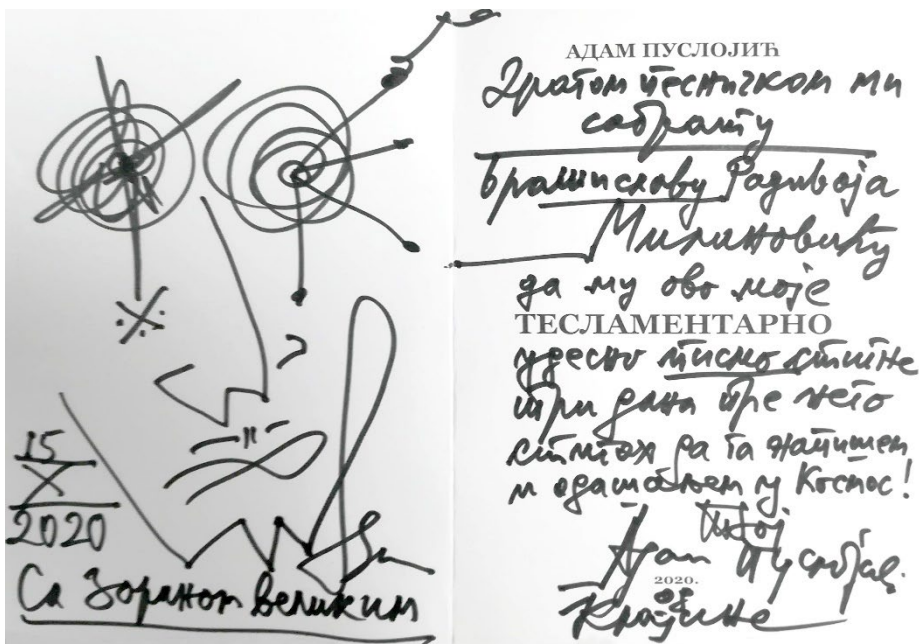

више кваре, јер су у њима у употреби разни накарадни језички облици. Језичким стручњацима држе лекције највише они којима новокомпонована језичка правила служе за пласирање свакојаких политичких идеја.

Најгоре је када политичари без саветовања са стручњацима уведу „нова језичка правила“ и подупиру их законима. Недавно је тако „угуран“ у употребу Закон о језичкој равноправности који чак санкционише оне који га с разлогом не поштују, а таква ревност не постоји да би се заштитила ћирилица. Чак се тај напор сматра ретроградним. Не знам шта је то напредно у латиници. Имамо најсавршеније писмо у историји цивилизације.

...**Само наши** економисти књигу сматрају робом и тврде да је тако у свету. Можда. Само у том свету порез на књигу је осам одсто, а код нас, кад се све сабере преко тридесет.

Само код нас писац и издавач од књиге немају никакву материјалну добит, за разлику од трговаца и дистрибутера... Свуда у свету књига се сматра робом од посебног значаја и има све повластице како би што лакше доспела до читалаца. Даће Бог да се то и нама догоди. Само, морамо ми да почнемо пре Бога.

Са родитељима, Аврамица 1957.

ОШ Књажевац 1960. (први ред шрећи слева)

Књажевац 1962. (шрећи слева)

Промоција „Књижевних новина“ – Драган Млађеновић Шексић и Милан Лукић, 2024.

йесничка йриношења

Видосава Арсенијевић

ПЕСМА 83

Тапије овде подизнице
проказне срођенице
неприкосновенице убитачнице.
Грбови живоговорне приче
од праискона чују се
колико тога о себи да искажу.

Свака суза
срочена молитва небу
тешко је.
Све што одише походом
изван стварности бдије
опомиње заветима.

Повици топоти крици узвици
писци ратници свеци
у жестокој борби нису се предали.
Тако мора ко у зачараном кругу врви
Господи помилуј.

Вапи опанак шајкача
сабља фрула копље
повојница кудеља перја окована
коласта аздија бурма младеначка
кондир труба свилен калпак
од злата јабука крсташ барјак.

Аманет до аманета
заклетва благословница
со леб рујно вино

Ђедова здравица авај иста
над тајнама тајна.

Гони води носи
мајку дете сестру
љубу остави
паклу супротстави
неповрату јури
смисао оствари
Косову одужи
узалуд не би.
Укријене ли сказаљке
мајко избави.

А на Косову
потоци жубори јутра
ко никад и игде.

ДУША МИ КОСОВО

Зар не видиш да ми очи вране?
Зар не видиш да ми речи сабља?
Зар не видиш да ми божур лице?
Не гледај ме, не мучи ме,
Обневидећу очима Бистрице.

Ту ми прадед Свету Петку зваше,
Ту ми деда славу заслужио,
Ту ми отац кости посејао,
Ту нам племе, ту нам и колено,
Ту нам свето име освештано,

Ту ја усних девојачки сан,
Заплаках се роду на Видовдан
Кад пресветли лучу изгубише,
Наследне судбе презлатно сам слово
Не мучи ме, душа ми Косово.

Милош Јанковић

ВЕЛИКОМУЧЕНИК КНЕЗ ЛАЗАР КОСОВСКИ (ВИДОВДАН)

Певање њешо

5.

Бог да прости женску памет, из кладенца глава каже,
празнослован души намет и просто им то што траже.
Ја сам Лазар, српски кнез, бранич крста, слуга Бога,
и на врату овај рез уздарје је труда мога.
Ја повео своје јесам, ко год хтеде са мном ићи,
и довео у црн несан, из кога ће муња нићи.
Да осветли лице рода, сад, и увек, у векове,
и да српска сва слобода по нашој се жртви зове.
Шта је вама, женске главе, шта кукате, кукавице,
ви рађале нисте мраве, већ соколе, царске птице.
Ви рађале нисте робље, ни султану измећаре,
ни Косово није гробље, већ рождество славе старе.
Преко јего изгинусмо, сви на брани црној клици,
и у небо се винусмо, Христа Цара угодници.
Што тужите, младе деве, лица бела руг вам ружи,
зашто су вам наде свеле, док над нама гавран кружи.
Зар би могла од вас која љуба бити издајници,
и да после овог боја децу рађа потурици.
Нису мртви вам женици, вечно живе, слава добу,
лица красног девственици, вама понос и у гробу.

Што плачете, љубе верне, што вам клетва грло коље,
домаћине ваше смерне ја доведох пред Престоље.
Да нам Господ сваком вели шта смо дужни вашој сузи
и за дела да раздели, сваком своје, по заслуги.
Вид вам узе бола неман, нисте саме усред кала,
и мртав је муж вам спреман да вас спаси од свих зала.
Шта је, сестре, чему сузе, чему лица изгребана,
што Бог дао, Бог и узе, бол је ваша Богом дана.
Није туга сестра бити ни мрвога див-јунака,
зашто понос свој сакрити, сваки беше с неба зрака.
Благо мени, господару, такву силу кад имадох,
пред дракона, у пожару, и сам лакше уз њу стадох.
Мртав нисам, ево трајем, мада глава тело тражи,
причест примама, завет дајем и реч царска још ми важи.
Ко погину – тај се роди, састрадалник Владаоца,
Архангел му душу води све до стада Благог Оца.
Нек' су просте свима ране, свима крици са врх коља,
мртви Срби живе бране, јест и будет Твоја воља.

БЛАГОВЕРНИ ДЕСПОТ СТЕФАН ВИСОКИ

И кнез, и деспот, и Стефан, и висок,
свестрадални страстотрпац,
и слуга, и владар, султану уз бок,
и мелод сетни, и књигољубац,
и онај што Божије име слави,
док многе гради манастире,
и онај што буне у крви дави,
па главе бунција из блата вире,
и онај чије се Слово Љубавно
на вјеке чита и душом траје,
и онај што, ипак, влада славно,
мада је морао образ да даје,
и онај са јатом птица-ловица,
што лов је ловио да се не врати,
и сведок туге мајчиног лица,
кад сестру мораше Бајазиту дати,
и онај на кога анђео слете,
да српску славу обдржи још мало,
и онај коме се и мртвом свете,
док пале за њим што је преостало,
и сви су они тамо, у једном,
сред храма што Свету Тројицу слави,¹
у кивоту сабрани, по броју редном,
да венац сачине Стефановој глави.

---

¹ Мисли се на манастир Манасију, у коме се према предању и веровању, а и према мишљењу једног броја стручњака, налазе мошти деспота Стефана Лазаревића, првородног сина Светог кнеза Лазара и кнегиње Милице; канонизован је као светитељ 1927. године.

Данило Јокановић

БАНОВИЋ СТРАХИЊА

Велика је Мала Бањска!
Док светли ко ноћ ивањска,
с ње, на Бана, ни сећања
нису, к томе, ништа мања.

Косовом се краду ноћи
ко из песме неке старе
из које би могли доћи
они који и не маре

што је ноћца сасма тија...
Похарани бели двори,
и отета Анђелија,
за песму су изговори...

Ког ће чаша мимоићи
кад је Бану сва тазбина,
стари Југ и Југовићи,
понајвише ту због вина.

Смогао је Страхин-Бане
ону једну капљу крви,
што из ране, с чела, кане,
да задржи на обрви

крв да очи не замути,
да не тражи изговора
зашто треба устукнути –
никада се све не мора.

Зна Бан, опрост може да се
преиначи на кривицу,
расколи се усагласе,
превазиђу неверицу...

Уз Анђине бистре очи
страху места баш и није...
Ко ли ће да посведочи
је ли могло другачије.

Како год се уприличи
сувишна је нова жртва –
у свакој је нашој причи,
од почетка, Анђа мртва.

КОСОВКА ДЕВОЈКА

Док се, небом, звезде гасе,
вран-гавране оком пратим
још увек у страху да се
за зелени бор ухватим.

Крећемо се криомице,
с молитвама на уснама;
ноћ се, као црне птице,
наткрилила и над нама.

Нека се и бор осуши,
нек се проспу и сазвежђа,
цео свемир нек се сруши,
остаће реч – као међа.

Кано да су из кондира –
свете речи ране блаже;
по попришту док пребирам
анђеоске слушам страже...

С кнезом и мој женик оде,
одоше ми и сви свати,
ниједан од три војводе
из боја се не поврати.

Чини ми се, ко с бојишта,
или као са облака,
прхну птица, коњ зањишта,
негде неко и заплака...

Док се, небом, звезде гасе,
вран-гавране оком пратим
још увек у страху да се
за зелени бор ухватим.

Дара Радојевић

ТУ, ГДЕ МАЈКА ДИШЕ

Ја само легнем на онај кревет
и ћутим...

Мајка дише
и као тамјаном
кади моје бриге...

Чини ми се
неки мрави, неки трнци
одлазе од мене.
Пред њом се душа
исповеди
без иједне речи
изговорене...

Ставим руку под главу
и миришем јастук,
пун вуне, босиока,
спокоја сеоске собе,
и заборавим
сиромаштво, тескобе,
и моје уштиркане
и беле невоље...

Ја само легнем
на онај кревет и ћутим...

Она ме гледа,
а срце јој расте...
Греје погледом.
Отопе се оне студени,
оне зиме у мени,
па се, као лето, прострем
и чаири зелени
у зеницама
испод капака...

Ослушкујем,
корача мајка
и на моја леђа
покривка мека пада –
да не озебем...

Ја само легнем
на онај кревет и ћутим...

Колико алки,
колико ланаца
саковах себи?
А нигде кључа!...

Једино овде,
где мајка дише,
све се откључа, ослободи,
прореди, прочисти,
ко светла шума,
па полако, сред разума,
чекићам бриге,
дрво по дрво,
коју ћу да посечем прво...

И заспим...
сан дубок, миран,
ко зденац хладне воде,
избистрен гар...

Чини ми се
могао бих се причестити –
тако сам благ...

ТКАЊЕ

Када смо неке давне јесени
спремали пређу за шарене ћилиме наших живота,
бојили је у живе боје за најлепше шаре,
а основу затезали до пуцања,
да буде стреловита кад се уведе у нити,
нисмо ни погледали на ћилиме старе...
Где су?
Да није жижак нашао дом у сандуку вечитих ствари?

Ћилим по ћилим,
мало по мало, ткало се ткало...
Некад сву зиму без одмора,
и шарало се и певало се и разбој био крај прозора,
толико зима...
Толико пређе кроз прсте пређе,
толико шара у очи стаде,
толико снаге од сна украде...
Мало по мало, ткало се ткало,
али се живот изаткао...

А ми навикли на ту пређу,
прсти нам траже зевак и цеви,
али се клупчад умрсила
испод разбоја нашег живота,
нека нам вуна неопредена,
пређа нам остала код бојара,
жижак напада брдила стара,
ко ће нам цеви намотати?,
али се чини још ће се ткати...
Ткаће се ткати...
Само да ово размрсимо,
прво клупчад да намотамо
и оно мало опредемо, толико прели,

бар прести знамо...
и да одемо код бојара
и да одемо код брдара,
да чунку игла не испада,
а дани шапћу:
„А када, када?“
А ми кажемо:
„Ево, ево!“
А дани викну:
„Крени, крени!“
Чини нам се:
„Е, сутра ћемо!“
„Данас је сутра!“
Јутро се јави...
За прекосутра све остави...

О човече, о човече,
примакло се јутро и вече...
Шта ово бива?
Морамо стати...
Изгледа, више не знамо ткати?
А ни разбој крај прозора не тражи више наше руке...

Доста је било, а и чему?

Изнеси ћилиме сунчани дане,
пред лептире те јарке шаре,
пред очи моје простри се дуго,
хоћу да гледам дуго, дуго,
мој животе све твоје боје,
да проналазим у шарама
сузе ћинђуву што се сјаји,
парчиће срца, осмехе, снове,
да пружим ову чворнату руку
младој утканој у цветове...

Има ћилима, није мало,
мој животе ткало се ткало...

Драган Марковић

ВОДА

Упркос жеђи, пођох да извор свој откријем,
шума бешумна беше, непрозирна и густа,
Велике тајне гутљај тек један да отпијем
широм склопљених шака, у стих распетих уста.

Смешка се, шушка шума, ми – неми пук трагача,
свак свој путељак гради, преда се смерно гледа,
певушим, жеђ ме... умор... сумња ми вољу глача...
Јави се, Спасоносни, под покорицом леда!

Под лишћем, камен-жиљем, ненадано се кажи,
бистроок, леден, огреј, насмеј и зајубори,
спери стид и страоту, очисти нас од лажи,
упиј нежност за коју залажу се грубори.

Свако је од нас данас другим пошао послом,
да нађе гроб, печурку, пужа, лек, прах лелека,
а неко да побегне од свих, тек тако, свој слом
да вида, где сад: сви би кап по кап горског млека.

Спрема се вече, зверам, изнурени смо, слаби
леже, призивљу кишу, гладни смо, гласни нисмо,
мртви смо жедни, мрава поједох, тврд и слан би,
ноћ пада, а ми – сами, још извор не открисмо.

Где смо, где су нас ово довели зли таксисти,
у глувој ноћи трубе железне лимузине,
урличу звери, нема ни страха ни зависти;
Щумо, шапни ми водом да се селим из Глине.

БАЛЕТ И БИЛИЈАР

Нико никоме ништа ни заборавио ни опростио није.
И како ћемо намирити правду усред ове Помераније?

Ни вјера вери, ни звере зверу, ни час епоси,
свако за сваког, гујо, отров у зубу носи.

Камоли човек човеку, кос ћуку и век веку,
свак се са сваким у загрљају – коси: угарак у млеку.

Једва чекамо да намиримо старе рачуне.
Електронске вагице које кријемо у прсима – се збуне.

Мере нијансирано на милилитре и микрограме,
а крупна со нам у прстима и болови и јаме.

Не помињите примирја, спалите меморандуме,
моје рођене очи – лажу ме, кољу ме, краду ме.

Шаљите товари бомби мени и моме бралету,
потом бодрите своју ђецу у билијару и балету!

Најжалије ми оних страдалих после свршетка,
од божје обести, од стида, од залуталог метка.

Обрен Ристић

СИЈАМ ТАКВА МЕ РАДОСТ ОБУЗИМА

У овој ували на ужареном песку раноавгустовског дана
Некуд бих да путујем Не бродом на таласима морским
Бојим се ове воде варљиве Желим да ме на други крај
Света сунчев зрак однесе Та нежна стаза раздрагана

У светлосној кочији од ведрих мисли и љубави
Овде намах све стаје у вечност се претвара Призор
Величанствени Сам постајем песма сетна мелодија воде
У благим таласима повести Једно давно лето у мит

Се догодило урезало риме Из дубоке воде чује се ехо
Давне песме Хор невидљивих поета милује далеке
Линије хоризонта Тамо где танана светлост пада на

Чаробне валове мора Једном се то мора десити
То неизбежно путовање Поезија Та дивна свечаност
Тренутка Сијам таква ме радост обузима

АКО СЕ ОВДЕ ДОГОДИ СМРТ

Ако се овде догоди смрт У клици у пејзажу који јес
Песма Стих Реч и Слика – Зар божанској симфонији
Више од тога – Нем без моћи збора од ваздуха
Срицаћу риме Песник и песма Творца су удес

Не овде нема умирања Све се у вечност скаменило
Само пена и небо и бесконачно дубока вечна вода
Мом дивљењу нема краја Ни похлепи ни страсти
Као зрачак радости у трену све се у једну реч слило

Ћутим испод Олимпа Не реметим хармонију воде
Ако пронађем праву реч због које лагано умирем
Или годинама мртав у песми васкрсао на раскршћу

Светова и векова Упијам сваки зрак и свако бих зрно
Песка довукао за будућу кућу Скровиште од свих
Звери и прибежиште у источним горама На Тресибаби

НА БОЖАНСКИМ ПАДИНАМА РТЊА

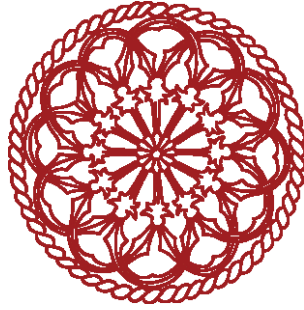
*На вест̄и о см̄рти
п̄есника Томислава Мијовића*

Окренуће се воде на другу страну и показаће
Наличје своје Царства ће се многа указати
Широких тргова тајни градови у вечности
И савршенству дочекаће нове госте И познаће

Прозрачни певајући на бедемима дворским
Где сунце изгрева Сви моји давно изгубљени
рођаци Преци вечито млади све о горским
данима мојим кроз крш крас у тамној асени

На истоку у Крајини овде у дивном пејзажу
Гамзиградских храмова и божанских падина
Ртња На древној планети Дунав Са опанака

даљину стресох и мирисе векова Ко перо лак
после многих киша у блаженом спокојству
Уђох у први сунчев зрак и небеско плаветнило

од рода свейла и славна

Ненад Грујић

ЈЕФИМИЈИНА И БРАНКОВА МОЛИТВЕНА УЗНОШЕЊА

Поезија, поготово духовна, релативизује време и простор, поседује универзалну лепоту и значај. Надвремено својство поезије огледа се у сједињавању прошлог, садашњег и будућег. Пре три и по хиљаде година, анонимни египатски песник у минијатури „Разговор уморнога од живота с душом“ пева: „Преда мном смрт /– као сести под једро / на ветровит дан.“ Ови стихови немају старост, они су вечито млади, ни песник нема године, он је заувек млад.

Има појава у времену када поезија надилази књижевне степене и показује се као духовна супстанца у чистом таленту од Бога. У дневној књижевној пракси, постоји и такозвана поезија с друге стране, поезија без надахнућа; и она на јавној сцени функционише, али као артифицијелна компилација и рециклажа постојећег. Дабоме, поезија отвара разноврсне поступке и многа тематско-мотивска поља, и то је све уметност. Ако је заиста духовна, поезија је у функцији молитвене резонанце у зазиву љубави Божје, у подвигу духа и созерцавања истине о творевини Његовој.

Написавши песму „Молитва“ на Васкрс 1844. године, Бранко Радичевић се указује као дете поезије окићено великим талентом. Он слави Божју Творевину оличену у земљи, води, ваздуху и ватри. Већ првим стихом у „Молитви“, Бранко именује Сунчев систем са звездарником, иницијално назначујући Божју васељену: „Месец јасни, звезда јато, / И сунашце умиљато, / Зору што нам небо шара, / А и муњу што га пара, / И ту силну грома буку, / И олује страшну фуку, / Ти сатвори вељи Боже, / Ко овако јоште може!“

Дивећи се чуду Творевине која дише у хармонији свих елемената што их дарова рука Божја, Бранко наставља истим интензитетом да укључује нове животне слике и чулне сензације: „Цвеће љупко и долину, / Стадо, врело и планину, / Ти'у реку, силно море, / И под небом орла горе, / И над орлом шарну дугу, / И славуја у том лугу, / И још његов глас умилни / Ти сатвори Боже силни.“

Јефимијина „Похвала Светом кнезу Лазару“ започиње стихом: „У красотама овога света васпитао си се од младости своје.“ Одмах означава Божју Творевину, именује живот „у красотама овога света“, којима је био удивљен и кнез Лазар. Још дететом, он целим бићем осећа дивно чудо Творевине што га усмерава и васпитава својим божанским дахом, негује му душу у земном за вечни живот.

У песми „Молитва“, Бранко се окреће и човеку, оваплоћењу Божјег лица на Земљи, указује на себе као део Творевине: „Осим другог овде свега / Мене створи из ничега, / Ду'ом својим ти подуну, / У менека душу суну.“ Привидно ни из чега, из грумена земље, оживљен Светим духом, човек од Бога доби душу, постаде у исти мах личност људске и божанске провенијенције, биће ипостасног потенцијала – са душом која је део вечности у човеку.

И, ту би се по мери песничког заната са песмом могло стати, и да она буде сасвим добра. Међутим, Бранко Радичевић иде још даље: „Па ми, Боже, јоште таде / И у душу нешто даде, / Та и моја песма ова / И њу мени ти дарова.“ Каква свест о песничком послању! Бранко слави таленат од Бога, дар над даровима, моћ да у матерњем језику опева Творевину. Чином певања он гради таленат за таленат у знаку прозорљивог запажања Светог владике Николаја Велимировића: „Таленат је Божји белег у човеку, и човеков у Богу.“ Белег који најављује и оваплоћује молитву у срцу Јефимије и Бранка.

Духовни тријумф певања изражен је у завршном катрену Бранкове песме „Молитва“: „Фала, Боже, на дар ови, / О помози, благослови, / Да ми како с права пута / Душа млада не залута!“ Јефимија, пак, у молитви „Туга за младенцем Угљешом“, епифанијски вапи: „Удостоји, Владико Христе, и ти, пречиста Богомати, / мене јадну да свагда бригујем / о одласку душе моје.“

Бранко захваљује на небеском поклону, али брине и моли Створитеља да га сачува од нових искушења. Са свим својим слабостима и падовима, он слави Творевину, тражи помоћ од Бога да му душа и тело не залутају у прелест на Земљи и на странпутице овога света. Надахнут светлошћу и менама годишњих доба, он захваљује Богу на немерљивим лепотама и таленту да пева, али страхује да ће у песми, неискусан, упасти у хтонске дубине греха. Међутим, неискуство је карактеристика земаљског амбијента и времена, није категорија небеског и вечног.

Бранково духовно клатно дотиче две главне спознаје. Оно је разапето између, како Јефимија каже, „пропадљивог и маловечног“, с једне, и „непролазног и великог“, с друге стране. У првом делу свога живо-

та, Јефимија је испуњена срећом и благодаћу, и све је изгледало попут еденског врта на земљи. Међутим, после битке на реци Марици, где је изгубила мужа, а пре тога оца и премладог сина, све се преокреће. Као монахиња, она оштро уочава универзални принцип, с једне стране „мно-голетни у добру живот“, а с друге „пропадљиву висоту земаљског господства“.

Земно ситна и грешна, Јефимија своју „Похвалу Светом кнезу Лазару“ завршава срдачном молитвом – да се „мученик кнез Лазар“ пред Богом заузме за њу такву, то јест да „крепка рука Господња“ утиша „буру љуту душе и тела“ њенога. Неиспакана и мала, она је захвална за помоћ од кнеза Лазара који је прими к себи и удоми. А после боја на Косову и Лазареве мученичке жртве притом, Јефимија моли Господа да сачува не само њу већ васцели српски род где су и „његова чеда и они што једоше хлеб њихов“ и они што „подигоше буну велику“, а Лазарева „добра у заборав ставише“. А затим додаје хришћански аксиом: „На моја мала приношења погледај / и у многа их урачунај, / јер теби не принесох похвалу како приличи, / већ колико је могуће маломе ми разуму, / па зато и мале награде чекам.“ Молитвеним умом и чистим срцем, Јефимија се већ обукла у Христа, и она више не тражи ништа, не очекује никаква земаљска признања.

После гласне похвале кнезу Лазару, чемерна и чамотна, монахиња Јефимија, као сваки молитвом окупљени хришћанин, нечујно и непрестано (тако мора бити), не записује, већ понавља у себи: Господе Исусе Христе, сине Божји, помилуј ме грешну! Ова свеприсутна молитва срце је свих молитава, суштина саме вере, без које нема љубави према Богу нити богопознања.

Но, „природом матерњом побеђивана“, Јефимија непроболно тугује за „младенцем Угљешом“, четворогодишњим сином, „за ким жалост непрекидно гори у срцу моме.“ И то се по монашким начелима сматра искушењем и слабошћу, која траже да се „матерња природа“ победи. Кроз неугашену љубав према сину, а кроз непрекинуту молитву, Јефимија (про)осећа симбиозу земаљског и небеског, као што сунчева светлост ураста у (не)кошену пшеницу или у (не)откинута грозд, а потом и у причесни хлеб и вино.

И Бранко је млад остао без својих најближих, без сестрице Амалије старе годину и по дана, мајке Руже која умире у својој тридесет првој, и брата Стевана који свет напушта у двадесетој. Оболео од сушице илити јектике, у XIX веку неизлечиве – туберкулозе, и Бранко умире млад навршивши свега двадесет девет година.

У песми „Кад млидија' умрети“, Бранко у ствари тугује гледајући на смрт испијеног и болног брата Стевана, певајући у његово име: „Лисје жути веће по дрвећу / Лисје жуто доле веће пада, / Зеленога више ја никада / Видет нећу!“ Бранко доноси слику човечје сасушености и пепелности, болести и пролазности: „Глава клону, лице потавнило, / Боловање око ми попило, / Рука ломна, тело измождено, / А клеца ми слабачко колена! Дође доба да идем у гроба.“

Монахиња Јефимија, пак, прилажући катапетазму (златовезну завесу у Хиландару), сматрајући себе недостојном и ништавном, иде још даље у увидима о трошности и несавршенству, па моли Христа да је не избличи „у часу смрти“ без обзира на њена „прљава уста“ и „нечисти језик“. То је монашко обрушавање на себе, на сопствене слабости и нечистоће. Са грађанске тачке гледано то је својеврсно претеривање, то јест хиперболисање сопствених мана и грехова, самопорицање у молитвеном укидању самога себе.

Међутим, Јефимија то чини по завету монашког живота. Ту је духовни манифест усамљеништва и тиховања, чишћење земаљских навика и чулних задовољстава. Један анонимни монах из, и Јефимијиног, XIV века самога себе, поред осталог, назива „малодушним“, „мрачним“, „мрским“, „неискушаним“, „нечистим“, „прелестним“, „злообразним“, „бедним“, „лицемерним“, „бесовским“, „саблазним“ и „недостојним“.

Монашки поглед није од овога света, није по рецепту свакодневног живота, нема узрочно-последични образац човека као друштвено-историјског бића.

Монашки подвиг, дакле, заснован на одрицању од земаљског при вида, славе и успеха, проналазимо и у нашем времену. Узмимо пример игуманије манастира Градац, мати Ефимије, из профаног живота академске сликарке са великим могућностима афирмације већ у младости, која је своју одлуку да се замонаши нашла у сазнању да многи сликари ни на крају своје каријере нису пронашли мир и смисао, нису открили љубав Божју без обзира на множину њихових уметничких дела, већ, напротив – компликују своја трагања у уметности и очекивања од живота.

Није сваки песник или уметник на извору божанског, може бити и догађа се да је на врелу демонског, а да то не препознаје, или не придаје значај свему томе, већ наставља да производи уметност такве провенијенције. Нарочито у фазама великих искушења, борба између једног и другог догађа се у свима нама.

И Бранко и Јефимија знају да земаљски живот има својства и раја и пакла, Бранко – на песнички, Јефимија – на монашки начин. Као водећи песник српског романтизма, Бранко позицију песника доживља-

ва као божанску, али увидом у пролазност раја на земљи, он ту привидну титанску моћ песника преображава у прометејску патњу и бол, истина са узвишеним и гордим поносом без обзира на окованост земним атрибутима.

У песми „Молитва“, као и у другим својим песничким творевинама, млади Бранко, дакле, зна да је овај свет, и поред огромне лепоте, сенка проласка и одласка. Ако бисмо његову поезију крунисали двама речима, то би биле лексеме: здраво и збогом. Диљем песама, он у исти мах слави и – опрашта се од живота. „Ој, изворе, здраво, здраво (...) Здраво и ти, момо, туди (...) „Браћо мила, здраво, здраво“, / Вина доста – то је право“, али и „сам ту самцит на свету широком“ са „зором без осванка“, он каже: „Збогом житку мој прелепи санче, / Збогом зоро, збогом бели данче, / Збогом свете некадањи рају, / Ја сад другом морам ићи крају.“

Између ове две крајности, Бранко орфејски пева: „Хтедо' дугу да са неба свучем, / дугом шарном да све вас обучем.“ Дивећи се Божјој творевини која поседује „и над орлом шарну дугу“, Бранко жели баш том дугом да украси људске душе и тела, да сваког човека награди надземном лепотом и божанском милошћу. Дуга се овде јавља као симбол моста између неба и земље, који транспонује божанско ка човеку, а људско ка Богу. Дуга је нежна сила покајања, знак стишавања Божје срџбе после потопа, страхотног уништења живог света. Дуга је знак новог савеза између неба и земље, Бога и сваке живе твари, нови полазак у живот и ново стварање на Земљи, које ће штитити Божја наклоност и милост.

Јефимија, земно безначајна и слаба, малих могућности да доживи „небеско весеље вечно“, телесна и смртна, али са непрекидном молитвом јака и духовно несустала, обраћа се Христу стиховима везеним на хиландарској завеси: „Ниједна надежда није у мени / за спасење моје, / ако милосрђе твоје не победи множину безакоња мојих“. Она, дакле, молитвом непрестано кади своју земну пропадљивост и безакону непотребност на Земљи.

Бранко није монах, али је песник божанског талента, који са вером пева: „Надо моја, ниси ваљда пена“. Нада је важан део индивидуалне стратегије у романтичарском концепту света. Иако за своје песме Бранко каже да их „у траљама оставља“, он се нада да његов надахнути језик време неће развејати као пену и прах, и да ће можда бити удостојен Божјег благослова за све што чини.

У „Запису на хиландарској завеси“ Јефимија каже: „Зато те молим, незлобиви Господе, / ни мало ово приношење не одгурни.“ Што је наоко беспомоћнија и неважнија, Јефимијина молитва бива крупнијом

и делатнијом – ближа Богу. На крају „Похвале Светом кнезу Лазару“, песникиња потписује свој завршни стих: „Јефимија усрдно приноси ово теби, свети.“ А скоро пола миленијума потом, после свих искушења и грехова, Бранко Радичевић пева: „Ао, свете, мио и премио, красно ли те Вишњи удесио!“¹

---

¹ Беседа на свечаном отварању 36. „Јефимијиних дана“ у Трстенику 14. јуна 2023. године.

венац српских ђесникиња

Милица Миленковић

I

Писмена што вековима ишту тишину
и васељенске бестелесне песме памте,
спуштају бесмртну искру у смртну прашину
док воштанице и кандила у испосници пламте.

Поета нагнут над књигом небеса
као Нарцис у води кад огледа лице,
тражи одраз лепоте телесних словеса
пером стрешеним са крила јорданске голубице.

Крв његова из надеждне мастионице
по разапетој кожи капље слова,
он је граматик и чатац испоснице

века у пустој ноћи неумитног лова
луча животворних што би да га поведу
и знају Слово из пепела да узведу.

II

И знају Слово из пепела да узведу
начином Творца, светлости источника,
искру бесмртну у реч да преведу
сабором небеским виших трудбеника.

Сва њихова лица у једно сабрана
луче светлост на поете чело,
као што сунце, у праскозорје помазања,
сваког јутра рађа земљу – своје дело.

Клања се поета душом свеколиком,
тишину иште, тишину поје.
Благу вест исписује светом

руком, док над њим страже тартарске стоје
што кроз осећања двери показују силину и
проливају мастило у ноћ и мрклину.

Љиљана Павловић Ђирић

ЉУБОСТИЊСКИ ВЕЗ

Љубостињо, закриље Јеличино,
столетна ти под каменом ћутим
уз прах костурнички
у грло жалопев сипам
Трновна у Васкрсеније
За Богородичино Успеније!

Љубостињо, умље Миличино;
Лазарева снаго некопнела,
Немањића рако зашропљена!
Ево ти песме на уздарје!
Златословим на крвној подлози:

Ја, раба Божија,
Љиљан на розети источној,
крин из албанске голготе
на међи славе и самоте,
Теби, Љубостињо,
везем:

Ја бих стихом на уздарје,
крстом на безверје,
у рукама голо жарје,
пут Лазара – над царима Цар је!
Ко сиња бих 'тица гугутала,
по бојишту морном скакутала!

Љубостињо,
Ја бих веригама отето везала
дедовину знојем железала;
Ја? Све у стих! У варницу!!!
У жилу куцавицу!!!
Не бих Турке у опанке, Љубостињо!
Ја бих рађала Лазаревиће,
обећане Обилиће, дојила Дојчине
платном белим опасане у опсади опасне!
Ја бих везла златоречју
по Косовском Поречју,
Ја бих Цару на биљегу
од ниње до бијело сиње крв црвену,
српску, тробојну....
Ја бих очи у Јефимије, лице у Милице
топузину у Топлице, војску у Војина,
милост у Милоша, венац у Лазара,
Крст под ребрима!!!

Само ми Косово доле остало
и на њему све моје оцвало:
оглодане дедове кости,
очев барјак-вијојрак,
мати над раком безданом
и камен на камену
Сину на опомену...

Везем...

ЛАЗАРИЦА

Има црква.
У бршљен од модрих ноктију обрасла.
Што си јој ближе она све даља.
Катанцем златним забрављена.
Уместо расковник, пупак јој принеси
што ти је Мати по рођењу у рубац бели сакрила,
Лазарееее!
Нерођена браћа ме и сестре дозивају,
у цркву нагоне;
По парче мене откидају
гладно и гадно,
устима приносе на Свету Причест;
Мајко Одгонитељко,
Оче Самостомаче,
Има црква!
На олтар јој злаћани
Нерођени постељице приносе,
Мајко Жучииспителјко!
Оче Богодавиоче!
Сестра ми нерођена са главе
повезачу откида,
а брат мој, прозебао,
капут ми рукама дрхтавим отима,
И тако босоглаву и голоногу
за руке ме држе пред Тобом
Лазарееее,

Нек уморну ме угосте јер дугачак је Пут,
А Истина несустижна
Лазарееее,
Твоја се кост у костима мојим рађа,
Ти стојиш, а ја лежим,
Храст је Твој мојим веђама браник,
Твоја кост у грлу ми запиње,
Бајко Богоноситељко,
Оче Богокосиоче!
Лазарееее,
Ово је Твоја црква
Ал' Бог је мој у њој.

Милица Шпагијер

ПУТОВАЊЕ БРОДОМ СЕВАСТОПОЉ

Севастопољ је једино место на свету на ком желим да будем,
рекла сам му

Довољно сам потрошила жеља на Исфакан,
Ани већ вековима лежи напуштен испод Арарата,
Римом тумарају луталице и пијанци, што није ни лоше.
У Багдад су ме звали, али је најбоље кад те зову, а ти не одеш.
У Јеревану сам превише плакала,
у Јерусалиму заборавила огрлицу, и нашла је, тако да је и то
готово.

У Атини сам одрасла, у Кабул се више не може ићи, ни по псе.
И даље видим твог леопарда са Еин Гедија, како ме гледа својим,
стицајем околности, злим очима, вечно вребајући са обале
Мртвог мора.

Моја мачка Зулејха и ја идемо првим бродом за Севастопољ,
нисмо луде више да те чекамо, ни дана, ни часа.

Само, ја немам ни мачку, ни брод.

После свих тих година које морају да прођу
моја душа ће се вратити на Скадарско језеро,
на наше лепо породично гробље,
сахраниће ме са мојим дедом,
под великим дрветом,
у гробу са погледом на брда.

У Црмници, где сам први пут видела шкорпију,
док сам се играла циглама код куће Раде и Ива.

Близу обале где сам једном провела ноћ.

Само се плашим да мој отац неће бити ту да ми поломи сандук.

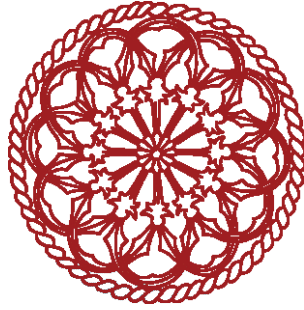
Али дотад ће сигурно измислити другачије сандуке за оне који
умру

у туђини, рецимо Севастопољу.

СВЕТИ ЂОРЂЕ

Постојао је тренутак
Када се Свети Ђорђе нашао пред девојком
Диоклецијановом женом Александром
Коју је требало да спаси од змаја
Кад се нешто у њему сломило
И није знао како да је поздрави
Да ли јој је рекао
Да је као најлепши плод
Мирисног дрвећа са истока
Што је жарко желео
Или је само стајао у оклопу
Знојећи се испод
Тешког металног шлема
Који још није био ореол
И поздравио је
Како су се увек поздрављали

сѣарославник

Јелена Вукчевић¹

Уводник у тему „Округлог стола“:
„ЖИВОТ У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЗЕМЉАМА“

У оквиру 36. манифестације „Јефимијини дани“, 16. јуна 2023. године, у Већници Народног универзитета Трстеник, одржан је „Округли сто“ на тему: „Живот у српским средњовековним земљама“. „Округли сто“ је подржан од стране Општине Трстеник и Министарства културе Републике Србије.

Српски средњи век има важну улогу у историји општине Трстеник која је тада доживела свој процват и то представља један од главних разлога зашто се у оквиру „Јефимијиних дана“, континуирано, организује „Округли сто“ на тему средњовековне историје. Претходних година, пре 2023. године, сваке године је за „Округли сто“ предлагана нова тема, међутим, на предлог проф. др Бориса Стојковског, донета је одлука да „Округли сто“ у оквиру манифестације „Јефимијини дани“ једном свеобухватном темом расветљава питања историје српског средњег века. Као одговарајућа тема прихваћен је предлог: „Живот у српским средњовековним земљама“.

Током позног средњег века трстенички крај се налазио у Моравској Србији, простором омеђеним и историјски и географски. У историјском смислу, Моравска Србија је трајала од Маричке битке 1371. године, па све до пада Српске деспотовине под власт Турака 1453. године. У географском смислу, Моравска Србија је била сконцентрисана у сливу три Мораве: Јужне, Западне и Велике, односно границе Моравске Србије на југу су биле све до Полимља и Косова и Метохије.

Трстеник се тада налазио у централном делу Моравске Србије, а манастир Љубостиња, задужбина кнегиње Милице, био је и дипломатски, и духовни и административни центар Трстеника и читавог крушевачког краја, посебно у годинама након Косовске битке и погибије кнеза Лазара 1389. године. О важности и значају Трстеника у наведеном пери-

---

¹ Историчарка, кустос Музејске збирке Народног универзитета у Трстенику.

оду, сведоче и бројна непокретна кул-турна добра на територији општине Трстеник: тврђава (Јеринин град) Грабовац, манастири Љубостиња и Велуђе, историјски локалитет Ђуровача у селу Богдање. О улози трстеничког краја у средњем веку сведоче и бројни топоними насељених места у његовој близини: село Тоболац (где су се производили лукови и стреле за утврђени град Крушевац), село Мачковац (где су се ковали мачеви)...

На „Округлом столу“: „Живот у српским средњовековним земљама“ који је одржан 16. јуна 2023. године учествовало је пет излагача са разноврсним темама које су се одликовале мултидисциплинарношћу.

„Округли сто“ је отворило излагање „Живот у Руднику у позном средњем веку“. Ово излагање је припремила Ана Цицковић, музејска саветница из Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу. Излагање Ане Цицковић је дало ширу слику живота у средњовековним српским земљама са посебним освртом на веома занимљиву област Рудника.

Следеће излагање је припремио Дејан С. Радисављевић, докторанд на Катедри за историју на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Тема његовог излагања је била „Жупа Расина и њене границе“, конкретно, у питању је средњовековна област која је територијално обухватала и неке делове наше данашње општине Трстеник. Радисављевић је својим излагањем дао осврт на границе жупе Расине чије границе до сада, у науци, нису биле прецизно одређене.

Треће излагање је одржала Чарна Милинковић, виша кустоскиња и историчарка из Музеја Војводине у Новом Саду на тему „Улога жене у средњовековној Србији“. Чарна Милинковић је говорила о друштвено-економском положају и образовању жена у средњем веку, те је публика на тај начин имала прилике да чује неке занимљивости из живота племићиња, али и жена из нижих сталежа.

Четврто излагање на тему „Просвета и образовање у Србији у средњем веку – манастири као центри писмености и културе“ је припремила музејска саветница Маја Николова. Предавање Маје Николове је пратила и занимљива видео-презентација.

Пето, и последње предавање, под називом „Медицина средњег века у Србији и Хиландарски медицински кодекс“ је публици представила др Александра Савић, музејска саветница из Природњачког музеја у Београду.

Ана Цицовић¹

ЖИВОТ НА РУДНИКУ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Айспиракѝ: Рудник је у средњем веку био један од најважнијих рударских и трговачких центара српске државе. У раду су приказани различити аспекти живота на планини Рудник кроз резултате археолошких истраживања. Досадашња ископавања потврђују континуитет живота у периоду од најранијег помена Рудника крајем XIII века до коначног пада под турску власт. Активна рударска и металуршка делатност утицала је на живот и организацију насеља и околних утврђења, као и на трговину, занатство, свакодневни и верски живот.

Кључне речи: Рудник, средњи век, рударство, трговина, занатство, верски живот...

Велико рудно богатство Рудника експлоатисано је од праисторије, кроз све временске епохе, до данас. На Руднику су 1865. године обављена прва организована археолошка ископавања у Србији када је пронађен антички храм посвећен Мајци земљи, заштитници рудара.

Истраживања из осамдесетих година прошлог века и новија ископавања, допринела су да сазнања о средњовековном Руднику, раније заснована искључиво на писаним изворима, буду употпуњена и археолошким подацима.

Доласком немачких рудара Саса, од средине XIII века, рударска производња доживљава убрзани развој у Србији, а са њом долази и до појаве рударских насеља. Рудник је први пут поменут у историјским изворима 1293. године. Убрзо је постао једно од најпознатијих рударских и трговачких средишта српске државе, а пун процват доживео је током XIV и прве половине XV века.

Назив Рудник је словенског порекла и у средњовековним изворима се користио за читав комплекс који је обухватао, осим централног насеља, где се налазио трг, и цехове са објектима за обраду руде и мања

---

¹ Археолог, музејски саветник у Музеју рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу.

насеља у којима живи становништво које се бави рударством и другим пратећим делатностима. То су разне врсте занатлија који учествују у преради и транспорту руде, затим трговци који рударе снабдевају потрештинама, али и који откупљују руду и њене производе.² Мања насеља чији су називи познати су рудничка Сребреница, Сеоца (Селца) и *Сепариа* чије место се не може лоцирати.

ЦЕНТРАЛНО НАСЕЉЕ НА РУДНИКУ

Вишедеценијско питање положаја главног насеља и средњовековног трга је одгонетнуто археолошким истраживањима која су покретна 2009. године.³ До данас су ископавања спроведена на шест локалитета недалеко од центра истоимене варошице, на потесу Дрење. (сл. 1) Најзначајнија открића груписана су између изворишта Златарице и падина Мале Кеље, где су досад откривене три цркве (две православне и једна католичка), као и профани објекти који указују на континуитет живота од времена најранијег помена Рудника до коначног пада под турску власт.

Када говоримо о животу на Руднику у средњем веку, морамо узети у обзир разноликост становништва који су својим начином живота и традицијом утицали да средњовековни Рудник буде једна мултикултурална средина. Разноврсни и богати покретни налази сведоче о средини са домаћим, српским становништвом, као и придошлим, који су на Руднику развијали своју делатност. Главни трговци који су посећивали и настањивали Рудник су били Которани, Дубровчани и други Приморци. Најстарији извори који сведоче о влашком присуству на простору Рудника потичу из прве половине XV века.⁴

Тргови представљају специфичан тип насеља у средњем веку. Настали су као централна места на којима се трговало одређеном робом, по којој је насеље углавном добијало име.⁵ Као што сам назив говори на Руднику је све било подређено вађењу и преради руде. (сл. 2)

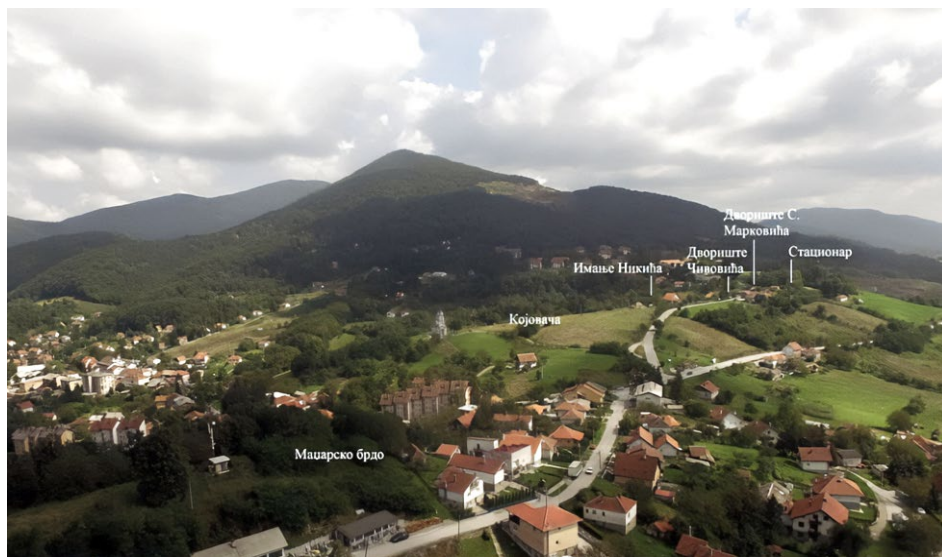
---

² Божидар В. Зарковић, *Тргови и урбанизација Србије крајем средње и почетком новој века*, докторска дисертација, Београд, 2012, стр. 201.

³ Истраживања се обављају у организацији Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу и Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду.

⁴ Миломир Максимовић, „Руднички Власи у средњем веку“, у: *Рудник и Венца са околином у средњем веку и раној модерни*, Тематски зборник радова са научног скупа одржаног 21. октобра 2017. године у Народном музеју у Аранђеловцу, ур. С. Мишић, Д. Радичевић, М. Шуица, Аранђеловац, 2018, стр. 99.

⁵ Б. В. Зарковић, *Тргови и урбанизација Србије крајем средње и почетком новој века*, докторска дисертација, Београд, 2012, стр. 1.

Сл. 1. – Археолошко налазиште Дрење
са истраживаним локалитетима

Око трга су се налазиле боље куће које су припадале богаијим власницима, било да су они властела, трговци, закупци царина или власници појединих окана, занатлије и различити чиновници.

Сл. 2. – Рударски алати

У насељима широм средњовековне Србије, највећи број кућа је био изграђен од дрвета, а само поједине, или чак делови кућа, били су од камена. Куће од камена, луксузније по форми, декорацији и употребљеном материјалу, одражавале су привредни напредак једног насеља.⁶ На Руднику имамо потврду да су се куће градиле од камена, на два спрата, делимично укопане у падину брда. Спрат је служио за становање, док су се у приземљу обављали трговачки и занатлијски послови. Биле су великих димензија. Приземље је служило и као магацин у којем се чувала роба. (сл. 3)

Сл. 3. – Објекат украшен живописом на локалитету Дрење – Имање породице Никић

ОБЈЕКАТ УКРАШЕН ЖИВОПИСОМ

Рудник је представљао важан привредни центар у коме је упркос политичким потресима све време деловала ковница новца, најпре владара из династије Немањића, потом обласних господара и на крају деспота.

⁶ Гордана Милошевић, *Становање у средњовековној Србији*, Београд, 1997, стр. 171.

Како се у рударским насељима још увек није одвајао јавни од приватног живота, поједини представници власти, као на пример кнез, морали су имати веће куће у којима су се одвијале њихове јавне функције.

Као посебну појаву треба издвојити повремена дворска боравишта, која је владар користио обилазећи земљу. Можемо претпоставити да су српски владари често долазили на Рудник, где би обишли ковницу, састали се са властелом, судили... Деспот Стефан Лазаревић је у Белом Пољу, у подножју Рудника, имао свој летњиковац где је одседао приликом лова. Долазак владара на Рудник и његов смештај, вероватно су утицали на активности у самом насељу.

На локалитету Дрење – Имање Никића истражена је грађевина која је била подигнута на два спрата. Имала је два улаза и прозор изграђен у готичком стилу. Била је украшена фрескама. У југоисточном делу куће пронађена је фреска која је стајала изнад фигуре светитеља, заштитника куће са орнаментима по узору на манастир Високи Дечани. Намеће се питање значаја ове грађевине украшене живописом. (сл. 4)

Сл. 4. – Фреска изнад представе светитеља – заштитника куће, Дрење – Имање породице Никић

НАСЕЉА РУДАРА

Куће рудара и других радника ангажованих у процесу проналазачка, вађења, чишћења и топљења руде налазиле су се око већих рударских поља формирајући мања насеља расута по планини. Ова насеља су била концентрисана у долини Јасенице и Мајданске реке.

Археолошка ископавања на Руднику пружила су податке и о скромнијем типу станишта, мада су истражене у малом броју. То су биле надземне куће или делимично укопане у падине брега, малих димензија, изграђене од дрвета. Конструкција зидова је била од хоризонтално сложених греда или талпи, ојачаних дрвеним ступцима, вероватно покривених сламом. Унутрашње уређење средњовековних кућа је било једноставно и скромно. За сада су констатована само отворена огњишта. (сл. 5)

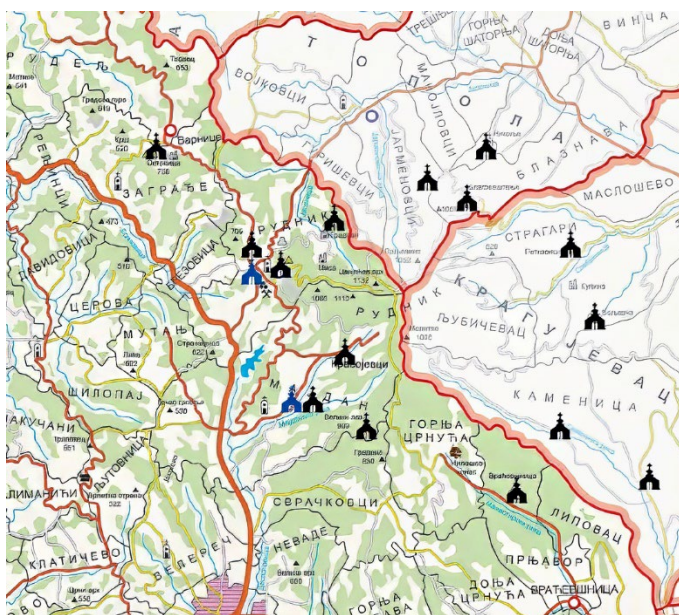
Сл. 5. – Ниво њода и јаме на локалитету Дрење – Којовача

УТВРЂЕЊА

Миран живот на Руднику, прекидале су борбе за превласт над сребрносом планином како између српских краљева и обласних господара, тако и у походима угарских краљева на Србију. У ове сукобе су често били увучени и дубровачки трговци.

Како су рударска насеља била разбацана на широком простору Рудника било их је тешко бранити. Зато у њиховој околини настају утврђења и куле које имају задатак да их штите, као и за смештај метала. Главно утврђење је подигнуто на Острвици, а према Руднику је гравитирало још неколико фортификација. Око утврђења су се формирала насеља, чији је начин живота био подређен гарнизону. То је подразумевало да становници подграђа, као и професионални војници, даноноћно обезбеђују стражу. Ова обавеза долазила је до пуног изражаја у пограничним областима, као што је била територија Рудника, који су били изложени изненадним нападима непријатеља.

Сл. 6. – Положај цркви и манасиџра који и данас боџослуже, или су археолошки истражени

ВЕРСКИ ЖИВОТ

Интензиван живот на средњовековном Руднику нарочито осликавају остаци сакралних објеката – цркви и манастира. На десетине цркава и манастира, саграђено је по целој планини у периоду највећег успона Рудника. (сл. 6) Подаци које нуде писани извори дубровачке и которске провенијенције, пружају оскудне податке када је реч о верском животу на Руднику. Ипак, на основу њих дошло се до сазнања о постојању пет католичких богомоља од којих су две истражене. Археолошки

налази су донекле дали увид у живот верника. На самом тргу се налазила главна католичка црква са четвороугаоним олтарским простором и призиданом сакристијом са северне стране. Приликом ископавања пронађен је калуп за печење хостије као и две поклоничке ознаке које указују на путовање верника са Рудника на ходочашће, због наде у опоравак од болести или опрост грехова.⁷ Једно је, оловна значка Богородице са Исусом из немачког града Ахена, а друго је део љуштуре шкољке Јаковљева капица, коју би после вишемесечног напорног путовања до гроба апостола Јакова у Сантијаго де Компостели у Шпанији, закачили на капу или одећу. (сл. 7)

Сл. 7. –
Ходочасничка значка
Богородица са Исусом

О православним црквама остало је мало података у писаним изворима, па нам резултати археолошких истраживања доносе нове чињенице важне за разумевање наше прошлости. Поред топонима који нам указују на постојање црквишта, на подручју Рудника до сада је потврђено шест средњовековних православних цркава.⁸ Цркве рудничког

---

⁷ Дејан Радичевић, Ана Цицковић, „Археолошка истраживања средњовековних налазишта на Руднику 2009-2013. године“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 36.

⁸ На територији општине Горњи Милановац истражене су две православне цркве у атару села Рудник, три у Мајдану и једна у Заграђу.

краја су углавном скромних димензија, једнобродне основе са полукружном апсидом на источној страни. Подигнуте су у XIV и XV веку, као задужбине локалних властелина. Биле су живописане, по ктиторском праву ктитори су сахрањивани у југозападном углу цркве. (сл. 8) Православно становништво које је материјално било у могућности, настојало је да за живота посети Христов гроб. Верници који нису могли себи приуштити одлазак у Јерусалим или на Свету Гору, радо су одлазили на мала ходочашћа у српске манастире, као што су Високи Дечани, Студеница, Милешева или оближња Враћевшица.

Сл. 8. – Остаци цркве на локалитету Мешаљка
испод ушврћења на Осирвици

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ

Поред насеља која су била у близини окана и металуршких објеката, на Руднику су живеле породице које су се бавиле земљорадњом и сточарством. О броју кућа у средњовековним селима, па и на Руднику, може се судити на основу малобројних података из повеља и каснијих турских дефтера. Једна земљорадничка породица поседовала је, осим куће са окућницом где су се налазиле баште и повртњаци, и обрадиво

земљиште.⁹ Анализом животињских костију, сазнали смо каква је била исхрана на Руднику у позном средњем веку.¹⁰ Гајене су једна или две краве, често 20-30 оваца, козе и свиње, живина. Залихе житарица чуване се у житним јамама, различитих облика и дубина, које су затваране дрвеним или плетеним поклопцима или каменим плочама. Поред приватног поседа, постојала је и заједничка имовина – ливаде за напасање стоке, шуме, воденице...¹¹ Најбоља летња испаша налазила се на планинским пропланцима где су је чували Власи чије је присуство потврђено на Руднику.

Начин живота се огледа у предметима намењеним свакодневной употреби. Поред скромније кухињске керамике, налажени су делови крчага, бокала и здела, који квалитетом израде сведоче о високом занатском искуству мајстора и најчешће представљају импорт. Тако смо сазнали из каквих су посуда јели, на основу налаза стакла из каквих су чаша пили, какав је био индивидуалан осећај за лепоту и украшавање...¹² (сл. 9)

Сл. 9. –
Златни прстен
са локалитета Дрење –
Стационар

⁹ Марко Поповић, „Живот на селу“, у: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, прир. Даница Поповић, Смиља Марјановић Душанић, Београд, 2004, стр. 65.

¹⁰ Јелена Булатовић, Немања Марковић, „Рудник 2009-2013: резултати археозоолошких истраживања“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 119-129.

¹¹ М. Поповић, „Живот на селу“, у: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, прир. Даница Поповић, Смиља Марјановић Душанић, Београд, 2004, стр. 65.

¹² Бојана Шаренац, „Типолошки преглед грнчарије са Рудника“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 69-78; Емина Зечевић, „Средњовековно стакло са Рудника“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 79-92.

У средњовековним насељима се трговало вином и другим пићем као што су медовина, пиво, шира... Крчме и свратишта у којима се могло преноћити су биле у близини трга где је концентрација људи била највећа. На локалитету Дрење – Којовача у периоду од 2016. до 2018. године истражен је велики укопани објекат. (сл. 10) Имао је два улаза, са једне стране степенице, а са друге је била рампа низ коју се уносила роба. Сачуван је у зони подрума, са уклесаним каналима за дренажу. Ови канали су карактеристични за објекте где се очекује изливање течности. Просторија је служила за складиштење робе, у првом реду течности, а највероватније вина. У историјским изворима је забележено да су и на Руднику постојали виногради,¹³ док је познат податак да је деспот Ђурађ Бранковић поклонио митрополиту Венедикту „пивничште“ на Руднику.¹⁴

Сл. 10. – Укопани објекти на локалитету Дрење – Којовача

---

¹³ Гавро Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича Поступовића“, „Историјски часопис“ XX, Београд, 1973, стр. 135.

¹⁴ Стојан Новаковић, *Законски споменници српских држава средњег века*, Београд, 1912, стр. 755.

РЕЗИМЕ

Рудник је током свог постојања у средњем веку пролазио кроз различите фазе развоја. Након доласка рудара Саса, брзо се развио у један од најважнијих центара рударства и трговине, био је место у коме је боравио стални дубровачки конзул, ковница новца је најдуже радила. На Руднику је рударска технологија средњовековне Србије достигла свој врхунац. На Руднику је живело имућније становништво које је могло да подигне цркве, да их ослика, да изгради велике камене куће, али и велики број становника које је било задужено за вађење руде и све пратеће делатности. Објекти који су археолошки истражени представљају јединствено сведочанство о животу на Руднику у позном средњем веку.

Литература

- Јелена Булатовић, Немања Марковић, „Рудник 2009-2013: резултати археолошких истраживања“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 119-129.
- Божидар В. Зарковић, *Грбови и урбанизација Србије крајем средње и почетком новог века*, докторска дисертација, Београд, 2012.
- Емина Зечевић, „Средњовековно стакло са Рудника“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 79-92.
- Миломир Максимовић, „Руднички Власи у средњем веку“, у: *Рудник и Венцац са околином у средњем веку и раној модерни*, Тематски зборник радова са научног скупа одржаног 21. октобра 2017. године у Народном музеју у Аранђеловцу, ур. С. Мишић, Д. Радичевић, М. Шуица, Аранђеловац, 2018, стр. 99-116.
- Гордана Милошевић, *Стиановање у средњовековној Србији*, Београд, 1997.
- Стојан Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњег века*, Београд, 1912.
- Марко Поповић, „Живот на селу“, у: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, прир. Даница Поповић, Смиља Марјановић Душанић, Београд, 2004, стр. 64-79.
- Дејан Радичевић, Ана Цицковић, „Археолошка истраживања средњовековних налазишта на Руднику 2009-2013. године“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 19-57.
- Бојана Шаренац, „Типолошки преглед грнчарије са Рудника“, у: *Рудник 1: истраживања средњовековних налазишта (2009-2013. година)*, уред. Д. Радичевић, А. Цицковић, Горњи Милановац, 2019, стр. 69-78.
- Гавро Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича Поступовића“, „Историјски часопис“ XX, Београд, 1973, стр. 125-137.

Дејан С. Радисављевић¹

ЖУПА РАСИНА И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ

Кратка студија из историјске географије

Апстракт: Рад се бави одређивањем граница жупе Расине у доба Немањића, као и током владавине кнеза Лазара, али и у раздобљу Деспотовине, на основу доступне средњовековне писане грађе и османских дефтера, насталих у периоду XV и XVI века. Такође, предложене су и нове убикације појединих топонима, забележених у средњовековним манастирским и баштинским повељама, битних за тему нашег истраживања.

Кључне речи: жупа, Расина, граница, средњи век, власти, топонимија, историјска географија.

Жупа је код Срба у средњем веку представљала основну територијално-управну јединицу, а истовремено и заокружену мању или већу географску целину. Смештене у долинама река и котлинама, у крашким пољима, као и у култивисаним равничарским пределима, жупе су сачињавале села са барем једним градом или тврђавом, у функцији управног средишта, али и рефугијума за околно становништво у време ратова. Такође, жупа је као географска и друштвена целина, истовремено представљала и земљиште и све њене становнике – жупљане, који су се, у односу на град и његово становништво, али и на сточарске влашке заједнице по катуницама, јасно разликовали својим седелачким, претежно ратарским начином живота.²

Одређивање прецизних граница појединих средњовековних српских жупа, међу њима и Расине, која је предмет истраживања у овом раду, најчешће је отежано услед малог броја сачуваних писаних извора, али и

---

¹ Докторанд на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду.

² Сениша Мишић, „Земља у држави Немањића“, „Годишњак за друштвену историју“ IV (св. 2-3), Београд, 1997, стр. 133-134; Гордана Томовић, „Жупа“, у: „Лексикон српског средњег века“, ур. С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд, 1999, стр. 195-197; Сениша Мишић, *Историјска географија српских земаља од 6. до половине XVI века*, Београд, 2014, стр. 64.

потоњих административних промена, насталих у доба Деспотовине и након османских освајања територије средњовековне Србије. Међутим, и поред наведених недостатака, пажљивом анализом доступне писане грађе може се доћи до извесних одговора битних за истраживања из области историјске географије.

Жупа Расина ушла је у састав средњовековне рашке државе веома рано. Према мишљењу Милоша Благојевића то се догодило највероватније 1094. године, или нешто касније, а свакако у доба владавине великог жупана Вукана (око 1091 – око 1112).³ Ова жупа, поред Топлице, Ибра и Реке, налазила се од 1158-1159. године у оквиру удеоне кнежевине, односно чести Стефана Немање.⁴ После успостављања Српске архиепископије у Жичи 1219. године, Расина је потпала под њену непосредну јурисдикцију,⁵ што се бележи у Жичким повељама (1219, 1224-1227), сачуваним у виду три фресконатписа на зидовима пролаза у кули цркве Светог Спаса у Жичи, насталим почетка XIV века.⁶

Географски положај жупе Расине правилно је одредио Стојан Новаковић давне 1877. године, смештајући је у слив истоимене реке,⁷ десне притоке Западне Мораве,⁸ што прихватају и сви каснији истражи-

---

³ Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд, 2011, стр. 93-94.

⁴ Милош Благојевић, *Србија у доба Немањића, од кнежевине до царства: 1168-1371.*, Београд, 1989, стр. 35; Синиша Мишић, „Историјска географија у житијима Св. Симеона и Св. Саве“, у: *Свети Сава у српској историји и традицији : међународни научни скуп*, ур. С. Ђирковић, Београд, 1998, стр. 94.

⁵ Душан Синдик, „Једна или две жичке повеље?“, „Историјски часопис“ 14-15 (1963-1965), Београд, 1965, стр. 309-310, 313, 315; Милош Благојевић, „Манастирски поседи крушевачког краја“, у: *Крушевац кроз векове*, Зборник реферата са симпозијума одржаног од 4. до 9. октобра 1971. у Крушевцу, ур. Стошић, Крушевац, 1972, стр. 28-29; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, прир. Љ. Јухас Георгиевска, Београд, 1988, стр. 65, 111; Гордана Томовић, „Жичко властелинство“, „Наша прошлост“ 13, Краљево, 2012, стр. 47-48; Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016, стр. 289-290.

⁶ Душан Синдик, „Једна или две жичке повеље?“, стр. 314-315; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 111; Владимир Мошин, Сима Ђирковић и Душан Синдик (приред.), *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. I (1186-1321), Београд, 2011, стр. 92.

⁷ Стојан Новаковић, „Земљиште радње Немањине“, „Годишњица Николе Чупића“ 1, Београд, 1877, стр. 172-173.

⁸ Издваја се мишљење Р. Новаковића који је сматрао да је жупа Расина у време Стефана Немање обухватала само горњи ток истоимене реке. Такође, исти аутор је ставио шта да се област Cosne, под управом великог кнеза Вукана Немањића, споменула у натпису на цркви Светог Луке у Котору из 1195. године, може поистоветити са Козником на Расини, те да је овај топоним представљао само други назив жупе Расине (Реља Новаковић, „Још једном поводом Cosne у натпису на цркви Светог Луке у Котору“, „Историјски часопис“ XXI, Београд, 1974, стр. 247-250.

вачи.⁹ Међутим, питање граница Расине према суседним жупама, Левчу, Загрлати, Толици, Ибру, Јехошаници и можда Морави, до сада није било предмет посебних проучавања. Но, извесне одговоре у том правцу пружају нам подаци из сачуваних средњовековних манастирских и баштинских повеља,¹⁰ али и поједини наративни извори, као и османски дефтери Крушевачког санцака настали у XV и XVI веку, које ћемо изложити хронолошким редом.

Повељом издатом између 1183. и 1190. или око 1196. године, а која је сачувана у интерполираном препису из XVIII века,¹¹ велики жупан Стефан Немања (1166-1196) даривао је својој задужбини, манастиру Свете Богородице у Студеници, поред осталих прилога и оу **Расиньн метохъ Поповацъ, црква храмъ Вавѣденіе Прѣсветіе Богородице и заселакъ. И село Кожетинъ, село Ракла и заселакъ, и село Поховацъ, и село Вѣлика Кроушевѣца и подроуми... а пчеле да стоє манастирске оу Расиньн оу Роуденица.**¹² Села студеничког властелинства у Расини чинила су компактну целину у непосредном окружењу данашње варошице Александровца у Жупи. Поповац (данас Поповци), налази се око 2 км западно од Александровца, док Кожетин сада представља западно предграђе ове варошице. Око 4,8 км северозападно од Александровца смештено је село Пуховац (Повац), а око 1 км према југу од града лежи село Ракља са пољанама Великом Ракљом и Малом Ракљом. Пољана Велика Крушевица (Крушевица), данас стално настањена, налази се у мањој долини око 2 км југоисточно од Александровца,¹³ док је село Руденице од споменуте

О идентификацији Cosne са земљом Хвосно, што је прихваћено од стране већине аутора, видети у: С. Мишић, *Земља у држави Немањића*, стр. 137-138; Синиша Мишић, „Топлица у титули великог кнеза Вукана Немањића“, у: *Стефан Немања и Тоџилица*, ур. Д. Бојовић, Ниш, 2011, стр. 20-21.

⁹ Нпр. Гавро Шкриванић, „Жичко епархијско властелинство“, „Историјски часопис“ IV (1952-1953), Београд, 1954, стр. 164-165; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 29; Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку, историјско-географске скице*, Београд, 1978, стр. 75; С. Мишић, „Историјска географија...“, стр. 94.

¹⁰ Нажалост, повеље баштинских цркава у Велућу, Наупари и Руденицама, као и повеље манастира Милентије и Лепенца, али и Љубостиње, које би омогућиле боље познавање топонимије средњовековне жупе Расине и суседних области, нису сачуване до наших дана.

¹¹ Сима Ђирковић, „Студеничка повеља и студеничко властелинство“, „Зборник Филозофског факултета“ 12, Београд, 1974, стр. 311, нап. 2.

¹² Pavel Josef Šafařík, *Dřevníhо písemnictví jihoslovanův*, v Praze, 1873, стр. 93; Стојан Новаковић, *Законски сџоменици српских држава средњега века*, Београд, 2005, стр. 569.

¹³ Г. Шкриванић погрешно поистовећује Поповац са заселком Поповићи у селу Горња Велика Врбница, удаљеном око 13 км северозападно од Александровца, што без критичког осврта прихвата и Б. Ферјанчић. Такође, Г. Шкриванић чини грешку сматра-

варошице удаљено око 12 км према североистоку.¹⁴ Црква Ваведења Пресвете Богородице, која се у повељи бележи после Поповца, највероватније се налазила на месту данашње цркве посвећене празнику Вазнесења Господњег,¹⁵ смештене на брду изнад Кожетина. Међутим, не може се одбацити ни могућност да се ово сакрално здање налазило у данашњем Александровцу, с обзиром на то да су приликом реконструкције улице 29. новембра, покрај десне обале Кожетинске реке, код старе школе, случајно откривени остаци цркве са некрополом.¹⁶ У складу с тим, одговор на питање о првобитном положају цркве Ваведења Пресвете Богородице¹⁷ из студеничке повеље могу пружити једино нека будућа археолошка истраживања поменутих локалитета.

Архиепископ Данило II (1324-1337) у житију краља Стефана Уроша II Милутина (1282-1321), насталом 1324. године,¹⁸ пише да се овај владар пре одлучујућег напада на *државу земље браничевске*, односно на територију под влашћу двојице великаша бугарског и куманског порекла, Дрмана и Куделина, сусрео са својим братом краљем Драгутином

јући подруме у Крушевици посебним топонимом који убицира на потесу Појате према селу Ботуњи, иако је реч о грађевинама за чување вина у наведеној пољани, на шта је пажњу скренуо и М. Благојевић (Гавро Шкриванић, „Студеничко властелинство : 1183-1190.“, „Боголовље“ – орган Православног богословског факултета у Београду, 11 (св. 1-2), Београд, 1967, стр. 15-16; Божидар Ферјанчић, „Крушевац и околина до 1371. године“, у *Крушевац кроз векове*, ур. А. Стошић, Крушевац, 1972, стр. 6-7; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, 26, нап. 6. Такође, важно је указати да су студенички виноградни постојали у Жупи до 1872. године: Милисав Лутовац, *Жупа александровачка – антропо-географска истраживања*, „Насела и порекло становништва“ 43, Београд, 1980, стр. 16.

¹⁴ Гверо Шкриванић, „Студеничко властелинство...“, стр. 15-16; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 26-27.

¹⁵ Црква Вазнесења Господњег у Кожетину обновљена је 1804. године. Делимично сачуван иконостас са иконама осликаним почетком XVII века, данас изгубљени рукописни псалтир из истог столећа, као и један запис у минеју, штампаном у Москви 1799. године, такође сведоче о постојању знатно старије цркве на истом месту: Н. Дучић, „Стара запустјела црква у Кривој Ријечи и нова у Кожетину“, *Старинар Српској археолошкој друштва* VIII, стр. 27-28; Радомир Станић, „Остаци иконостаса старе цркве у Кожетину код Александровца“, „Саопштења“ IX, Београд, 1970, стр. 179-183.

¹⁶ М. Лутовац, *Жупа...*, стр. 85-86.

¹⁷ Требало би указати да је средњовековна црква манастира у Дренчи (1382) такође била посвећена празнику Ваведења Пресвете Богородице (Стојан Новаковић, *Законски синоменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, стр. 761-764), па се не може одбацити ни могућност да је преписивач интерполиране студеничке повеље из XVIII века грешком или с намером и њу уврстио у посед манастира Студенице, иако је реч о посебној манастирској обитељи са великим поседима у Расини, Заграти и Браничеву.

¹⁸ Гордон Мак Данијел, „Данило Други“, у: *Данило Други – Живоји краљева и архиепископа српских, Службе*, прир. Г. Мак Данијел, Д. Петровић, Београд, 1988, стр. 21-22.

(краљ 1276-1282, *сремски краљ* 1284-1316) највероватније 1291. године **въ дръжавѣ жоупы расиньскыѣ на рѣцѣ глаголкъмѣи Моравѣ, въ мѣстѣ же рекомѣмь Мачьковъци.**¹⁹ Место Мачковац у жупи Расини поуздано се може идентификовати са истоименим селом удаљеним око 8 км западно од Крушевца и око 1,9 км јужно од Западне Мораве. Средњовековно насеље било је смештено у окружењу данашње цркве Свете Петке на локалитету Црквине, недалеко од леве обале речице Поточаре, десне притоке Западне Мораве.²⁰

Највећи демографски и привредни успон, као и полет у урбанизацији, Расина доживљава у другој половини XIV века, односно након распада Српског царства (1371) и формирања самосталне државе кнеза Лазара (1365-1389) са престоницом у граду Крушевцу.²¹ Такође, из овог периода, као и из раздобља Деспотовине потиче и највећи број сачуваних писаних извора значајних за тему нашег истраживања.

Повељом из 1377. или 1381. године, кнез Лазар приложио је својој задужбини манастиру Раваница, између осталог, **И п[а]нагюрь Петровъ 8 Сталаѣ 8 з вр[о]домъ... код Крѣшевца 8 Спизлех Огнана з Браником сыномъ с оѣциномъ и з баѣциномъ.**²² Важно је истаћи да је ово уједно и

---

¹⁹ Ђуро Даничић (прир.), *Архиепископ Данило и друѣи – Живоѣи краљева и архиепископ сръских*, Загреб, 1866, стр. 115-116; Лазар Мирковић (прир.), *Архиепископ Данило – Живоѣи краљева и архиепископ сръских*, Београд, 1935, стр. 86-88.

²⁰ На локалитету се проналазе фрагменти праисторијске, античке и средњовековне грнчарије, као и метални налази. Такође, током изградње цркве Свете Петке 1902. године, као и приликом подизања звонаре у последњој деценији XX века, девастиран је на локалитету већи број гробова са скелетним остацима покојника (Дејан Радисављевић, „Краљ Милутин и његово доба у историји, археологији и народној традицији крушевачког краја“, у: *Краљ Милутин и доба Палеолоѣа : историја, књижевности, културно наслеђе*, ур. Ј. Ђирић и С. Убипариповић, Крагујевац, 2023, стр. 80-81.

²¹ Б. Ферјанчић, „Крушевац и околина...“, стр. 9-10.

²² Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара : шекси, коменѣари, снимци*, Београд, 2015, стр. 54, 94, 113. Поједини истраживачи раваничка села **Велѣхка Доња** и **Велѣхка Горња** погрешно су идентификовали са селом Велућем, удаљеним око 18 км југоисточно од Трстеника, а **Трѣстеникѣ** са данас истоименим градом или селом Стари Трстеник, удаљеним од Трстеника око 10 км према југоистоку / Гавро Шкриванић, „Раваничко властелинство“, „Историјски часопис“ 16-17 (1966-1967), Београд, 1970, стр. 240; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 35-36; Милош Ивановић, „Средњовековни властелински поседи у крушевачком крају“, „Жупски зборник“ 8 (2013), Александровац, 2014, стр. 9. Међутим, села Горња и Доња Велухка/Велухћа поуздано су се налазила на Велућком потоку код Малог Поповића, око 10 км североисточно од Јагодине. Заједно са селом Обрасци формирала су у XIX веку данашњи Глоговац. Трстеник се убицира на истоименом потесу између села Глоговца и Дражимировца, око 10 км од Јагодине у правцу североистока (А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 52).

најстарији помен градова Крушевца и Сталаћа у доступној средњовековној писаној грађи. Значајно утврђење у Сталаћу са прелазом на Јужној Морави, удаљено је од Крушевца око 14 км у правцу североистока. Међутим, и даље остаје отворено питање да ли се Сталаћ налазио у жупи Расини, што нам се чини вероватнијим, или пак у суседној Загрлати. На другој страни, место забележено у облику локатива множине, у *Сѣизлех*, није могуће прецизније убицирати, осим да се налазило у ближој околини Крушевца.²³

Први помен *ѿлемениѿиої* града Козника, смештеног на западном ободу жупе Расине,²⁴ налазимо у повељи кнеза Лазара изdatoј 8. августа 1381. године манастиру Великој Лаври Светог Атанасија на Светој Гори.²⁵ Добро очувани остаци тврђаве Козник налазе се на истакнутом брду, високо изнад десне обале реке Расине, у селу Град, око 51 км југозападно од Крушевца.²⁶

Повељом донетом у Жичи 1382. године, монах Доротеј, бивши деспот, са сином јеромонахом Данилом, својој задужбини манастиру Ваведења Пресвете Богородице у Дренчи, око 4 км северно од Александровца, приложио је, уз допуштење кнеза Лазара, бројна села у Расини, Загрлати и Браничеву, као и годишњи прилог од 50 литара (16,5-17 кг) сребра из Новог Брда. У непосредној околини манастира posed је обухватао **Рѣкоу Дрѣнчоу съ всеми сели и заселци и мѣгтами и правинами мѣста того. Село Рѣжаницоу съ всеми мѣгтами. Рѣкоу Тоулешоу съ всеми сели и заселци и правинами мѣста того**²⁷ Данас су дуж Дреначке реке смештена

---

²³ Г. Шкриванић, „Раваничко властелинство“, стр. 252; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 36; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 84.

²⁴ Ђорђе Јанковић, „Козник, замак кнеза Лазара – нека запажања“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 30, Београд, 2014, стр. 134, 144. Сматрао је да је Козник представљао средиште жупе Расине.

²⁵ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 172-174.

²⁶ Детаљније о Кознику у: Марко Поповић, „Утврђења Моравске Србије“, у: *Свѣтѣи кнез Лазар, Сѣоменица о шестѣиој сѣиоѿодишњици Косовској боја (1389-1989)*, ур. Ђорђе Трифуновић и др., Београд, 1989, стр. 82, 84; Владета Петровић, „Козник“, у: *Лексикон градова и шѣрова средњовековних срѣских земаља – ѿрема ѿисаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, стр. 136-137; Драгана Амедоски и Владета Петровић, „Тврђава Козник – од првог помена до краја XVI века“, „Војно-историјски гласник“ 2, Београд, 2011, стр. 127-137; Ђ. Јанковић, „Козник...“, стр. 133-161.

²⁷ С. Новаковић, *Законски сѣоменици...*, стр. 761-764; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, 177-188. За убикацију топонима у ближој околини манастира Дренче видети у: М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 37-38, Гордана Гаврић и Мирко Ковачевић, *Манастир Дренча – од рушевине до храма*, Краљево, 2015, стр. 22-23; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 177.

села Веља Глава, Дренча и Тржац. О старости ових насеља посредно сведочи и њихов помен у раним османским дефтерима из средине XV и почетка XVI века. Тржац, удаљен око 4,5 км североисточно од Александровца, први пут се спомиње у попису из 1444-1445. године као мезра,²⁸ док је 1516. године пописан као село са 10 кућа и двојцом нежењених. Велика Глава (данас Веља Глава), око 6,4 км северозападно од Александровца, бележи се 1516. године као село настањено власима са приходом од 250 акчи, док је у Дренчи, око 2,9 км северно од споменутог града, уписано 30 кућа, осам нежењених и пет удовица.²⁹

Река Тулеша, данас Тулешка (Мала) река, заједно са Великом реком (Вратарица, Трнавачка река) образује код Горњег Ступња реку Пепељушу, десну притоку Западне Мораве. У њеном сливу налазе се сада заселак Пуношевиће³⁰ у селу Риђевштици, као и села Братићи,³¹ Тулеш³² са заселком Срњане,³³ Горње Ратаје,³⁴ Доње Ратаје,³⁵ Новаци³⁶ и Дашница.³⁷ Такође, све до краја XIX века постојале су у долини Тулешке реке и две данас напуштене пољане, Врановац³⁸ и Мала Крушевица.³⁹ Наведена села бележе се у османском попису нахије Козник из 1516. године, што посредно указује на могућност њиховог постојања и у доба српске самосталности. Село Горња Дашница, чије је другог име било Ратаје, бројало је тада 45 домова, десет нежењених и три удовичка домаћинства, док су Братићи имали девет домова, једну удовицу и једног нежењеног. У селу Дубовце, другог имена Тулиша (данас Тулеш), пописано је 13 кућа, три нежењена и једна удовица,⁴⁰ а у Новацима 11 кућа и дво-

---

²⁸ Олга Зиројевић и Исмаил Ерен, „Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444-1446)“, „Врањски гласник“ 4, Врање, 1968, стр. 386. Под мезром се подразумева обрадиво земљиште са познатим границама и именом, али и старо селиште, напуштено или расељено село (Драгана Амедоски, *Сумарни дефтер Крушевачкој санџака из 1516. године*, Београд, 2023, стр. 679).

²⁹ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 389, 391, 399.

³⁰ Данас заселак Пуношевиће, око 7,5 км северно од Александровца.

³¹ Данас село Братићи, око 7 км северно од Александровца.

³² Данас село Тулеш, око 9,3 км североисточно од Александровца.

³³ Данас заселак Срњане, око 11 км североисточно од Александровца.

³⁴ Данас село Горње Ратаје, око 8,3 км североисточно од Александровца.

³⁵ Данас село Доње Ратаје, око 8,4 км североисточно од Александровца.

³⁶ Данас село Новаци, око 7,8 км источно од Александровца.

³⁷ Данас село Дашница, око 9 км источно од Александровца.

³⁸ Данас потес Врановац у селу Братићи, око 5,5 км северно од Александровца.

³⁹ Данас потес Крушевица (Мала Крушевица) у селу Тулеш, око 4,5 км северно од Александровца.

⁴⁰ Под термином удовица подразумева се посебна пореска категорија, која се искључиво односи на сиромашну удовицу без земље, а која се издржава најамним радом (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 682).

јица нежењених. Село Пуношевиће (у дефтеру Путошевици) бележи се са пет кућа, двојцом нежењених и три удовице, док је у Срњанима уписано осам домова, двојица нежењених и две удовице. Касније пољане Врановац (другим именом Драновац) и Мала Крушевица (Крушевица) бележе се у овом попису као села са седам домова и једном удовицом, односно девет кућа и два нежењена.⁴¹

Село Ржаница лежи око 6 км северно од Александровца, на југоисточној падини Ржаничког брда (Чикер, 758 м), које представља развође Дреначке и Братицке реке, десне притоке Тулешке реке.⁴²

Монах Доротеј приложио је својој задужбини у Дренчи и групу села на реци Расини, као и јужно и југоисточно од Крушевца: **И на Расине село ПѢгалѣ, и село ЛѢкаре, и дворѣ њ НеѢпарѣ съ п[р]идворицомъ и рѣкѣ Ломницѣ съ в'семи сели и заселци и мѣгтами село Староноге, село Сезем'че на Модрои и село Слатинѣ и село Магкре на Српскои.**⁴³

Село Наупаре (у повељи Неупаре), налази се око 12 км јужно од Крушевца, а у њему је био смештен Доротејев двор са *придворицом*,⁴⁴ под којом се у овом случају највероватније подразумева придворна црква (данас црква манастира Наупаре).⁴⁵ Села Пуђале и Лукаре⁴⁶ више не

⁴¹ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 386, 394-397, 400, 560, 562.

⁴² М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 38; М. Лутовац, *Жуџа...*, стр. 18-19; М. Ивановић, „Средњовековни властeosки поседи...“, стр. 9.

⁴³ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 181. Арх. Леонид је име села ПѢгалѣ читао као ПѢггалѣ, а Магкре као Магквѣ, што су без изузетка прихватили и каснији истраживачи (Арх. Леонид, „Стара српска писма из руског манастира св. Пантелеимона у Светој Гори“, „Гласник Српског ученог друштва“ VII, св. (с. р.) XXIV, Београд, 1868, стр. 264.

⁴⁴ *Придворци* су у средњовековној Србији представљали категорију зависног становништва у селу које је најближе *двору* властелина, док се под *двором* у овом случају подразумевао економски центар властелинства (Милош Благојевић, „Придворци“, у: *Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд, 1999, стр. 572). У попису Крушевачког санцака из 1516. године бележи се у нахији Крушевац неубицирано село Придворица са 26 кућа, шест нежењених, три удовице и једним муслиманом (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 368). Године 1536. имало је осам кућа и по једном нежењеног и муслимана, као и једну удовицу: *Istanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Tarih Tahrir Defteri [TD] BOA, TD 179*, стр. 140.

⁴⁵ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 37-38; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 189; М. Ивановић, „Средњовековни властeosки поседи...“, стр. 9. М. Пурковић село Пуђале није убицирао, док је Лукаре погрешно поистоветио са селом Лукар код Јагодине: Миодраг Пурковић, *Попис села у средњовековној Србији*, Скопље, 1940, стр. 63, 122.

⁴⁶ У дефтеру из 1516. године наводи се у нахији Крушевац село Крушева Лука са три куће, два нежењена, два млина, једном ваљавицом и једном баштином (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 355). Међутим, ово насеље није могуће поуздано идентификовати са селом Лукаре из дренчанске повеље.

постоје, док се траг о њима није сачувао ни у локалној топономастици. Такође, нису забележена ни у доцнијим османским пописима из XVI века, те су очигледно напуштена већ током претходног столећа. Међутим, с обзиром на то да се у повељи манастирски прилози набрајају одређеним географским редом, може се претпоставити да су се села Пуђале и Лукаре налазила на реци Расини, узводно од Неупаре.

Река Ломница извире на северозападним падинама Јастрепца, а улива се у Расину насупрот села Доњи Степош, око 8 км јужно од Крушевца.⁴⁷ Дуж њеног тока смештена су данас села Велика Ломница и Буци, удаљена око 11, односно 13 км јужно од Крушевца. У османском попису из 1444-1445. године наводи се село Ломница са 34 домова и седам удовичких домаћинстава, као и Доња Ломница без података о броју кућа.⁴⁸ У дефтеру из 1516. године спомиње се село Буци у нахији Крушевац са 23 влашка дома, 51 табијом⁴⁹ и три ратаја,⁵⁰ на челу са примићуrom Хераком, сином Михачевим.⁵¹

Слатина лежи на Слатинској реци, око 13 км југоисточно од Крушевца,⁵² док се 1,5 км према североистоку налазе села Горња и Доња Сеземча на Сеземачкој реци,⁵³ која у доњем делу свог тока мења назив у Трмчарска река. Низводно од села Трмчара, око 500 м од ушћа у Расину, улива се у њу са десне стране Модричка река, која је задржала средњовековни назив, река Модра.

У повељи се после реке Ломнице са свим селима и заселцима, а пре Сеземче бележи данас ишчезло село Староноге, за које се уз извесну дозу опреза може претпоставити да се налазило на месту данашњих Трмчара,⁵⁴ око 10 км јужно од Крушевца. У дефтеру из 1516. године село Староноге у нахији Крушевац имало је 11 влашких кућа, 24 табије и два

---

⁴⁷ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, 38; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 177; М. Ивановић, „Средњовековни властеоски поседи...“, стр. 10.

⁴⁸ О. Зиројевић и И. Ерен, „Попис области Крушевца...“, стр. 389.

⁴⁹ Термин *табија* означава особу која негде припада, односно штићеника или следбеника (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 681).

⁵⁰ Ратаји су представљали беземљаше који су обрађивали земљу кнеза или примићура и плаћали дажбине својим старешинама (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 680).

⁵¹ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 328.

⁵² О етимологији топонима Сеземче, видети у: Александар Лома, „На именованим врелима – Осврт на нова издања средњовековних дипломатичких извора“, „Онома-толошки прилози“ XVII, Београд, 2004, стр. 474.

⁵³ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 38; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 177; М. Ивановић, „Средњовековни властеоски поседи...“, стр. 10.

⁵⁴ Село Трмчаре се под тим називом не бележи у османским пописима Крушевачког санџака из XVI века.

ратаја, на чијем је челу стајао примићур Радич, син Михаља.⁵⁵ Према попису из 1536. године налазило се у саставу нахије Загрлате и имало је пет домова, четири нежењена и једног старца.⁵⁶

Милош Благојевић је село Мађере⁵⁷ убицирао у предео око Ломнице и Сеземче.⁵⁸ На другој страни, Александар Младеновић га поистовећује са истоименим селом, смештеним око 4,5 км северозападно од Ражња.⁵⁹ Међутим, с обзиром на то да смо утврдили да се у повељи манастирски прилози набрајају јасним географским редом, као и да се село Мађере бележи након Слатине, а пре Влаха Шиљеговаца (данас села Велики и Мали Шиљеговац), сматрамо да би његову локацију требало тражити у ближој околини ових места. У том правцу, индикативан је податак да у атару села Буковице, око 10 км јужно од Крушевца, налазимо речицу Сурбију, мању десну притоку Расине, која би могла бити Српска река из дренчанске повеље.⁶⁰

У повељи монахиње Јевгеније (кнегиње Милице) и њених синова, кнеза Стефана и Вука, манастиру Светог Пантелејмона на Атосу од 8. јуна 1395. године, као ранији прилог кнеза Лазара наводи се **Црковъ Мати Божіа Боучаньска съ сели Боучіе, Округлица и Доња Округлица, Јасиковица Михаилова, съ всеми метоси и мегтами и правинами сель тѣхъ и цркъве.**⁶¹ Наведена села, удаљена од 13 до 15 километара југоисточно од Трстеника, чинила су јединствени манастирски метох који је обухватао читаву долину Бучке реке, леве притоке Сребрнице, као и горњи део тока Јасиковачке (Камењачке, Лопашке) реке, десне притоке Западне Мораве. Села Округлица и Бучје и сада носе исти назив, док се Јасиковица Михаилова поуздано може идентификовати са данашњом Јасковицом, у суседству Бучја. Село Доња Округлица је у међувремену ишчезло, а налазило се на доњем току Бучке реке, низводно од Округлице.⁶² Према

---

⁵⁵ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 329.

⁵⁶ ВОА, *ТД 179*, стр. 169.

⁵⁷ Село Мађере се не наводи у османским пописима нахије Крушевац у XVI веку, па се може претпоставити да је ишчезло пре овог раздобља.

⁵⁸ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 38-39.

⁵⁹ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 178.

⁶⁰ *Топографска карта 1:25.000, Куршумлија 2-1 (Нацпара), br. lista 581-2-1*, Београд, 1971.

⁶¹ С. Новаковић, *Законски сѹоменици...*, стр. 519; Александар Младеновић, *Повеље и писма десјоѹа Стефана (шекстї, коменѹари, снимци)*, Београд, 2007, стр. 295.

⁶² Радомир Грујић, „Светогорски азили за српске владоаце и властелу после косовске битке“, *Гласник Скопскої научної грушїтва* 11, Скопје, 1932, стр. 75; М. Пурковић, *Попис села...*, стр. 99; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 40; М. Динић, *Српске земље...*, стр. 76; Бранислав Тодић, „Прилог бољем познавању најстарије историје Велу-

османском попису из 1516. године село Доња Округлица (Доња Округла) имало је осам влашких кућа, четири баштине, три ратаја са баштинама и дванаест табија, на челу са примићуром Матошем, сином Радосаља.⁶³ Црква Мати Божија Бучјанска, подигнута највероватније око 1380. године, налазила се, судећи према раније видљивим остацима зидова и фрагментима моравске камене пластике, на месту данашње цркве Успења Свете Ане у селу Бучју.⁶⁴

Повељом из 1430. године, деспот Ђурађ Вуковић (1427-1456) потврдио је баштинске поседе великом челнику Радичу, стечене у доба деспота Стефана Лазаревића (кнез 1393-1402, деспот 1402-1427): **Црѣковъ Благовѣщеніе прѣчистіе владичице наше Богородице на рѣцѣ глаголимѣи Грабовничица, цо сикъ съзидалъ своимъ троудомъ. И село Бодиловиноу и село Мелентија на Расинѣ и село Врѣвницоу и село Себечевоу оу крушевѣчкон власти и село Кожетіно Долне.**⁶⁵

Села Мелентија (данас Милентија) и Будиловина налазе се на горњем току реке Расине, око 7 км, односно 8,5 км северозападно од Бруса. На месту Доњег Кожетина формирана је 1882. године данашња варошица Александровац.⁶⁶ Село Себечевац смештено је око 20 км југозападно од Крушевца.⁶⁷ Црква Благовештења Пресвете Богородице на реци Гра-

---

ћа“, „Саопштења“ 20-21 (1988-1989), Београд, 1989, стр. 72, 75; А. Младеновић, *Повеље и писма десиоша Стефана...*, стр. 310; Дејан Јечменица, „Поседи светогорског манастира Светог Пантелејмона у моравској Србији“, у: *Власи и моћ, власиела моравске Србије од 1365. до 1402. године*, ур. С. Мишић, Крушевац – Београд, 2014, стр. 187; Владета Петровић и Александра Фостиков, „Цркве и манастири у повељама кнегиње Милице“, у: *Кнегиња Милица – монахиња Јевтенија и њено доба*, ур. С. Мишић, Трстеник – Београд, 2014, стр. 132; Дејан Радисављевић и Јелена Вукчевић, „Фрагмент моравске камене пластике са локалитета Бачвиште у Јасиковици код Трстеника и његово могуће порекло“, „Зборник Народног музеја“ XXV/1, Београд, 2021, стр. 381-383.

⁶³ Д. Амедоски, *Сумарни дефшер...*, стр. 327, 401.

⁶⁴ Д. Радисављевић и Ј. Вукчевић, „Фрагмент моравске камене пластике...“, стр. 383-387.

⁶⁵ Љубомир Стојановић, *Сѣтари срѣски хрисовуљи, акѣи, биографије, леѣиописи, ѣиѣиѣици, ѣоменици, заѣиси и гр.*, Београд, 1890, стр. 4; Cyril Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives of the Athonite Monastery of Kastamonitou“, *Cyrillo-methodianum* XX, Thessaloniki, 2015, стр. 175.

⁶⁶ Године 1516. село Доњи Кожетин у нахији Козник имало је 26 кућа, седам неожењених и једну удовицу (Д. Амедоски, *Сумарни дефшер...*, стр. 394).

⁶⁷ Према османском попису из 1444-1445. године, село Себечевац бројало је 14 домова и једно удовичко домаћинство (Зиројевић и И. Ерен, „Попис области Крушевца...“, стр. 392).

бовничници, према раније видљивим остацима,⁶⁸ највероватније се налазила на локалитету Падине, на месту новоподигнуте Цркве Свете Марине у селу Велика Грабовница, недалеко од десне обале Грабовничке реке, око 6,5 км северозападно од Бруса.⁶⁹ Вредно је указати да се у османском попису из 1516. године бележи у нахији Козник манастир Благовештење са приходом од 150 акчи.⁷⁰ Но, како се не саопштава његова ближа локација, споменути манастир не може се са сигурношћу довести у везу са Радичевом баштинском црквом посвећеном истом празнику. Известан проблем представља поуздана убицација села Врбнице. Већина аутора Радичеву Врбницу идентификује са данашњом Великом Врбницом или Малом Врбницом, око 17 км југозападно од Крушевца.⁷¹ Међутим, у османском попису Крушевачког санџака из 1516. године, на територији старе жупе Расине, бележи се чак седам села која у свом називу садрже облик Врбница, размештених дуж тока реке Пепељуше и њене саставице Вратарице. Три од њих налазила су се у нахији Крушевац: Горња Врбница,⁷² Доња Врбница⁷³ и Врбница, другим именом Лакислен,⁷⁴ а четири у нахији Козник: Горња Врбница,⁷⁵ Средња Врбница,⁷⁶ Доња Врбница⁷⁷ и Гор-

---

⁶⁸ Радослав Павловић, *Койаоник – антиројогеографска испитивања*, приредио С. Симоновић, Брус, 2012, стр. 26.

⁶⁹ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 46-47; Гавро Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича Поступовића“, „Историјски часопис“ 20, Београд, 1973, стр. 134; Вера Тошић, „Велики челник Радич“, „Зборник за историју“ (Матице српске) 13, Нови Сад, 1976, стр. 15-16; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 174; М. Ивановић, „Средњовековни властеоски поседи...“, стр. 14; Дејан Радисављевић, „Средњовековна Врбница и велики челник Радич Поступовић“, „Београдски историјски гласник“ XI, Београд, 2020, стр. 90; Милош Ивановић, „Жупа Морава и околне области у позном средњем веку“, у: *Краљево – град и људи*, ур. А. Ристовић, Београд, 2023, стр. 36.

⁷⁰ Манастир Благовештење налазио се на тимару јаје Кемала са селима Горњи Кожетин (сада Кожетин) и Путошевци (данас заселак Пуношевићи у селу Риђевштици) (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 394-395).

⁷¹ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 47; Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича ...“, стр. 134; В. Тошић, „Велики челник Радич“, стр. 15-16; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 174.

⁷² Данас село Велика Врбница, око 18 км југозападно од Крушевца.

⁷³ Данас село Мала Врбница, око 16 км југозападно од Крушевца.

⁷⁴ Данас село Лаћислед, око 21 км југозападно од Крушевца.

⁷⁵ Данас село Горња Велика Врбница, око 13 км северозападно од Александровца.

⁷⁶ Данас не постоји. Налазило се на реци Вратарици између садашњих села Лесеновци и Мала Врбница, око 13 км јужно од Александровца.

⁷⁷ Данас село Мала Врбница, око 14 км јужно од Александровца.

ња Врбница⁷⁸ чије је друго име Лесенова.⁷⁹ Према повељи из 1430. године села Врбница и Себечевац улазила су у састав *крушевачке власћи*, док село Кожетин Доњи није припадало овој територијално-управној јединици, те се на основу тога може закључити да се западна граница *крушевачке власћи* налазила између данашње варошице Александровца и села Себечевац. Досадашња истраживања показују да су, након османских освајања, поједине нахије преузеле називе, али и обухватале територије ранијих *власћи*, попут некудимске, лепеничке, островичке и петрушке,⁸⁰ па се у складу с тим не може одбацити ни могућност да је и нахија Крушевац захватала територију *крушевачке власћи* из доба српске самосталности. О западној граници *крушевачке власћи*, поред споменуте повеље из 1430. године, посредне информације нуде нам османски дефтери из средине XV и почетка XVI века. У попису из 1444-1445. године саопштава се да су села Бресно Поље,⁸¹ Себечевац⁸² и Набрђани⁸³ припадала Крушевцу, док су мезра Тржац⁸⁴ и села Душаница⁸⁵ и Горње Велуђе⁸⁶ припадала Кознику.⁸⁷ У дефтеру из 1516. године као најзападнија насеља нахије Крушевац, према суседној нахији Козник, у којој се налазио Доњи Кожетин, наводе се Набрдани,⁸⁸ Горње,⁸⁹ Средње⁹⁰ и Доње Злегиње,⁹¹ Горње и Доње Себечевце,⁹² Врбница, другим именом Лакислен⁹³ и Мрмош⁹⁴ чији је други назив Вучурева.⁹⁵ Саопштени подаци указују да се према западу *крушевачка власћ* највероватније протезала

---

⁷⁸ Данас село Лесеновци, око 6 км југозападно од Александровца.

⁷⁹ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 346, 380, 388-390, 393, 395, 398, 401.

⁸⁰ М. Ивановић, „Жупа Морава...“, стр. 37.

⁸¹ Данас село Бресно Поље, око 16 км западно од Крушевца.

⁸² Данас село Себечевац, око 20 км југозападно од Крушевца.

⁸³ Данас заселак Набрђе у селу Ђелије, око 28 км југозападно од Крушевца.

⁸⁴ Данас село Тржац, око 4,5 км североисточно од Александровца.

⁸⁵ Вид. нап. 36.

⁸⁶ Данас село Велуђе, око 19 км југоисточно од Трстеника.

⁸⁷ О. Зиројевић и И. Ерен, „Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице...“, стр. 384, 386, 390-392, 401.

⁸⁸ Вид. нап. 82.

⁸⁹ Данас село Горње Злегиње, око 26 км југозападно од Крушевца.

⁹⁰ Данас не постоји. Налазило се на десној обали Велике реке, између села Горње и Доње Злегиње, око 25 км југозападно од Крушевца.

⁹¹ Данас село Доње Злегиње, око 24 км југозападно од Крушевца.

⁹² Вид. нап. 81. У дефтеру из 1516. године у нахији Крушевац пописани су села Горње Себечевце и Доње Себечевце, као и село Радаковце, другим именом Себачовац (Себечевци) настањено власима (Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 327, 346, 359, 371).

⁹³ Видети нап. 62.

⁹⁴ Данас село Мрмош, око 19 км југозападно од Крушевца.

⁹⁵ Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 327, 346, 354, 359-360, 363, 365, 369, 371, 395.

до доњег тока реке Сребрнице, десне притоке Западне Мораве, одакле је њена граница водила ка југу преко брда Клењак (237 м), Пискавица (301 м), Војнеж (324 м), Пањак (322 м), Средоман (315 м) и Чука (430 м) до реке Расине у атару данашњег села Ђелије. Прихватимо ли изнету претпоставку о правцу пружања западне границе *крушевачке власћи*, онда би Радичеву Врбницу, споменуту у повељи из 1430. године, требало тражити на месту данашњег села Лаћиследа, око 21 км југозападно од Крушевца, чији је старији назив био Врбница, или око 4,5 км низводно реком Пепељушом, на положају данашњих села Велике Врбнице или Мале Врбнице.

Потребно је на овом месту скренути пажњу да је деспот Ђурађ Вуковић повељом из 1429. године потврдио у баштину великом челнику Радичу и **коњ Беласице: село Трџбина, село Ђдчки**.⁹⁶ У до сада публикованим студијама које се ближе баве убицајом наведених места, Беласица се поистовећује са истоименим селом, удаљеним око 23 км југоисточно од Крушевца, што се не може прихватити, док села Требиња и Бадчки/Бадчићи нису ближе убицирана.⁹⁷ Међутим, сматрамо да се Беласица може поуздано идентификовати са истоименим селом и касносредњовековним рудником на југоисточним падинама Копаоника, око 40 км западно од Куршумлије, у чијем суседству, око 3 км према североистоку и данас постоји село Требиња (Требиње) са заселком Бачиће.⁹⁸

Саопштени резултати истраживања релевантне писане грађе указују да је жупа Расина захватала слив истоимене реке, по којој је и понела свој назив, као и поречје Пепељуше и њених саставица Вратарице и Кожетинске реке, али и слив реке Сребрнице и широку долину уз десну обалу Западне Мораве од Трстеничке сутјеске на западу до Мојсињских планина на истоку (Сл. 1).

---

⁹⁶ Љ. Стојановић, *Сџари српски хрисовуљи...*, стр. 3; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 172.

⁹⁷ М. Пурковић, *Попис села...*, стр. 58, 148; Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича...“, стр. 130; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 167; М. Ивановић, „Средњовековни властеоски поседи...“, стр. 13.

⁹⁸ *Топографска карта 1:25.000, Куршумлија 3-1 (Lukovska Banja), br. lista 581-3-1*, Београд, 1971. Детаљније о селима Беласица и Требиња (Требиње) и заселку Бачиће, видети у: Р. Павловић, *Копаоник...*, стр. 249-250, 273-274. О средњовековном руднику Беласица, који се први пут помиње 1423. године, видети у: Ема Миљковић, „Беласица“, у: *Лексикон градова и њијова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, стр. 29.

Северно од Западне Мораве, а насупрот Мачковца у Расини,⁹⁹ налазила су се три баштинска села великог челника Радича, уписана у повељи деспота Ђурђа из 1429. године: **И прѣма Кроушевцу: село Бело Полк, село Боухменти, село Дренова.**¹⁰⁰ Радичева Дренова је највероватније садашње левачко село Велика Дренова, око 23 км северозападно од Крушевца, или, што нам се чини мање вероватним, Мала Дренова, око 32 км северозападно од овог града.¹⁰¹ У османском дефтеру Смедеревског санџака из 1477. године бележи се влашко село Горња Дренова, које припада Смедереву, са 15 кућа и девет табија, као и село Доња Дренова, у оквиру зеамета Лепеница, односно субашлука Трстеник, са 29 кућа.¹⁰² Село Дренова јавља се 1502. године у попису караванџија из Левча,¹⁰³ али и у аустријским пописима и на картама насталим током XVIII века.¹⁰⁴

Бело Поље данас не постоји под истим називом.¹⁰⁵ У повељи великог челника Радича од 28. марта 1432. године, којом се ово село прилаже манастиру Ватопеду, као и у потврдној повељи деспота Ђурђа, која носи исти датум, казује се да је село Бело Поље лежало на Морави (данас Западна Морава): **Бѣлополк на Моравѣ.**¹⁰⁶ Бело Поље у нахији Левач бележи се и у османском попису Смедеревског санџака из 1530. године.¹⁰⁷

---

⁹⁹ Ђ. Даничић (прир.), *Архиепископској Данило...*, стр. 115-116; Л. Мирковић (прир.), *Архиепископској Данило...*, стр. 86-88.

¹⁰⁰ Љ. Стојановић, *Сѣтари српски хрисуваљи...*, стр. 3; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 172.

¹⁰¹ М. Пурковић, *Попис села...*, стр. 90; Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича...“, стр. 129; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 167; М. Ивановић, „Жупа Морава...“, стр. 35.

¹⁰² Ахмед Аличић, *Турски каџасѣарски пописи неких њогручја зајадне Србије XV и XVI век, књ. I*, Чачак, Краљево и Титово Ужице, 1984, стр. 210-211, 243-244.

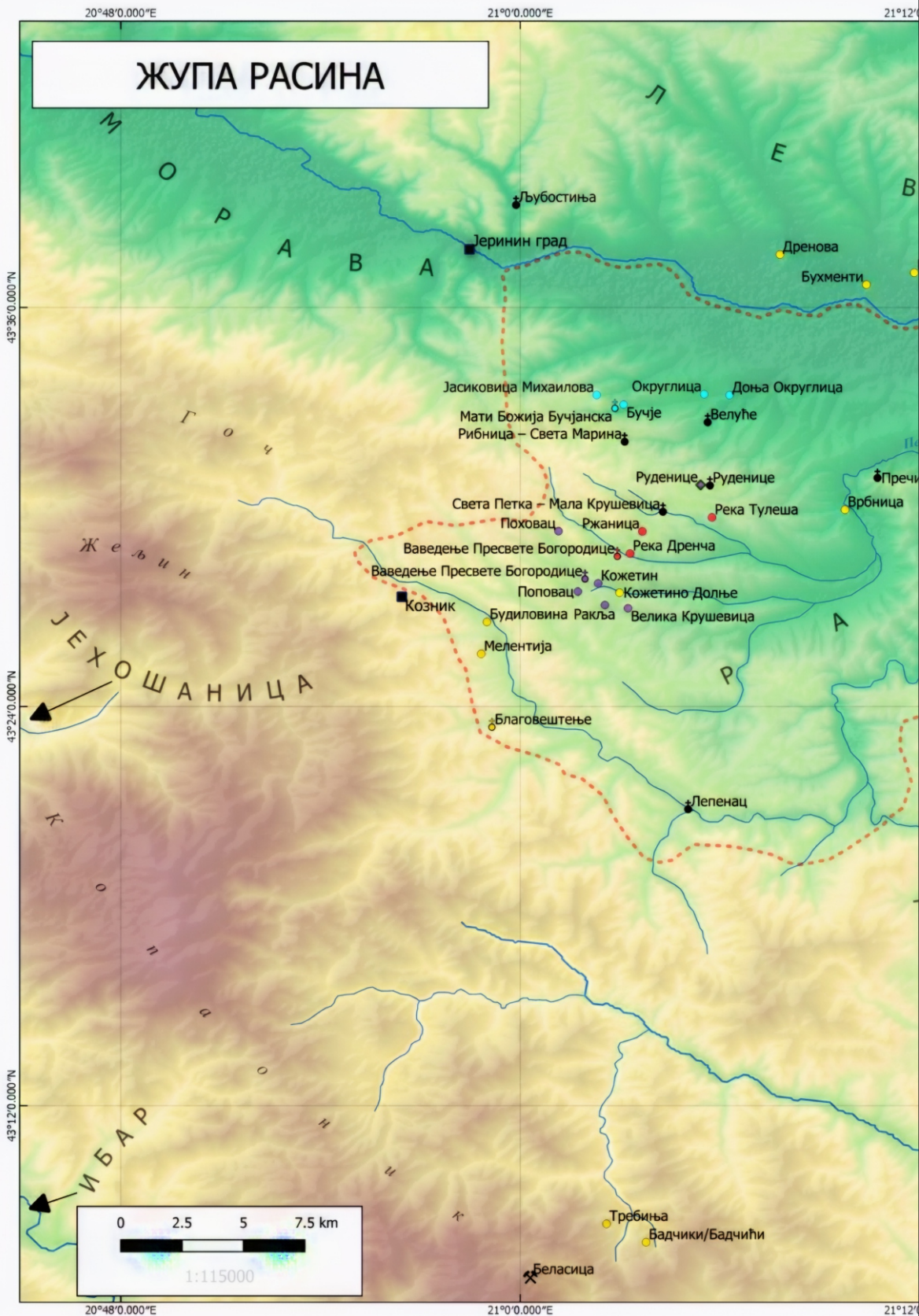
¹⁰³ Татјана Катић и Драгана Амедоски, „Караванџије нахије Петруш из Левча 1502. године“, *Мешовиѣа прађа XXXVIII*, Београд, 2017, стр. 14, 17. У османском попису влаха Смедеревског санџака из 1528. године бележе се села Горња Дренова и Доња Дренова у нахији Левач, а у попису из 1530. године само Доња Дренова: *MAD 506, Numaralı Semendire Livâsi İcmâl Tahrîr Defter-i (937/ /1530)*, Т.С. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 104, Defteri Hâkânî Dizisi: XIV, Ankara, 2009, стр. 26, 31.

¹⁰⁴ Борђе Симоновић, *Левач – шериѣорија и насеља од краја XII до њочейка XX века*, Рековац – Београд, 1983, стр. 24-25, 29, 31.

¹⁰⁵ С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, 167; М. Ивановић, „Жупа Морава...“, стр. 35. М. Пурковић, *Попис села...*, 61 је погрешно идентификовао Бело Поље са истоименим селом, удаљеним око 32 км југозападно од Бруса.

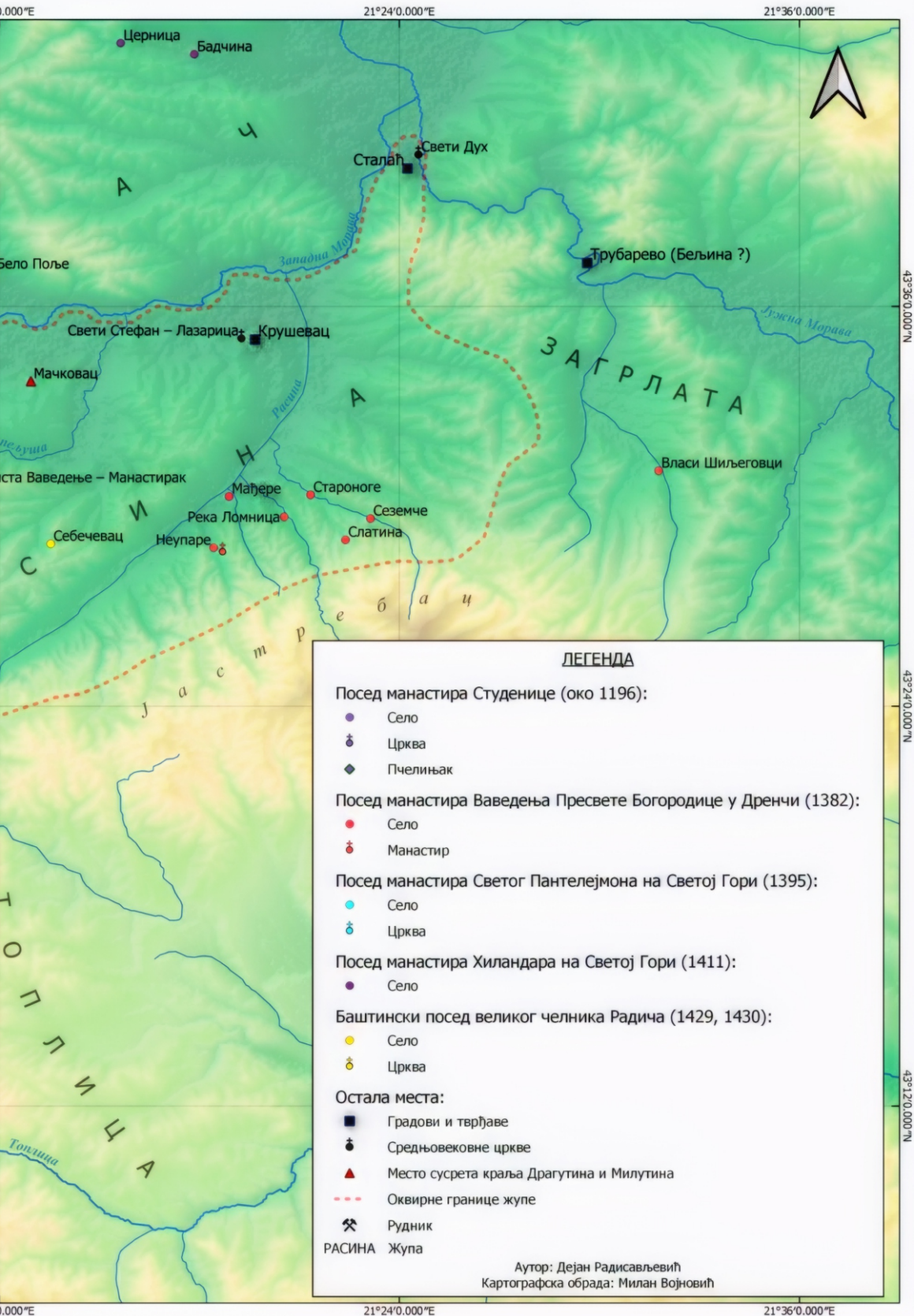
¹⁰⁶ С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives...“, стр. 183, 185.

¹⁰⁷ *MAD 506, Numaralı Semendire...*, стр. 21.

Сл. 1 - Жупа Расина

Око 6 км источно од Велике Дренове, а недалеко од леве обале Западне Мораве, налази се данас село Бела Вода, које се не спомиње у познатим средњовековним писаним изворима и сачуваним османским дефтерима из XV и XVI века. Први пут се као пусто село, под именом *Billoffoto*, јавља у Најперговом попису, као и на Епшелвицовој карти Јагодинског ди-стрикта из 1718. године, а затим као *Bela Voda* на карти П. Ј. Митесера из 1783-1784. године.¹⁰⁸ Судајући према географском положају и слично-сти имена може се, уз извесну дозу опреза, претпоставити да је првобитно село Бело Поље пре почетка XVIII века понело свој садашњи назив Бела Вода.

Село Бухменти није до сада ближе убицирано.¹⁰⁹ У османском дефтеру Смедеревског санџака из 1477. године у оквиру зеамета Лепеница, односно субашлука Трстеник пописано је село Бохнија (?) са четири дома.¹¹⁰ Мишљења смо да се иза исквареног или лоше ишчитаног назива Бохнија највероватније крије име средњовековног села Бухменти. Ову претпоставку додатно оснажује чињеница да се Бухменти у повељи из 1429. године наводе између Белог Поља и Дренове, а Бохнија (?) у дефтеру из 1477. године после села Лазице, а пре Доње Дренове.¹¹¹ Село Лазица (Лазац) налазило се на локалитету Буњиште у атару Беле Воде,¹¹² док је Доња Дренова свакако данашња Велика Дренова. У складу с тим би село Бухменти, односно Бохнија (?) требало убицирати на простору између Беле Воде на истоку и Велике Дренове на западу.¹¹³

---

¹⁰⁸ Ђ. Симоновић, *Левач...*, стр. 29, 33.

¹⁰⁹ М. Пурковић, *Попис села...*, стр. 71; Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича...“, стр. 129; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives ...“, стр. 167; М. Ивановић, „Средњовековни властеоски поседи...“, стр. 13; М. Ивановић, „Жупа Моравица...“, стр. 35.

¹¹⁰ А. Аличић, *Турски кайшасџарски пописи...*, стр. 243.

¹¹¹ А. Аличић, *Турски кайшасџарски пописи...*, стр. 242-244.

¹¹² Ђ. Симоновић, *Левач...*, стр. 29, 61-62, сл. 3; Душан Рашковић, „Трстенички крај у антици“, *Крушевачки зборник 7-8*, Крушевац, 2001, стр. 17; Душан Рашковић и Никола Берић, „Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта трстеничке општине и суседних области“, „Гласник Српског археолошког друштва“ 18, Београд, 2002, стр. 142.

¹¹³ Данас постоји потес Бојинац (Боинац) на левој обали Западне Мораве, између Беле Воде, Коњуха и Селишта, као и потес Бојинчић у атару Селишта: Јован Мишковић, „Топографски речник Јагодинског округа“, „Гласник Српског ученог друштва“ 61, Београд, 1885, стр. 16; *Topografska karta 1:25.000, Крушевац 3-4 (V. Drenova – jug), br. lista 531-3-4*, Београд, 1971.

У повељи издатој у Јагодној (данас Јагодина) 8. јуна 1411. године, деспот Стефан Лазаревић приложио је манастиру Хиландару на Светој гори **И оу Лѣв'чю село Бѣд'чина, и село Цер'ница.**¹¹⁴ Данашња села Бачина и Церница смештена су око 6 км, односно 9 км западно од Варварина.¹¹⁵

Узимајући у обзир изнете податке може се са сигурношћу констатовати да је Западна Морава, од Трстеничке сутјеске на западу, па до свог састава са Јужном Моравом у близини Сталаћа, представљала северну границу Расине према суседној жупи Левач.

Велику помоћ у одређивању источне границе Расине, према жупи Загрлати, нуди нам већ спомињана повеља манастира Ваведења Пресвете Богородице у Дренчи из 1382. године, у којој се саопштава да монах Доротеј својој задужбини прилаже **И Влахе Шилкговецѣ, съ засел'ци и мегтами, и 8 Загрълатон тръгъ на Мѣраве и съ вродомъ. И село Връл'ницѣ и село Брѣзи. И село Битино. И рѣкѣ Пѣшьчаницѣ Блато... Бѣглѣ съ всеми сели и заселци и мѣгтами. И село Любеш'више Зарве.**¹¹⁶ Не улазећи овом приликом у детаљнију убикацију споменутих топонима,¹¹⁷ закључује се да је жупа Загрлата захватала слив Рибарске реке, источно од Крушевца, као и предео дуж леве обале Јужне Мораве од Малог Јастрепца (Купињак, 946 м) на југу до Сталаћке клисуре на северу. На основу тога може се тврдити да су границу између жупа Расине и Загрлате чиниле Мојскињске планине (Шилегарник, 493 м), превој Чокотин гроб (319 м), развође Рибарске реке и Гагловске реке, вис Љуљашка (371 м) и северне падине Великог Јастрепца (Велика Ђулица, 1.491 м).

Јужно од Великог Јастрепца, а југоисточно од жупе Расине, простирала се жупа Топлица у сливу истоимене реке.¹¹⁸ У повељи монахиње Јевгеније (кнегиње Милице) и њених синова, кнеза Стефана и Вука, манастиру Светог Пантелејмона на Атосу из 1395. године наводе се, поред осталих прилога, **И оу Топлици, село Ђл'шаница, и село Сварча с мегтами и с**

¹¹⁴ А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана...*, стр. 192.

¹¹⁵ М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 34; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана...*, стр. 198.

¹¹⁶ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 181.

¹¹⁷ Детаљније о убикацији наведених топонима, видети у: С. Новаковић, „Земљиште радње Немањине“, стр. 229; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 39; Михаило Динић, *Српске земље...*, стр. 74; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 177-178; Сениша Мишић, „Капија Поморавља у историјској и војно стратегијској географији“, у: *Капија Поморавља*, ур. Д. Милошевић, Варварин и Крушевац 2011, стр. 118-119; Дејан Радисављевић, „Властелинство манастира Дренче“, „Жупски зворник (нова истраживања)“ 2, Александровац, 2024, у припреми.

¹¹⁸ С. Мишић, „Историјска географија...“, стр. 94.

метохоомъ и село Двчино Прѣцрѣшна, с метохоомъ и с мегтами и село, Дрѣга Прѣцрѣшна Парцанова, с мегтами и с метохоомъ и село Мегюгани, с метохоомъ и с мегтами и село Гакице, с метохоомъ и с мегтами¹¹⁹ Сва споменути села, осим Гакице/Гаћице, коју није могуће ближе убицирати, чинила су компактну целину у јужном подножју Великог Јатрепца, северозападно од Прокупља. Данашња села Горње и Доње Сварче налазе се на Јошаничкој реци, око 9 км источно од Блага. Узводно од Горње Сварче леже села Горња и Доња Јошаница. Село Претрешња удаљено је од Блага око 9 км према североистоку, док је Међухана смештена око 5 км јужно од Претрешње.¹²⁰ Такође, на основу османског пописа из 1444-1445. године дознајемо да се у Топлици налазило и село Доња Сибница са 15 домова и једним удовичким домаћинством, као и Средња Сибница са 20 кућа и две удовице.¹²¹ Село Сибница смештено је данас око 7 км западно од Блага.¹²² Судаћи према саопштеним подацима жупа Топлица протезала се према северозападу до Јанкове клисуре, захватајући притом горњи и средњи ток реке Блаташнице, десне притоке Расине, као и до југозападних обронака Великог Јатрепца, који су уједно чинили њену границу према жупи Расини.

Услед изостанка српских средњовековних писаних извора, извесне податке о првобитној граници између жупа Топлице и Расине, западно од Јанкове клисуре, нуде нам већ више пута спомињани османски пописи настали 1444-1445. и 1516. године. Границу између нахије Козник на једној и Прокупља и Куршумлије на другој страни представљало је развође река Расине и Топлице, односно североисточни огранци планине Копаоника (Панчићев врх, 2.017 м) са врховима Јаворац (850 м), Кукулић (1.045 м), Пожар (1.164 м), Ђурина липа (1.011 м), Велики Трупац (1.014 м), Чукар (1.065 м), Врата (1.072 м), Велика чука (1.157 м), Расинац (1.172 м), Брложњак (1.224 м) и Рудине (1.246 м).¹²³ Изван сваке сумње споменути огранци Копаоника свакако су раздвајали и сре-

¹¹⁹ А. Младеновић, *Повеље и писма гесиоша Стефана...*, стр. 295.

¹²⁰ *Topografska karta 1:25.000, Kuršumljia 2-3 (Blace), br. lista 581-2-3, Beograd, 1971; Topografska karta 1:25.000, Kuršumljia 2-4 (Merovac), br. lista 581-2-4, Beograd, 1971; А. Младеновић, Повеље и писма гесиоша Стефана...*, стр. 310.

¹²¹ О. Зиројевић и И. Ерен, „Попис области Крушевца...“, стр. 393.

¹²² *Topografska karta 1:25.000, Kuršumljia 1-4 (Jankova klisura), br. lista 581-1-4, Beograd, 1971.*

¹²³ *Topografska karta 1:25.000, Kuršumljia 1-4 (Jankova klisura), br. lista 581-1-4, Beograd, 1971; Topografska karta 1:25.000, Kuršumljia 1-3 (Lepenac), br. lista 581-1-3, Beograd, 1971; Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 2-4 (Brzeće), br. lista 580-2-4, Beograd, 1971.*

дњовековне жупе Расину и Топлицу, тако да су у саставу Расине остајала поречја Жуњске, Батотске, Грашевачке, Грабовничке и Башиће реке, као и Кознице, десних притока реке Расине.¹²⁴

Западно и југозападно од Расине налазила се жупа Ибар.¹²⁵ У интерполираном препису повеље манастира Студенице из XVIII века спомиње се **И оу Иброу метохъ Под'горелица съ окръстніми сели.**¹²⁶ Данашње село Прогорелица лежи на левој обали Ибра, на излазу из Ибарске клисуре, око 13 км југозападно од Краљева.¹²⁷ Помен оба Ибра у натпису на јужном зиду пролаза под кулом у Цркви Светог Спаса у манастиру Жичи (1224-1227),¹²⁸ сугерише да су од почетка XIII века, а можда и раније постојале у долини реке Ибра две жупе, Ибар и Горњи Ибар.¹²⁹ Манастиру Светог Стефана у Бањској краљ Стефан Урош II Милутин приложио је 1314-1316. године и **Село оу Иброу попа Гръгга Трѣскв'ць и съ своими мегтани.**¹³⁰ У османском попису зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године уписана су села Лепосаћ и Рудник, која припадају Трескавици,¹³¹ што имплицира да би средњовековни Трескавац у Ибру требало тражити у ближој околини данашње варошице Лепосавић, око 33 км северно од Косовске Митровице. У повељи манастиру Хиландару краља Стефана Уроша III Дечанског (1322-1331) из 1327. године бележи

---

¹²⁴ О. Зиројевић и И. Ерен, „Попис области Крушевца...“, стр. 397; Д. Амедоски, *Сумарни дефтер...*, стр. 66, 384, 387-388, 390, 392-393, 396, 398, 400-401, 558.

¹²⁵ Стефан Првовенчани, *Сабрани сѣиси*, стр. 65; Доментијан, *Живоиъ Свѣшота Саве и Живоиъ Свѣшота Симеона*, прир. Р. Маринковић, Београд, 1988, стр. 255; С. Мишић, „Историјска географија...“, стр. 94.

¹²⁶ С. Новаковић, *Законски сѣоменици...*, стр. 569.

¹²⁷ Г. Шкриванић, „Студеничко властелинство...“, стр. 16.

¹²⁸ Стефан Првовенчани, *Сабрани сѣиси*, стр. 112.

¹²⁹ Шкриванић, „Жичко епархијско властелинство“, стр. 166. У Светостефанској повељи (1314-1316) краља Стефана Уроша II Милутина помиње се заједно са Јелшаницом, Ситницом, оба Лаба и Дршковином и жупа Горњи Ибар (ро *ibrou gornetou*) као „духовна област“ рашког епископа: Александар Лома, *Тоѣонимија Бањске хрисовуље*, Београд, 2013, стр. 63.

¹³⁰ С. Новаковић, *Законски сѣоменици...*, 624. Гавро Шкриванић, „Властелинство Св. Стефана у Бањској“, *Историјски часопис VI*, Београд, 1956, стр. 193 је Трескавац попа Срђа погрешно поистоветио са селом Поповци код Сечанице, вероватно мислећи на Сочаницу, 7,5 км јужно од Лепосавића. Гордана Томовић, „Властелинство манастира Светог Стефана у Бањској“, у: *Повеља краља Милутинова манастиру Бањска – Свѣшотистефанска хрисовуља I*, прир. Ђ. Трифуновић, Београд – Приштина, 2011, стр. 207, убицира Трескавац на потес Трешњица у Копорићима, 11 км североисточно од Лепосавића. Такође, предлаже се као убикација и потес Трескавац у селу Јабука у Ибарском Колашину (А. Лома, *Тоѣонимија Бањске хрисовуље*, стр. 216).

¹³¹ Тајјана Катић и Гордана Гарић Петровић, „Попис зеамета и тимара области Брвеник из 1477. године“, *Мешовиѣа грађа XXXII*, Београд, 2011, стр. 174, нап. 144-145, 148.

се село **Иаринк на Иброу**.¹³² Реч је о данашњем селу Јарињу смештеном на десној обали Ибра, око 13 км југоисточно од Рашке.¹³³ Саопштени подаци из повеља указују да је жупа Ибар обухватала долину истоимене реке, највероватније од изласка из Ибарске клисуре на северу до Лепосавића и Сочанице, а можда и Звечана на југу,¹³⁴ те да је у њен састав улазило и поречје Студенице, леве притоке Ибра.¹³⁵

У Жичким повељама спомиње се и жупа Јехошаница (**Јѣхошаница**),¹³⁶ која се убицира западно од жупе Расине, а у чији састав су улазили сливови Јошаничке, Планске и Гокчаничке реке, десних притока Ибра.¹³⁷

---

¹³² С. Новаковић, *Законски синоменици...*, стр. 399.

¹³³ *Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 3-2 (Rudnica), br. lista 580-3-2*, Beograd, 1971; М. Динић, *Српске земље...*, стр. 71.

¹³⁴ У повељи цара Стефана Уроша (1355-1371) челнику Муси из 1363. године јављају се „жупе“ Брвеник и Звечан. *Градска жупа Брвеник* простирала се у долини Ибра, од истоименог града на северу до Сочанице на југу, а обухватала је и доњи ток реке Рашке: Александар Соловјев, *Одабрани синоменици српској љрава (ог XII до краја XV века)*, Београд, 1926, стр. 166-167; Александар Соловјев, „Једна српска жупа за време Царства“, *Гласник Скойској научној друштва III*, Скопље, 1927, стр. 26-29; Ј. Алекић, „Жупе у сливу реке Ибра...“, стр. 337; Милош Благојевић, „Град и жупа – међе градског друштва“, у: *Социјална стурктура српских градских насеља (XII-XVIII век)*, Смедерево, 1992, стр. 69-70; Војкан Милутиновић и Марија Марић, „Територијално разграничење средњовековне жупе Јехошанице“, „Наша прошлост“ 13, Краљево, 2012, стр. 97-99.

¹³⁵ Доментјан, *Живој Свешоја Саве и Живој Свешоја Симеона*, стр. 255; М. Динић, *Српске земље...*, стр. 71; С. Мишић, „Историјска географија...“, стр. 94. Јован Алекић, „Жупе у сливу реке Ибра у средњовековној српској држави“, „Историјски часопис“ VII, Београд, 1957, стр. 339-341, био је мишљења да је жупа Горњи Ибар обухватала највећи део слива реке Студенице, као и део долине Ибра низводно од ушћа Брвенице до Маглича, али и узак појас Драгачева, а да је жупа Ибар захватала долину истоимене реке од Ибарске клисуре до њеног ушћа у Западну Мораву, што се не може прихватити.

¹³⁶ Стефан Првовенчани, *Сабрани синоци*, стр. 111-112. Детаљније о два назива за исту жупу (**Јѣлшаница**, **Јѣхошаница**), видети у: В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење...“, стр. 97-99, нап. 8. Г. Шкриванић „Жичко епархијско властелинство“, стр. 165-166 је сматрао да је реч о две различите жупе, па Јехошаницу убицира у поречје Јошаничке реке, десне притоке Ибра, а жупу Јелшаницу у слив Јошаничке реке, југозападно од Новог Пазара. Гордана Томовић, „Жичко властелинство“, „Наша прошлост“ 13, Краљево, 2012, стр. 48 је мишљења да се жупа Јелшаница/Јелшаница налазила у долини реке Јошанице, која извире подно тврђаве Јелеч и улива се у Рашку код Новог Пазара.

¹³⁷ Ј. Алекић, „Жупе у сливу реке Ибра...“, стр. 337-338 је сматрао да је жупа Јехошаница захватала поречје реке Јошанице, али да се протезала и на горњи ток Расине, као и долину Сребрнице, десне притоке Западне Мораве, југоисточно од Трстеника. Детаљније о границама жупе Јехошанице, видети у: В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење...“, стр. 103.

Природну границу Расине према жупи Ибру чинио је планински масив Копаоника са врховима Јарам (1.788 м) и Велика Гобеља (1.934 м),¹³⁸ док су према жупи Јехошаници границу представљали висови Палеж (1.478 м), Чукара (1.109 м), Камиле (1.256 м), Нерађе (1.350 м), Караула (1.113 м), Орловац (1.229 м) и Стражиште (1.272 м), као и планина Жељин (1.785 м).¹³⁹

На основу доступне средњовековне писане грађе, поуздано се зна да је жупа Морава (жоупа **Морава**) обухватала долину реке Западне Мораве од Овчарско-Кабларске клисуре на западу до доњег тока Ибра на истоку.¹⁴⁰ На другој страни, поједини аутори сматрају да се споме- нута жупа протезала ка истоку све до Трстеничке сутјеске.¹⁴¹ Прихвати-

---

¹³⁸ *Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 2-3 (Suvo Rudište), br. lista 580-2-3, Beograd, 1971.*

¹³⁹ *Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 2-1 (Jošanička Banja), br. lista 580-2-1, Beograd, 1971; Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 2-2 (Pleš), br. lista 580-2-2, Beograd, 1971; Topografska karta 1:25.000, Novi Pazar 2-4 (Brzeće), br. lista 580-2-4, Beograd, 1971; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење...“, стр. 103.*

¹⁴⁰ Г. Шкриванић, „Жичко епархијско властелинство“, стр. 165; Ј. Алекић, „Жупе у сливу реке Ибра...“, стр. 340; М. Благојевић, „Манастирски поседи...“, стр. 29; Г. Томовић, „Жупа Морава...“, стр. 33-44; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, стр. 15; В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење...“, стр. 99-102; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 178; М. Ивановић, „Жупа Морава...“, стр. 23-25, 34-39. Проблем представља убикација жупе Крушилнице (**Кроушилница**), која се помиње у Жичким повељама: А. Соловјев, *Огабрани сѿоменици...*, стр. 20; Стефан Првовенчани, *Сабрани сѿисци*, стр. 111. Г. Томовић, „Жупа Морава...“, стр. 39-40; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, стр. 10, 13, 48 смешта жупу Крушилницу у поречје Жичке реке, Рибнице и Товарнице, односно у ближу околину манастира Жиче, између Западне Мораве, доњег тока Ибра, планине Столова и жупа Јехошанице (нахије Гокчанице) и Расине (нахије Козник), базирајући своју претпоставку на спомену села Крушилнице у кадилуку Брвеник, односно Крушевице у нахији Морава у османским дефтерима из XVI века. Међутим, мора се имати у виду да је монах Доротеј 1382. године својој задужбини манастиру у Дренчи издао повељу **въ Мораве мѣстѣ рекомѣмъ Жича въ Храмѣ Светаго Възнесѣна** (А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара...*, стр. 181), што јасно сведочи да се у другој половини XIV века околина Жиче налазила у саставу жупе Мораве. Г. Шкриванић „Жичко епархијско властелинство“, стр. 166, помишљао је да се жупа Крушилница налазила у околини данашњег града Крушевца, на доњем току Расине, или у пределу Лађевачке и Бресничке реке, где проналази заселак Крушевицу код села Милочај, око 13 км северо-западно од Краљева. За критику убикације жупе Крушилнице у околину Жиче, видети у: В. Милутиновић и М. Марић, „Територијално разграничење...“, нап. стр. 43.

¹⁴¹ Ј. Алекић, „Жупе у сливу реке Ибра...“, стр. 340; Г. Шкриванић, „Жичко епархијско властелинство“, стр. 165-166; Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича...“, стр. 130; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, стр. 15; М. Ивановић, „Жупа Морава...“, стр. 24. Мора се имати у виду да се ова претпоставка заснива на погрешној убикацији пустог селишта *drouga Lăskovica* у Горњој Морави, споменутог у повељи деспота

мо ли ову претпоставку онда су Мораву од жупе Расине одвајали планина Гоч са врховима Рашовка (1.040 м), Крст (1.123 м), Водичко брдо (1.121 м), Лисача (1.053 м), Миодраговачка чука (1.001 м), Мали врх (939 м) и Папратна (899 м), као и брда Равна Гора (620 м), Рогови (513 м), Грабовиште (341 м) и Стражба (320 м).¹⁴²

*

Узимајући у обзир горе наведене чињенице може се закључити да је жупа Расина обухватала компактну територију, односно поречје истоимене реке, али и сливове Пепељуше и Сребрнице, као и долину уз десну обалу Западне Мораве од Трстеничке сутјеске на западу до Мојсињских планина на истоку. Границе Расине према суседним жупама чинили су природни географски међници, попут река, истакнутих брда и планина. Према истоку, односно жупи Загрлати, границу су представљале Мојсињске планине, Бованско-Здравињска површ и северни обронци Великог Јастрепца. На југоистоку су је од жупе Топлице, поред масива Великог Јастрепца, одвајали Јанкова клисура и североисточни огранци Кобаоника, док су северни висови ове планине чинили југозападну границу Расине према жупи Ибру. На западној страни, од жупе Јехошанице, раздвајали су је вис Нерађе, Плочка висораван и планина Жељин. Напослетку, прихватимо ли претпоставку да је жупа Морава на истоку досезала до Трстеничке сутјеске, онда да је њену границу према жупи Расини чинила планина Гоч и брда Равна Гора, Рогови, Грабовиште и Стражба.

Бурђа великом челнику Радичу из 1429. године: Љ. Стојановић, *Сѣари српски хрисовуљи...*, стр. 3; С. Pavlikianov, „The Mediaeval Slavic Archives...“, стр. 172. Г. Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича...“, стр. 130, пусто је селиште Другу Лесковицу погрешно поистоветио са данашњим селом Лесковицом, око 13 км северозападно од Александровца. За убикацију *грује Лесковице* у предео дуж леве обале Западне Мораве, на простору између Мрчајеваца и Краљева, видети у: Гордана Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, у: *Научни скуп Рудо Поље – Карановац – Краљево, од првих помена до Првој свешкој раји*, ур. Н. Тасић, Београд – Краљево, 2000, стр. 43; Д. Радисављевић, „Средњовековна Врбница...“ стр. 88-89.

¹⁴² *Топографска карта 1:25.000, Кралјево 4-3 (Goč), br. lista 530-4-3, Beograd, 1971; Топографска карта 1:25.000, Кралјево 4-4 (Vrnjačka Banja – jug), br. lista 530-4-4, Beograd, 1971; Топографска карта 1:25.000, Крушевац 3-3 (Trstenik), br. lista 531-3-3, Beograd, 1971.*

Александра Савић¹

МЕДИЦИНА СРЕДЊЕГ ВЕКА У СРБИЈИ И ХИЛАНДАРСКИ МЕДИЦИНСКИ КОДЕКС²

Сажетак: У раду су представљена средњовековна медицинска знања и пракса лечења људи природним лековитим средствима, која су се углавном базирала на коришћењу простих и сложених лекова биљног, животињског и минералног порекла. Такође, представљен је један од најзначајнијих докумената српске средњовековне медицине, рукопис *Хиландарски медицински кодекс* (XV-XVI век), који се може сматрати првом српском и првом словенском фармакопејом, писан српскословенским језиком, ћириличним писмом, а који је од изузетног значаја за историју српске медицине, фармације и ботанике.

Кључне речи: медицина, лечење, средњи век, Србија, Хиландарски медицински кодекс...

На територији средњовековне Србије медицина почиње да се развија од друге половине XII века. На здравље нације значајно су утицали хигијена становања, лична и комунална хигијена, услови живота становништва, као и исхрана, становање и одевање.³ Емпиријска медицина код старих Срба није потпуно расветљена. Вековима је једини начин лечења људи и животиња била традиционална фитотерапија. Медицинску праксу су обављали народни лекари и лаици, а често се лечило и враџбинама, паганским ритуалима и молитвама.⁴ До оснивања јединствене српске државе, средњовековна медицина је имала одлике анимистичке медицине (веровање у невидљива, духовна бића), затим магијске (под-

---

¹ Др Александра Савић, музејски саветник Природњачког музеја у Београду.

² Рад је настао поводом реализације изложбе Природњачког музеја: „Хиландарски медицински кодекс и српска средњовековна медицина“, која је била реализована у периоду јануар-јун 2023, у Галерији Природњачког музеја на Калемегдану. Аутори изложбе су Александра Савић и Снежана Јарић.

³ Реља Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, Београд, 1967, стр. 233-240.

⁴ Александра Савић, Снежана Јарић, *Хиландарски медицински кодекс и српска средњовековна медицина*, Београд, 2023, стр. 24-25.

чњињавање враџбинама и тајанственим силама), верске (засноване на хришћанском учењу званичне цркве) и теургијске медицине (заснована на ношењу амајлија и одређеним молитвама) као и народне медицине, а тек касније добија и научни оквир.⁵

Прекретница у развоју српске научне медицине настаје доласком династије Немањића на власт, када су постављени темељи државности, што се одразило на напредак у политичком, културном, образовном и медицинском погледу.⁶ Сматра се да српска медицина у периоду од XII до XV века има карактеристике западне медицине тог доба, док се у помоћним медицинским наукама и даље осећа утицај византијске медицине. Кључни центри развоја српске средњовековне медицине били су дворови, градови и манастири у којима су се паралелно развијале дворска, градска и манастирска медицина.⁷

У преношењу знања западне медицине највећи утицај је био преко Котора и Дубровника, где су се поморским путевима стварале везе са западом и градовима јужне Италије. Западну медицину су преносили лекари и апотекари, који су у Србији тог доба живели и радили на дворовима, а који су долазили углавном из Италије (Болоње, Ферме, Падове, Рима, Напуља, Венеције и др.).⁸ Они су школовани у медицинским школама Салерна и Монпељеа, назначајнијим у то доба. Те школе су од посебног значаја због проучавања анатомије и школовања хирурга. Осим ослањања на практичне медицинске науке западних школа (хирургију и анатомију), медицина Србије тог доба се у помоћним наукама (фармакологија, фармакотерапија, дијететика и др.) ослањала и на византијску медицину, чија су искуства преносили монаси емпирици и свештеници, калуђери, из монашких колонија на Атосу, Синају и Јерусалиму.⁹

Медицина средњег века у Србији располагала је комплетним преводима терапијских списа Салерно-Монпеље медицинских школа, а током времена је развијала сопствену оригиналну медицину.¹⁰ Патогенеза болести тумачена је на учењу античке медицине, које се базирало на променама у лучењу телесних сокова, а значај у дијагностици прида-

---

⁵ Радоје Чоловић, *800 година српске медицине и 140 година Српској лекарској друштва*, Српска академија наука и уметности, скуп „800 година српске медицине“, у оквиру 15. Студеничке академије, јуна 2010. године, стр. 11-12.

⁶ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 2-5.

⁷ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 27.

⁸ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 332.

⁹ Реља Катић, *Порекло српске средњовековне медицине*, Београд, 1981, стр. 59-64.

¹⁰ Реља Катић, Д. Милић, *Јеситивовословије и Хиландарски медицински кодекс – два најзначајнија сјоменика српске медицине XV века*, Београд, 1974, стр. 70-74.

ван је прегледу урина. Лечење се заснивало на пуштању крви из организма (флеботомија), чиме се, како се тада мислило, постизао терапијски ефекат.¹¹

Хирургија средњег века у Србији није била значајно развијена. Хирургијом су се бавили хирурзи који су завршили редовно школовање за хирурга, али и лекари емпирици – бербери, који су пред санитарским властима полагали испит и стекли законска права да се баве лечењем, а таква пракса је постојала у целој Европи.¹² Хирургија је била ограничена на мале интервенције, лечење рана, фрактура, резање отока, херниотомију и трепанацију. Многи од ових захвата су се завршавали смрћу пацијента, због незашивања рана и инфекција. Тадашње медицинске школе су све захвате који су тражили „проливање крви“ сматрале нечистим послом, па су избегавале хирургију, што је доводило до погрешног лечења и стагнације у развоју медицине.¹³

Остаци прве археолошки потврђене средњовековне манастирске болнице на територији Србије, нађени су током истраживања манастира Мажићи код Прибоја, некадашњег манастира Светог Георгија у Дабру. Сматра се да је болница у манастирском комплексу била лоцирана северозападно од цркве. На тој локацији пронађени су хируршки инструменти и медицинска помагала који датирају из средњег века, који су сачувани у слоју пожара од којег је у XVII веку страдао манастир.¹⁴

Посебно место у медицини је заузимала гинекологија: анатомија, гравидитет, патологија и терапија женских полних органа, као и физиологија зачећа. Неуропсихијатрија је била такође присутна, нарочито у случајевима лечења „свештене болести“ (епилепсије), затим депресије, неуроза, хистерије, импотенције, а сматрало се да је узрок настанка ових обољења – поремећај у соковима и пнеуми.¹⁵

На основу бројних медицинских списа који су касније превођени, сазнајемо да су се тадашњи лекари бавили интерном медицином и лечењем заразних болести веома заступљеним у то доба (куга, колера и др.), познавали су патологију болести, а користили су фармакотерапију која се састојала од простих (једноставних) и сложених лекова (масти, емпластри – мелеми, пилуле и др.). Знали су и за токсикологију, као и о дејству отрова и противотрова. Заступљена је била и педијатрија, а пре-

---

¹¹ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 34-35.

¹² Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 339-340.

¹³ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 34-35.

¹⁴ Радован Бунарџић, *Манасџирске болнице*, Краљево, 2002, стр. 4-6.

¹⁵ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 34-35.

вентивна медицина је била од посебног значаја, нарочито због веома лоших услова живота и опште хигијене, а спроводиле су се и мере сузбијања заразних болести и спречавање епидемија.¹⁶

За време владавине Стефана Дечанског у Србију су почели да долазе први лекари школовани у Италији (Салерну, Падови, Болоњи, Венецији, Ферми и Риму) и Француској (Монпеље), и то преко Котора и Дубровника. Од XIV до XVI века у Србију је повремено долазило или у њој стално радило најмање 49 страних лекара и 26 апотекара, међу којима је било и оних који су до краја живота остали у Србији.¹⁷

Један од првих лекара који се спомиње на српским територијама у XIV веку (1326) у време Стефана Уроша Трећег Немањића је Филип из Ферме, которски лекар. Магистар Антоније из Монтефлореа је био лични лекар краља Душана, а на двору деспота Стефана 1407. је радио др Данила де Пасинис. У Призрену се спомиње 1354. године један лекар српског порекла. На двору деспота Ђурђа Бранковића у периоду од 1429. до 1439. боравио је лекар Ангело Муадо. На двору деспота Ђурђа Бранковића од 1437. до 1439. боравио је и лекар Јакоб Протонотариус из Месине. Један од ретких византијских лекара тог доба у Србији био је Андрико Грк, који је завршио италијанске медицинске школе и радио је у Босни.¹⁸

Врхунац свог успеха српска медицина доживљава у XIV и XV веку, а на то указују: поседовање превода свих значајнијих списа дотадашње медицине са грчког и латинског језика, појава првих градских апотека и болница, постојање прописа из комуналне хигијене, појава карантина за сузбијање заразних болести, оснивање установа за лепрозне болеснике (лепрозоријуми) и оснивање сиротишта за напуштену децу.¹⁹

Прве српске болнице нису биле сиротишта, као што су биле на западу, већ су у почетку служиле лечењу монаха. Оне су у средњем веку представљале и медицинске школе у којима се учило о вештини лечења, а лекар емпирик болнице подучавао је у вештини лечења свог помоћника, који је требало да га наследи. Таква је била пракса у Византији.²⁰ Манастирска медицина је била заступљена у српским манастирима, као и у болницама и школама које су се налазиле при манастирима, што је

---

¹⁶ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 34-35.

¹⁷ Реља Катић, *Болнице старој Котора у времену од XIV до XVIII века*, Београд, 1959, стр. 47-59.

¹⁸ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 192-202.

¹⁹ *Исто*.

²⁰ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 292-298.

значајно помогло медицини да постане једна од вештина која је помагала човеку како у физичком, тако и у духовном превазилажењу болести, стварајући осећај сигурности и припадности заједници.²¹

Прву српску болницу основао је Свети Сава у манастиру Хиландар 1199. године, након посете Константинопоља и Порфирне палате са породилиштем, као и болнице при манастиру Свете Богородице Евергетиде.²² Болница је примарно била намењена за лечење оболелих калуђера и манастирских послужитеља, а бригу о болници је водио игуман манастира. У почетку се болница налазила у једној просторији са 8 постеља, а касније је број постеља проширен на 12. Накнадно је дозидана и кухиња за припрему хране, као и капела.²³ Болница је имала послугу, грејана је, а болесни су имали бољу храну. Болница није имала праве, већ приучене лекаре, калуђере из братства манастира. Лекови су прављени од лековитих биљака сакупљаних у околини манастира, или гајених у манастирској башти. Прописи за рад манастира и болнице уређени су *Хиландарским шийииком*, којег је 1207. године Свети Сава написао као превод типика манастира Свете Богородице Евергетиде, и у којем су се налазили и прописи за рад болнице. У глави 40. *Хиландарској шийиика* „О болници и работајушћех болем“, био је детаљно регулисан рад хиландарске болнице.²⁴

Свака добро опремљена манастирска болница имала је свој врт са лековитим биљкама, посебно медитеранским. Током бројних путовања по Блиском истоку, Свети Сава је доносио семена биљака. Такође, значајно је напоменути његову улогу као изричитог противника надрилекарства, јер је значајно радио на јачању улоге државе у очувању и унапређењу здравља. Тако је његовим залагањем настао већи број прописа који су ограничавали употребу магијских ритуала и враџбина у лечењу становништва.²⁵

Хиландарска болница је била предмет пажње бројних српских владара, који су је великодушно помагали, а међу њима су се највише истицали краљ Милутин, цар Душан и кнез Лазар.²⁶ У Душановој повељи из 1340. године, када је он посетио Хиландар, заједно са царицом Јеленом и сином Урошем, наводи се да је подигао нову болницу у Хиландару која треба „да служи као уточиште за болесне“, а за њено издржавање

---

²¹ *Истио*, стр. 31-53.

²² *Истио*, стр. 299-230.

²³ *Истио*, стр. 299-301.

²⁴ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 299-301.

²⁵ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 35-39.

²⁶ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 299-301.

одредио је годишње 200 венецијанских перпера, а осим инвентара, поклонио је и чамац за ловљење рибе за потребе исхране болесника.²⁷

Прву болницу на територији Србије основао је такође Свети Сава, у манастиру Студеница (1208-1209). Сматра се да је болница била намењена лечењу искључиво манастирског братства.²⁸ Болница је била подигнута на јужној страни Богородичине цркве, а састојала се од једне, или по потреби, од две собе у коначима. Болницом је управљао управник биран из редова монаха, искусни емпирик, који је познавао лековите биљке и њихова својства. Уз болницу се налазила и башта са лековитим биљем.²⁹

У том периоду подигнуте су и друге болнице при манастирима: болница манастира Пресвете Богородице Ратачке у Котору (XIV век), болница Стефана Уроша Трећег у манастиру Дечани (XIV век), болница цара Душана у манастиру Свети Арханђели код Призрена (XIV век), болница кнеза Лазара у Раваници (XIV век), болница цара Душана у Котору (XIV век), болница деспота Стефана Лазаревића у Београду (XIV век).³⁰ Међутим, болнице су подизане и ван граница средњовековне Србије: осим у Хиландару, краљ Милутин је основао две болнице: у Продромовом манастиру у Цариграду 1308. године и у манастиру Св. Арханђела у Јерусалиму 1315. године.³¹ Манастирске болнице тог доба у Србији биле су интерног карактера, а за хендикепиране и оболеле од лепре подизана је друга врста прихватилишта, која су се најчешће налазила близу већих манастира или градских и привредних центара, где је становништво било гушће насељено.³²

У средњовековним градовима и болницама постојала је градска медицина која је спорадично попримала одлике научне медицине. Овом медицином су се бавили углавном лекари емпирици, самоуки и народни лекари, који су примењивали медицину која се преносила са колена на колена, у оквиру које су се користили лекови из природе, биљног, животињског и минералног порекла. Сматра се да народна медицина води порекло од византијске народне медицине, превођењем зборника и терапијских енциклопедија са грчког језика, које су садржавале рецепте и лекове за лечење бројних обољења. Осим рецепата, ти зборници су често садржавали и молитве и магијске формуле, чак и списе из филозофије.³³

---

²⁷ *Истио*, стр. 301.

²⁸ Р. Катић, *Порекло српске средњовековне медицине*, стр. 174-175.

²⁹ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 37.

³⁰ Р. Катић, *Порекло српске средњовековне медицине*, стр. 174-191.

³¹ *Истио*, стр. 174-191.

³² *Истио*, стр. 174-191.

³³ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 179-180.

Неки од народних лекара били су надалеко познати: Хећим Јанко, Гира Мана и њен син Томо Константиновић, Баба Станија, Жандар Алекса, чича Димитрије из Параћина (вршио је реклинације катаракти), Јевто Дучић из Надлуга (наводно је вршио операције укљештених кила), Марко Гиљача и Андрија Живаљевић (из Лежеваца), Крсто Медиловић из Паштровића, Лазо Горокућа из Будве, Петар Митров Мерџановић из Рисна, Манда Петровић из Требиња итд.³⁴

Још неки српски лекари тог доба се спомињу у Дубровнику (од 1280. до 1808.) међу којима су: Радич, Новак Бранковић, Радован Драшковић, Радиша Вуковић, Ратко Богдановић, Милорад Божидаревић, Радоје Радивојевић и Никола Радоњић, док су други лекари били италијанског порекла (укупно се спомиње 230 лекара у том периоду).³⁵ У дубровачким званичним књигама, као Срби лекари помињу се још и: Првослав (1298), Менче из Бара (1330), Милчин из Призрена (1349), затим Оберко који је био стручњак за киле – он је у дубровачкој канцеларији 1382. године склопио уговор с Влахом Стојиславом Поповићем за хонорар од шездесет перпера. Према прописима из Которског статута душтвени положај лекара у Србији у средњем веку био је изједначен са властелом, као положај апотекара, нотара и судија.³⁶

Посебан облик народних лекара били су људи обучени за тзв. „шароњање“ (трепанацију). Име долази од посебног облика сечива (тестере) који се зове „шара“ којом се обављала трепанација лобање, у циљу лечења епилепсије и депресије, јер се веровало да су оне настајале због уласка демона у лобању, па је требало направити отвор на њој, како би демон могао изаћи. Колико је то било одомаћено нарочито у брдским деловима Црне Горе, у Кучима и Северној Албанији, доказ је да су записана и имена чувених шароњара, који су обављали тај чин као начин лечења неизлечивих главобоља.³⁷

Доласком Турака највећи број болница у Србији је уништен, а најдуже су се задржале болница у Високим Дечанима и болница у манастиру Милешева. Након потпадања Србије под турску власт долази до пропасти српске средњевековне државе, која се одразила на све области живота, укључујући и медицину.³⁸

---

³⁴ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 41-42.

³⁵ Р. Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, стр. 192-200.

³⁶ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 41-43.

³⁷ *Исто*.

³⁸ *Исто*.

Српски средњовековни медицински списи и „Хиландарски медицински кодекс“

Сматра се да званична медицина у средњовековној Србији почиње од Карејског типика, којег је 1199. године написао Свети Сава на пергаменту у облику свитка, у испосници у Кареји на Светој Гори, а који садржи правила за монашки живот, и он представља најстарији сачувани српски документ.³⁹ У то доба и нешто касније настају први и најзначајнији терапијски кодекси српске народне медицине, међу којима су: Ходошки зборник (XIV век), Ијатрософија о свакој вешти (XV век), Јествословије (XV век) и *Хиландарски медицински кодекс* (XV-XVI век), као најзначајнија и најкомплетније сачувана збирка медицинских списа средњовековног периода.⁴⁰

Ходошки зборник и *Хиландарски медицински кодекс* су претходница бројних српских, али и европских медицинских зборника новијег доба, нарочито из области народне медицине и фитотерапије. То су први медицински зборници преведени на српски језик и написани на ћириличном писму. Такви терапијски зборници су дуги низ векова у Европи били резултат преписивања из претходно написаних медицинских латинских и грчких зборника, од стране образованих људи, уз веома мале промене или допуне на основу емпиријског искуства, а били су намењени лекарима тог доба. Може се сматрати да су то први медицински уџбеници.⁴¹

Хиландарски медицински кодекс је најзначајнији и најочуванији српски средњовековни рукопис у коме су сабрани списи европске медицинске науке од XIV до XVI века. У европским оквирима вредност *Хиландарског медицинског кодекса* се огледа у чињеници да представља једини познати и најпотпунији примерак велике збирке медицинских списа Салерно-Монпеље школе написан на народном језику, и ћириличним писмом, који не постоји код већине европских народа, чак ни оних који користе ћирилично писмо. У време његовог настанка, медицински списи су углавном писани на латинском језику који је сматран језиком науке. Садржај *Хиландарског медицинског кодекса* говори о томе да утицај медицине Салерно-Монпеље школе није био ограничен само на земље које су биле под доминантним утицајем италијанске културе већ и византијске.⁴²

---

³⁹ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 2.

⁴⁰ Реља Катић, 1989, стр. 10-17.

⁴¹ Реља Катић, *О утицају српске средњовековне медицине на јосшанак новијих шерајцијских кодекса народне медицине код Срба*, Београд, 1957, стр. 99-117.

⁴² *Истио*.

Хиландарски медицински кодекс је настајао током дужег временског периода, има већи број аутора, што потврђују и списи које садржи. Он представља зборник састављен од првог оргиналног рукописа проширеног новим списима, а садашњи сачувани рукопис представља препис од тако комплетираног зборника. Сматра се да су првобитни зборник чинили византијски списи који су преведени у XIII или XIV веку, док су други списи преведени из дела „*Practica brevis, Joani Serapionis dicta breviarium, Liber serapionis de Simplici medicina dictus Circa Instans, Practica Platearii*“, које је штампано у Венецији 1497. године. Из овог дела су преузети фармаколошки списи о простим лековима и известан број поглавља о фебрилним стањима, док су нека поглавља о сложеним лековима (мастима, пилулама и мелемима) преузета из дела „*Antidotarium Additiones Petri Apponi, Additiones Francisci de Pedemontium, Antidotarium Nicolai cum expositione Platearii, etc. Lugundi, in vico mercurali sub ligno Angeli*“, које је штампано у Лугану 1498 године. Анализа фармаколошких списа показује да је данашњи сачувани препис *Хиландарског медицинског кодекса* настао у првој половини XVI века.⁴³

Хиландарски медицински кодекс је открио академик Ђорђе Сп. Радојичић 1951. године у библиотеци манастира Хиландар. Назвао га је по његовој насловној страни „Беседа от познанија болести по пипанију жил“ (Беседа от познанија болѣсти по пипанију жилъ) што представља само једно поглавље целог дела. Цео рукопис садржи 204 листа (408 страна) и написан је ћириличним писмом. Радојичић је претпоставио да је рукопис састављен од више различитих медицинских текстова повезаних у једну свеску, а приликом налаза многи листови су били у лошем стању, испретурани и оштећени.⁴⁴

Археографска истраживања су показала да је написан на полууставом папиру, величине 20,8 x 15,5 cm, послересавским правописом, на мешовитом језику са променљивим уделом српско-словенских и српских елемената и забележен је под инвентарским бројем 517 у библиотеци манастира Хиландар. Тридесет година након његовог открића објављено је фототипско издање *Кодекса*, а деценију касније приређена је и транскрипција рукописа, као и превод текста са српскословенског на српски језик, од стране академика Ређе Катића и сарадника.⁴⁵

---

⁴³Станоје Бојанин, *Хиландарски медицински кодекс и научна медицина на средњовековном Балкану*, Београд, 2017, стр. 277-294.

⁴⁴ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 56-58.

⁴⁵ *Исто*.

Оригинални примерак *Хиландарској медицинској кодекс* и данас се налази у библиотеци манастира Хиландар, док се његово фототипско издање чува у Народној библиотеци Србије у Београду. Значај *Хиландарској медицинској кодекс* за српску медицину и културу је изузетан, јер говори да су Србима у средњем веку била позната достигнућа европске научне медицине. Садржај списа у овом кодексу указује на добро познавање латинске медицинске терминологије, која је допрла до крајева где су Срби живели преко утицаја хипократско-галенске медицине.⁴⁶

Такође, он представља ризницу народних медицинских термина и прво писано дело које истовремено садржи народну и научну ботаничку терминологију.⁴⁷ Његов садржај указује на добро познавање диверзитета биљних врста, њиховог порекла, степена лековитости, начина сакупљања, припреме као и дозе која се препоручује за третман одређених болести.⁴⁸ Рукопис обухвата неколико врста медицинских списа: Списе из интерне медицине; Списе о инфективним болестима; Фармаколошке списе; Токсиколошке списе; Спис из педијатрије; Терапијска упутства и Спис из хирургије.⁴⁹

ФАРМАКОЛОШКИ СПИСИ

Фармаколошки списи представљају фитотерапијска знања тог доба и они садрже описе простих и сложених лекова (уља, масти, пилуле, емпластри и сирупи). Као целина представљају комплетну фармакопеју не само српског већ и осталих словенских народа.⁵⁰

Фармаколошки списи о једноставним (једноставним) лековима

Списи о простим лековима представљају превод дела Matthaeus-a Platearius-a „*De Simpliciter medicina dictus Circa Instans*“. У опису лекова говори се о њиховом пореклу, саставу, фармакодинамичним особинама, прескрипцији и начину употребе. Највећи број рецепата указује на биљно порекло лекова. Сваки лек има свој назив, састав, начин добијања, а највећи део текста садржи упутство за лечење појединих болести. Од страних земаља из којих су добијане сировине, најчешће се помињу Арабија, Персија, Грчка и Ломбардија. У списима о простим (једноставним)

⁴⁶ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 56-58.

⁴⁷ Станоје Бојанин, *Лечење биљем у средњовековној Србији*, Београд, 2012, стр. 7-34.

⁴⁸ Јарић и сар., 2014, 1395-1360.

⁴⁹ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 58.

⁵⁰ Јарић и сар., 2011, стр. 601-619.

лековима, помињу се лекови биљног, животињског и минералног порекла. У њихов састав улазила је једна биљка, једна животиња или један минерал.⁵¹

Идентификовано је 136 врста биљака које су се користиле као сировина у изради простих лекова. Биљке, њихови делови или продукти доношени су са европског, азијског и афричког континента (северни део), а многе биљне врсте су и култивисане. За лечење су се примењивали: цела биљка, подземни (корен, ризом, луковица) и надземни делови (стабло, лист, цвет, цветни пупољци, плод, семе). Биљке су употребљаване у сувом или свежем стању и уситњене у прах. Међу наведеним биљкама у рецептима *Хиландарској медицинској кодекса* најчешће се помињу: винова лоза (*Vitis sp.*), дивља ружа (*Rosa canina*), маслина (*Olea europaea*), мастика, пистација (*Pistacia lentiscus*), шећерна трска (*Saccharum officinarum*), абсинт, пелин (*Artemisia absinthium*) и морач (*Foeniculum vulgare*).⁵² Садржај Фармаколошких списа указује на тадашње значајно познавање разноврсности биљака, њиховог порекла, типа станишта, степена лековитости, времена и начина сакупљања, припрему као и препоручену дозу за третман одређених болести. Можемо их сматрати претечом српске ботанике.⁵³

У рецептима *Хиландарској медицинској кодекса* идентификовано је 13 сировина животињског порекла, што је 7,7 % од укупног броја супстанци. Најчешће се помињу: мед, кокошији производи (месо, јаја, маст) и восак. Такође, од животињских делова користили су се и: јеленски рогови, бисер, мошус (из жлезда мошусног говечета), корали, гушчје перо, змијска, говеђа и свињска маст. Већином су се користиле домаће животиње које су биле и најдоступније.⁵⁴

Идентификовано је 19 супстанци неорганског, минералног порекла, што је 11,3% од укупног броја лековитих сировина које су се користиле у српској средњовековној медицини. Најчешће се помињу: со, мумија, аурипигмент и петролеј. Такође, користили су се и: литијум, антимоно, злато, арменска глина, бакар, стакло, жива, олово, цеђ, магнетни камен, нафта, негашени креч, шалитра, сумпор. Многи минерали су се користили за лечење разних врста болести (некроза ткива, епистакса,

---

⁵¹ *Истио*.

⁵² Snežana Jarić, Miroslava Mitrović, Branko Karadžić, Olga Kostić, Lola Djurjević, Marija Pavlović, Pavle Pavlović, Plant resources used in Serbian medieval medicine. Genetic resources and Crop Evolution (2014) 61, 1359-1379.

⁵³ *Истио*.

⁵⁴ Snežana Jarić, et al, Plant resources used in Serbian medieval medicine, 1359-1379.

хемороиди, вашљивост, свраб, пегавост, црвенило лица). Ипак, многе неорганске супстанце коришћене у прошлости биле су токсичне а неке и смртоносне.⁵⁵

Фармаколошки сѝиси о сложеним лековима

За разлику од простих лекова, сложени лекови су садржавали десетине различитих компоненти. За прављење лекова, неопходне биљке и друге лековите супстанце лекари су набављали из Котора и Дубровника, који су у то време имали добро снабдевене градске апотеке. До појаве првих апотека и апотекара, лекари су сами правили лекове, према тада постојећој рецептури. Масти и уља су се чували у стакленим судовима до употребе. У фармаколошким списима *Хиландарској медицинској кодекса* о сложеним лековима, идентификована су укупно 34 лека сложеног састава који су се припремали у облику: пилула, уља, масти, емпластра, електуаиа и сирупа.⁵⁶

Масти, уља и емпластри су се екстерно (споља) примењивали, а пилуле, електуарио и сирупи интерно (орално). Најчешће коришћене /помињане/ биљне врсте су: маслина (*Olea europaea*; 16 помињања), мастика (*Pistacia lentiscus*; 11 помињања), тамјан (*Boswellia carteri*; 7 помињања), винова лоза (*Vitis sp.*; 6 помињања), абсинт, пелин (*Artemisia absinthium*; 5 помињања), борови (*Pinus sp.*; 5 помињања), смрдљика, терпентин, теребинт (*Pistacia terebinthus*; 5 помињања). У састав лекова су улазили различити биљни делови: корен, лист, цвет, плод, семе, пупољци или врхови гранчица, херба или цела биљка.⁵⁷

Међу супстанцама животињског порекла помињу се: мед, восак (медоносна пчела, *Apis mellifica*), мошус (мошусни јелен, *Moschus moschiferus*), корали (корали белижарњаца, *Coelenterata system*), свињска маст (свиња, *Sus domesticus*), пачија маст (патка, *Anas sp.*), маст од домаће кокошке (домаћа кокошка, *Gallus gallus domesticus*), козја маст (коза, *Capra sp.*), јелења маст (јелен, *Cervus elaphus*) и кравља маст (крава, *Bos taurus*).⁵⁸

Супстанце минералног порекла, састојци сложених лекова биле су: лапис, лапис лазули ($(Na, Ca)_8(AlSiO_4)_6(S, SO_4, Cl)_{1-2}$), оловни оксид, летаргир (PbO), сумпор (S), злато (Au), стакло (SiO_2), глина, јерменијска глина, мермер ($CaCO_3$).⁵⁹

---

⁵⁵ *Исѝо.*

⁵⁶ *Исѝо.*

⁵⁷ *Исѝо.*

⁵⁸ А. Савић, С. Јарић, *Хиландарски медицински кодекс...*, стр. 111-113.

⁵⁹ *Исѝо.*

У поглављу о сложеним лековима налази се рецепт за *златну маси* која је припремана од златног праха, и препоручивана је против свих врста назеба и запаљења зглобова, веома сложеног састава од преко 60 супстанци.⁶⁰ Главна биљка српске етнофармације био је босиљак (*Ocimum basilicum*), који се користио у свежем стању или у облику различитих препарата за кожу, а неке масти и мелеми на бази босиљка (*Unguentum basilicum*) носили су епитет *краљевски мелем*.⁶¹ Маслиново уље је било незаобилазни састојак бројних сложених лекова: ружино уље – *Oleum rosatum*, уље од камилице – *Oleum chamomillum*, пелиново уље – *Oleum absinthum*, уље од руте – *Oleum rutaceum*, уље од зове, уље од мирођије, копра – *Oleum anethum* и др. Биљке мандрагора (*Mandragora acaulis*) и буника (*Hyosciamus niger*) су улазиле у састав популеон уља – *Oleum populeonicum*, које се користило за снижавање температуре (антипиретик).⁶² Биљка пелин, абсинт (*Artemisia absinthium*) је имала веома значајну примену: коришћена је као прост а била је и саставни део неких сложених лекова. За фрактуру костију су се користили емпластер за фрактуру и уље од мастике – *Oleum masticinum*. Као незаобилазни састојак неколико сложених лекова наводи се пчелињи восак, док је мед од давнина сматран универзалним леком.⁶³

Списи из интерне медицине. Из области интерне медицине у Хиландарском медицинском кодексу се налазе три списка: 1. *Спис из кардиологије*, 2. *Спис о оћицама* (акутним и ефемерним) и 3. *Спис о уроскопији*. Спис о уроскопији осим теоријских објашњења о мокраћи и променама у њеном изгледу, садржи и практична упутства о коришћењу прегледа урина у дијагностичке сврхе.⁶⁴

Списи о инфективним (заразним) болесима по својој научној вредности спадају међу најзначајније списе Хиландарског медицинског кодекса. Због изванредно тачно описане клиничке слике заразних обољења и споменутих гледишта о значају профилаксе у сузбијању заразних болести, епидемиологији куге итд., ови списи су од посебног значаја за науку. Састоје се из три целине: у првој се говори о куги, у другој о богињама и у трећој о маларији.⁶⁵

---

⁶⁰ Snežana Jarić, et al, Plant resources used in Serbian medieval medicine, 1359-1379.

⁶¹ Jarić S, Mitrović M, Đurdjević L, Kostić O, Gajić G, Pavlović D, Pavlović P. Phytotherapy in medieval Serbian medicine according to the pharmacological manuscripts of the Chilandar Medical Codex (15-16th centuries). Journal of Ethnopharmacology, 2011, стр. 601-619.

⁶² *Истио*.

⁶³ Snežana Jarić, et al, Plant resources used in Serbian medieval medicine, 1359-1379.

⁶⁴ А. Савић, С. Јарић, Хиландарски медицински кодекс..., стр. 114.

⁶⁵ *Истио*, стр. 118-119.

У *Токсиколошким сѝисима* после увода о отровима и противотровима описују се различите врсте отрова животињског, биљног и минералног порекла, детаљно се описује клиничка слика код различитих тровања и уједа инсеката, као и упутства како уклонити или неутралисати отров из тела.⁶⁶

Сѝис из њедијашрије је краћи спис намењен одојчади, а садржи опис најчешћих обољења код деце, као и упутства за њихово лечење. Претпоставља се да је овај спис производ народне емпирије.⁶⁷

Терапијска уџушѝива представљају најдрагоценији део Хиландарског медицинског кодекса. Један део упутстава представља најстарији спис ове врсте у српској медицини а други део има изузетно важну улогу у настанку терапијских зборника српске средњевековне народне медицине. Терапијски зборници представљају непобитан доказ да су Срби у средњем веку користили медицину Монпеље школе, због чега је народна медицина имала карактер научне медицине.⁶⁸

Сѝис из хирурѝије је краћи спис и он се односи на флеботомију (пуштање крви) која је представљала терапијско средство коме је у средњем веку поклањана пажња. Сматра се да овај спис води порекло од неког списка из салернско-монпеље медицинске школе, а спомињу се знања Авицене и Галена.⁶⁹

Хиландарски медицински кодекс документује постојање образованих лекара, као и да су Србима у средњем веку била позната достигнућа европске научне медицине. Данас, седамдесет година касније од његовог открића, рукопис и даље представља велики изазов научницима и практичарима (лекарима, фармацеутима, ботаничарима, лингвистима, историчарима и др.), што ће дати нове одговоре на бројна питања о средњовековним медицинским знањима у Србији, која су још увек неистражена.

---

⁶⁶ *Исѝо*, стр. 120.

⁶⁷ *Исѝо*, стр. 121.

⁶⁸ *Исѝо*, стр. 122.

⁶⁹ *Исѝо*, стр. 123.

Чарна Милинковић¹

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ НА ПРОСТОРУ СРБИЈЕ

Айстѝракӣ: Улога жене у друштву се кроз векове мењала. Предводници таквих промена били су много глобалнији и крупнији друштвени заокрети и новитети који су наметали темпо развоја једног народа. Сачувани списи о начину живота у средњовековној Србији не говоре искључиво о положају жене. О томе сазнајемо из сачуваних закона, повеља, житија. Жена је била фактор и приватног и јавног, али фактор који је у већинским околностима на друштвеној лествици био испод мушкарца који је великим делом одређивао њену свакодневницу. Основни проблем изучавања приватног у средњовековној Србији јесте мањак писаних историјских извора. Хронолошки гледано, средњи век почиње падом Римског царства, а завршава се географским открићима. Податке о начину живота у Србији од V до XII века готово и да немамо. Средњи век у Србији се може пратити у нешто бољем светлу тек по доласку на власт династије Немањић.

Кључне речи: жена, феудално уређење, закон, обавезе, црква, брак, слободне жене, зависне жене...

Интересовање за историју женског рода није мало, а ни занемарљиво. Кроз минуле векове јављали су се писци и аутори студија о женама. Некада је интересовање за овакву историју било минимализовано, док је данас свест о неопходности таквог историјског приступа далеко раширенија.

Када се каже средњовековна историја, тежиште интересовања углавном је било усмерено ка политичкој и црквеној историји. Временом се то мењало. Данас постоје бројне студије које се баве положајем жена у средњовековном друштву и не само њиховим положајем, него и испитивањем сфере приватног живота и свакодневнице. У средњовековном друштву сферу приватног од јавног било је тешко разлучити. Жорж Диби је

---

¹ Виши кустос историчар, Музеј Војводине, Нови Сад.

рекао да се приватно и јавно морају сматрати релативним и условним категоријама.² Жена је била фактор и приватног и јавног, али фактор који је у већинским околностима на друштвеној лествици био испод мушкарца који је великим делом одређивао њену свакодневницу.³ Основни проблем изучавања приватног у средњовековној Србији јесте мањак писаних историјских извора. Хронолошки гледано, средњи век почиње падом Римског царства, а завршава се географским открићима. Податке о начину живота у Србији од V до XII века готово и да немамо. Средњи век у Србији се може пратити у нешто бољем светлу тек по доласку на власт династије Немањић. У средњем веку на тлу Србије другачији је био однос између настањеног и ненасељеног, између обрађеног и необрађеног. То је био свет другачијих бројева, спор свет у коме се најбрже кретао онај који је имао могућност да често мења свог коња. О неким удобностима, посвећивању себи и свим другим потребама за које се савремен човек бори, многи средњовековни кнезови су могли само да сањају.

Спољни и унутрашњи утицаји су обликовали једно друштво, један народ. Средњовековна Србија је била под утицајем Византијског царства. Најбољи показатељ тога је прихватање православне вероисповести као и прихватање одређених грађанских и кривичних норми. Такође, у Србију су стизали и утицаји католичког запада, преко Дубровника, Котора и других приморских градова до Улциња који су били под управом немањићке династије. Утицаји су стизали и преко политичких бракова о којима ће нешто касније бити више речи. Преко сачуваних норми и закона, можемо сагледати слику једног друштва као и жене која је била његов недељив сегмент, јер историја без половине човечанства није ни пола историје. *Душанов законик* наставља раније уређење правних односа на трагу домаће правне традиције, посвећујући знатну пажњу легализовању друштвене стратификације: утврђујући правни положај различитих категорија становништва на различите начине. Посматрање статуса жене у правној историји са исходишта достигнућа модерних правних поредака води општеприхваћеном, али одвећ предвидљивом и не нарочито откривајућем закључку: жена је третирана као подређена мушкарцу, није имала завидан положај, нису јој биле доступне функције у државној администрацији. Бавећи се социјалном структуром Српске царевине, Сима Ђирковић пише о значају жене у *Душановом законик*у следеће: „Женски део популације готово да се и не помиње. У прописима се

---

² Жорж Диби, *Вишез, жена и свештеник*, 1987, стр. 42.

³ Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope*. Prevela sa nemačkog Ljubimka Milenković. Beograd, 2005, стр. 32.

огледа старатељска улога мушкарца, а жене бивају самостално третиране само као удовице или „сироте“, с тежњом да им се помогне кад су у улози главе домаћинства“.⁴ Међутим, положај жене далеко је сложенији и захтева детаљније проучавање од изнетог. Наиме, преко 20 чланова *Законика* бави се тим питањем, не нужно и директно помињући жену као такву. Њихова материја обухвата најзначајније гране права (грађанско и кривично, како материјално, тако и процесно), не трудећи се, при том, да их свеобухватно уреди. Нужно је имати у виду да је *Душанов законик* само један део *Душанове кодификације*, а да су многа питања везана за жене (пре свега у материји грађанског права) прилично детаљно регулисана, како ранијим српским правом (кроз *Законом правилу Светиога Саве* и друге акте, као и кроз обичајно право), тако и кроз друга два дела цареве трипартиције: *Закон цара Јустинијана*⁵ и *Скраћену синтагму Матије Властара*.⁶ Имајући све то у виду, може се рећи да је привидна штурост норми о статусу жене у законском тексту без суштинског значаја: он је темељно уобличен у другим правним споменицима тога доба.

Да би могли лакше да разумемо једно прошло и ишчезло време морамо знати како је оно било уређено. У средњем веку је владало феудално уређење. Просто речено, друштво се делило на феудалца и кмета. Феудалац је онај који убира порез, а кмет онај који даје средства за исти.

Друштво средњег века је било заокупљено хришћанством. Кроз норме светих отаца и њиховог тумачења *Библије* као најсветије књиге стварани су погледи на свет уопште.

Какав је био положај жене? Кроз векове се мењао. У средњовековној Србији може се пратити кроз сферу приватног и јавног, кроз сачувана документа, повеље, писма, кроз фрескосликарство. Како год, жена је била у већини случајева на друштвеној лествици испод мушкарца који је великим делом одређивао њену свакодневницу. Историографија углавном поседује податке о женама из владарских породица. Поред грубе поделе друштва на феудалца и кмета, постојала је и она прикривена, тачније унутрашња подела, која се односила на полове и њихова права. Жена је, према хришћанским схватањима, на својим плећима носила

---

⁴ Божидар Ферјанчић, Сима Ђирковић, *Стефан Душан*, Београд, 2005, стр. 216.

⁵ Чланови *Закона цара Јустинијана* биће наведени према: Александар В. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопље, 1928, стр. 236-240.

⁶ Правну природу и садржај ове две компилације лаконски перфектно анализира М. Благојевић. Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд, 2011, стр. 273-275.

првобитан људки грех, Евин грех и зато се на њу гледало са подозрењем и неповерњем. Са друге стране била јој је дата и могућност искупљења греха кроз лик жене која је родила отелотворење овог света, Исуса Христа. Богородица је била оличење најчистијег и најкроткијег. Зато су се на њу требале угледати остале жене и кроз њено постојање и дело требале су да траже искупљење сопственог греха. Оваква слика је била општа, али не и важећа за све. Владарке, жене и ћерке владара су ипак имале привилегован положај. Имале су право стицања знања, писмености и образовања, а управо је то био пут који води до самосвести и схватању друштва уопште. Овом приликом треба споменути и појам политички брак. По природи ствари такви бракови су били битан фактор, како у средњем веку, тако и у вековима после. Брачним везама наших владара са страним принцезама, обезбеђиван је мир, бар на неко време, са земљом из које је принцеза потицала, као и друге погодности. Са принцезом, стизали су и утицаји њеног двора који су великим делом знали снажно да делују на политику владара Рашке. Тога су биле свесне и саме принцезе које су то више пута успешно користиле и окретале у своју корист. Жене владара из лозе Немањић су углавном биле из Бугарске или Гркиње из Византије. Било је и католкиња и то углавном из Француске, Италије, Угарске, итд.

Познато је да су у изграђивању српске средњовековне културе учествовале и жене. Образоване и способне, по правилу припаднице највиших друштвених кругова, старале су се о подизању и живописању цркава и манастира, преписивању књига и сликању икона. Поред ангажовања у политичком животу и предвођења дипломатских мисија, истакнуте чланице владарских породица бавиле су се различитим облицима стваралаштва. Запамћене су као изврсне везиље, сачувани примерци црквеноуметничког веза представљају врхунске споменике примењене уметности средњег века. Посебно место заузимају списатељице и владарке. И поред показаног интересовања, обухватна студија о доприносу жена српској средњовековној култури још није написана. Овај преглед, посвећен осветљавању појединих аспеката њиховог рада, замишљен је као мали прилог у том правцу. У изучавању жене и њеног положаја у средњовековном друштву треба разграничити приватно од јавног, односно положај обичне жене и положај жене властелинке и племкиње. Могла би се направити посебна студија о жени са двора и о жени изван њега. Исто тако би се могла изучавати жена и њено образовање; жена и брак; жена као владар; као и многе друге животне улоге везане за живот жене у заједници.

У средњовековном друштву на жене се гледало са подозрењем и неповерењем. Оне су биле те које су већим делом изазивале невоље и несреће, јер су по тадашњим схватањима посебно западних земаља, оне биле у рукама Сатане. Оне су биле физички слабије од мушкараца, а и склоније блудним радњама. Оне су биле велика опасност за мушки род, јер су поменути радњама умеле да их телесно и духовно ослабе. У једном хиландарском зборнику из XV века записано је следеће: „нема главе као што је глава змије, и нема зла као што је зло жене“.⁷ Мушкарци су осећали слабост у присуству жене, те су је зато кротили законским прописима и правима. Појављивали су се писци, углавном западне литературе, који су истицали да су жене грешка природе и да су коришћене само за продужавање људске врсте.

Ако се окренемо и погледамо средњовековну Србију, не можемо наћи писце који су се бавили овако искристалисаним темама. Међутим, кроз каноне, законе, житија, правне изворе и повеље сазнајемо какав је био положај жене. Према схватању тадашњих људи, жена је служила мушком полу као дружбеница, неко ко је учествовао у свакодневним активностима и ко је на свет доносио децу као наследнике њихових отаца.⁸ Жена као девојка је била под влашћу оца или брата, а као удата под влашћу свог мужа. Жене су заступали мушкарци и из тог разлога су биле искључене из директног учествовања у животу. Једини случај када је жена била изједначена са мушкарцем јесте ако је била део владарске породице и ако је била директно укључена у власт. Зато се жене средњовековне Србије могу поделити у две категорије: слободне и зависне. У прву категорију су спадале властелинке и жене из градова, а другу жене кметови и оне које су живеле на селима.⁹ Владарке су биле категорија за себе.

Мушкарци су свој статус у друштву изграђивали на основу професионалних дужности. Жене су своје обавезе стицале у зависности од свог положаја, односно брачног или породичног статуса.¹⁰ О свакодневним дужностима властелинки има мало сачуваних података. Изузетак чине жене или ћерке владара или обласних господара. Оне су учествовале у доношењу важних одлука. Дизале су са својим мужевима заду-

---

⁷ *Приватни животи у српским земљама средњег века*. Приредиле Смиља Марјановић Душанић, Даница Поповић, Београд, 2004, стр. 326.

⁸ Жан Делимо, *Страх на зајаду*, Врњачка Бања, 1982, стр. 234, 236-237.

⁹ Душанка Динић Кнежевић, *Дубровник током средњег века*, Нови Сад, 1995, стр. 189.

¹⁰ Душанка Динић Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд, 1974, стр. 31.

жбине и у одређеним ситуацијама имале право потписа важних докумената. По правилу, оне су биле писмене и образоване. Племкиње као и богате грађанке су такође уживале одређене повластице.¹¹ У средњовековној Србији познате владарке и феудалке биле су: краљица Јелена (жена краља Уроша I), царица Јелена (жена цара Душана), Гоислава (жена Војислава Војиновића), кнегиња Милица (жена кнеза Лазара Хребелановића), која је добила епитет „мужеумна“¹², Мара (жена Вука Бранковића и кћи кнеза Лазара и кнегиње Милице), царица Мара (жена султана Мурата II и кћерка деспота Ђурђа Бранковића), Јефимија (жена деспота Угљеше Мрњавчевића и кћи кесара Војихне). Како су образовање поседовале племкиње и жене из владајућих кућа на то нам указују речи архиепископа Данила II који је за краљицу Јелену, жену краља Уроша I, рекао да је познавала све књиге које су писане и састављене по њеној наредби.¹³ Богатије грађанке су се бавиле привредним пословима, давањем и узимањем земље у закуп, као и зеленаштвом које је тих година било веома присутно и заступљено.¹⁴ Укључивале су се и у трговину. Иако ретко, жене су се јављале и међу занатлијама. Од занимања спомињу се лојанице (она која се бави израдом свећа), свилопреле, оклопарке, опанчарице.

Речено је да су одређене жене у средњовековној Србији стицале и образовање. Посебан вид доприноса култури представља организовање школе за девојке у доба краљице Јелене. Иако је сасвим јасно да су поједине жене из владарских кругова стицале образовање, о његовој природи и обиму не знамо довољно. Индиректну светлост на познавање ове теме уочавамо у помену равноправног образовање деце оба пола на двору Немање и Ане: „Родише им се синови и кћери, које просветлише божанственим крштењем, и научивши их светим књигама и врлинама весељаху се у Господу.“¹⁵

У недовољном броју података о образовању женске деце, медијалисти су често наводили речи архиепископа Данила II из *Житија* Јелене Анжујске да је краљица на свом двору у Брњацима основала школу за девојке: „Заповеди у целој својој области сабирати кћери сиротих родитеља, и њих хранећи у своме дому, обучаваше сваком добром реду

---

¹¹ Ленка Блехова Челебић, *Жене средњовековној Кошора*, Подгорица, 2002, стр. 74.

¹² Миодраг Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Београд, 1996, стр. 83-99.

¹³ Л. Б. Челебић, *Жене средњовековној Кошора*, стр. 112.

¹⁴ Никола Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд, 1962, стр. 55-56, 86, 90.

¹⁵ Теодосије, *Житије Светиога Саве*, приредио Димитрије Богдановић, Београд, 1988, стр. 102.

и ручном раду, који приличи за женски пол. А када су одрасле, удаваше их за мужеве да иду у своје куће, обдарујући их сваким богатством, а на место њих узимала је друге девојке као и прве.¹⁶ Тумачења врсте знања које је ова школа пружала су различита. Са једне стране, овај навод из *Житија* узиман је као доказ о постојању школе за девојке, односно школе и сиротишта, а са друге мислило се да није реч о обучавању писмености, него пословима важним за позив домаћице, или, једноставно, о „васпитању“ девојака, односно о врсти „домаћичке школе“ у којој се не помиње учење читања и писања. Постоји и мишљење да је краљица Јелена, као врло образована жена, у својој школи организовала учење девојака и писмености и ручном раду. За боље познавање ове теме никако не треба занемарити један податак, који архиепископ Данило II наводи нешто раније у *Житију*, према којем су се, такође на двору краљице Јелене, састављале „књиге божаставне“, израђивало скупоцено црквено посуђе и одежде за јереје. У светлости сазнања о Јеленином наручивању рукописа и икона, великој ктиторској активности и дугогодишњем владању једном облашћу земље, што несумњиво говори о њеним способностима, али и култури, свакако би ова два податка требало довести у везу.

Када је реч о школама, треба поменути мишљење да је, под окриљем царице Маре Бранковић, деловала преписивачка и сликарска школа. Уочена је хронолошка, територијална и стилска компактност сликарства које је цветало у њено доба и то управо у области где је она имала највише утицаја.¹⁷

Такође, жене са двора и племкиње су учествовале са својим мужевима и у ктиторској делатности. Списак женских ктиторских дела заиста је огроман. Поред познатих задужбина – манастира Градца, Љубостиње, Матејче, Крке, Горице, ту су и многобројни манастири које су подизале чланице владарских породица, али и имућније властелинке и монахиње.¹⁸ Оне су, исто тако, веома често учествовале у помагању њихове обнове и живописања. Као и у случају ктиторства, из кратког прегледа дарова које су прилагале жене, фрагментарног и само у назнакама, могућно је закључити о женској заступљености у српској култури средњег века.

---

¹⁶ Данило II, *Живош краљице Јелене, у Живош краљева и архиепископа српских*, превео Лазар Мирковић, Београд, 1935, стр. 54.

¹⁷ Светозар Радојчић, *Сликарска школа из II половине XV века*, Зборник за ликовне уметности Матице српске, 1 (1965), стр. 74.

¹⁸ Светлана Томин, *Кититорке српској средњег века. Прилош познавању*, у: *Мужастивене жене српској средњег века*, Нови Сад, 2011, стр. 98-146.

Јелена Анжујска имала је „духовне оце у светом граду Јерусалиму, на Синају и Раиту и у Светој Гори Атонској, јер тамо одоше многи њезини дарови, које не могу исказати, јер све имање тамо источивши, до смрти непрестано шиљаше часне и достоверне и великоимените монахе своје.“¹⁹ Сматра се једном од највећих добротворки светиња у Палестини и Синају.²⁰ Чувена је њена ватиканска икона апостола Петра и Павла, као и икона Светог Николе, коју је послала у Бари. За Јеленино име везан је украшен крст, са пет делића Часног Крста, који је поклонила Сопоћанима.²¹ Јефимија је наручила велику двострану икону са фигурама Јована Богослова и Богородице Катафиги, која се сада чува у Народном музеју у Софији.²² Султанија Оливера даровала је покров за мошти Стефана Првовенчаног, о чему сведочи натпис. Царица Јелена Палеолог поклонила је драгоцену реликвију, крст од златних плочица светогорском манастиру Светог Дионисија. Комад Христовог крста, који се као реликвија чувао у Милешеви, дар је Маре Бранковић. Манастиру Свети Павле Мара је поклонила један појас, окићен бисером и везен златом, као и ремек-дело старог веза, велику плаштаницу са приказом Христа, извезену златним нитима. У Рилском манастиру чува се изванредно вредан култни предмет, чудотворна икона-реликвијар. У центру иконе представљена је Богородица, а околу су распоређене мошти тридесет и два светитеља. Барбара Франкопан, удовица деспота Вука Гргуревећа Бранковића (Змај Огњени Вук), фрањевачком самостану на Трсату код Ријеке поклонила је реликвијар с ћириличким натписима. Сви ови наводи сведоче о активном учешћу знаменитих жена на простору средњовековне Србије које су својим радом допринеле развоју културе оног времена.

Поред наведеног положаја жена које су биле део владајућих и племићких кућа, неопходно је споменути и оне које таква права нису поседовале. Наиме, реч је о зависним женама, као и робињама. Прве су живе­ле на селима и њихов живот се односио на бригу о кући и деци. Учествовале су у пословима свог мужа, помажући му при раду. Обрађивале су и своју и властелинову земљу, а кући господара су обављале послове прераде вуне и лана. Такође су учествовале у мешању и прављењу

---

¹⁹ Данило II, *Живот краљице Јелене*, стр. 85.

²⁰ Душан Глумац, *Српске задужбине у Палестини*, Гласник Српске православне патријаршије, 10, 11 и 12, (1964), стр. 244.

²¹ Љубомир Стојановић, *Стиари српски зајиси и најшиши*, Београд, 1982, стр. 19-20.

²² Гојко Суботић, *Икона василисе Јелене и оснивачи манастира Појанова*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XXV (1993), стр. 25.

хлеба. У средњем веку робом се постајало или рођењем или током живота. Ако је рођењем то се односило на децу која су рађана из ванбрачних веза, односно везе робиње или роба и слободног. Током живота и они који рођењем нису били, могли су постати роб. Углавном се то односило на слушкиње које због тешке материјалне ситуације нису могле себе издржавати, те су из тих разлога залагале себе или децу. Жене слушкиње или робиње, као што и назив каже, опслуживале су своје господаре, а за узврат су добијале одећу, храну, понекад плату и мираз за удавање. Многе слушкиње су спас тражиле у бежању, покушавајући да се на тај начин ослободе грубог или тешког рада.²³

Оно што је такође представљало битан део живота и његовог уређења, јесте појава институције брака. Девојке у средњем веку су рано ступале у брачне везе. Бракове су склапале породице младенаца и није брак имао исто значење које добија у позном средњем веку (које је махом задржало и до данашњих дана). До стварања аутокефалности цркве, углавном су то били невенчани бракови. Доласком династије Немањић на власт, радом и залагањем св. Саве, уведена је, модерно речено, институција брака. Као модел, послужило је византијско законодавство. Од тог времена брак прелази у надлежност цркве и постаје једна од црквених светих тајни. *Жичка повеља* краља Стефана Радослава је била главни правни акт које је у то време дефинисала црквени брак.²⁴ На њу су се касније довели остали закони, међу којима је наравно најпознатији био *Законик цара Душана*.

Враћајући се посматрању и изучавању положаја слободних жена, жена из владарских породица оно по чему ће оне остати познате јесте чињеница да су учествовале у изграђивању српске средњовековне културе. Образоване и способне, по правилу припаднице највиших друштвених кругова, старале су се о подизању и живописању цркава и манастира, преписивању књига и сликању икона, што је и поменуто. Поред ангажовања у политичком животу и предвођења дипломатских мисија, истакнуте чланице владарских породица бавиле су се различитим облицима стваралаштва. Запамћене су као изврсне везиље, сачувани примерци црквеноуметничког веза представљају врхунске споменике примењене уметности средњег века. Посебно место заузимају списатељице и владарке. Ако се окренемо на литературу која се бави разликама између положаја мушкараца и жена у средњовековном друштву, она није зане-

---

²³ Душанка Динић Кнежевић, *Дубровник током средњег века*, стр. 55.

²⁴ *Приватни животи у српским земљама средњег века*, стр. 336-337.

марљива. Напротив, многе говоре о правима и ускраћивањима истих. Свако време и епоха носи своје облике и карактеристике. Треба схватити и прихватити да сваки период има своја поимања друштвених токова. Те токове не треба осуђивати или уздизати под утицајем савремених схватања, него их треба схватити онаквим какви су заиста били. Продрети у срж једног прошлог друштва, сачувати га од модерног уплита и схватања, јесте обавеза којој треба стремити.

Маја Николова¹

ПИСМЕНОСТ И ОБРАЗОВАЊЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

Айстїракиї: Иако нису сачувани извори, образованост је била елемент духовне културе Срба у средњем веку. Да се писменост неговала и развијала сведочи уметничка раскош манастирска архитектура, биографије, повеље и законски зборници. И поред духовног сиромаштва које је владало међу обичним становништвом, учење је била потреба државе – учили су будући свештеници и лица која су била предодређена за обављање световних и државних послова. Настава се одвијала у манастирским, парохијским, дворским и световним школама.

Кључне речи: писменост, средњи век, срицање, восколесне таблице, рачун...

Малобројни и ретки подаци о средњевијековном образовању код Срба налазе се у биографијама средњевијековних српских владара и свештенства. Наиме, у циљу приказивања величине људи животописци су у њиховим биографијама указивали на начин стицања образовања. Циљ је био да се прикаже живот јунака који је био у складу са хришћанским идеалима исказаним у светим књигама. Међутим, сачуване биографије се односе на живот чланова владајуће династије и на старешине српске цркве, тако када се говори о средњевијековном васпитању и образовању углавном се мисли на живот највиших слојева.

Доласком Немањића на власт у српској држави је почела да се шири писменост и да се ради на просвети. Као побожни људи дизали су манастире за које је био потребан већи број калуђера, а поред тога, за обављање државничких послова, и већи број писмених људи.

Најраније одредбе о школству налазе се у документу са Шестог Васељенског сабора одржаног у Цариграду. У Уредби о школству, која је записана у софијском рукопису *Душанової законика*, односно у *Закону цара Јустинијана* из XIII века, наведено је: *Свешћеници нека имају шко-*

---

¹ Мр Маја Николова, музејски саветник, УНИХУБ, Београд.

ле ђо селима и засеоцима. И ако неко од верника жели да им ђовери своју децу ради учења они нека их не одбијају.² У 83. члану наведеног рукописа стоји одредба да се издаје заповед: У сваком ђраду и селу ђде су цркве ђамо и училишња ђрадиђи, ђђ. школе, да се уче ђравославна деца свђшом ђисму и закону божијем. Јер ако је добро и бођоуђодно дело свђше цркве ђодизађи, ђо је и ово бођоуђодно дело ђред Бођом и ђудима, души и ђелу корисно, и не само ђросђе школе ђрадиђи но ђодизађи велике и украсиђи их у великим ђрадовима високе као ђалађа.³ У даљем тексту се наводи да у градовима школе подижу цареви, кнежеви и бољари, да постављају филозофе и спремне учитеље који ће децу учити књижевној и светој премудрости, као и Светом писму и божијим заповестима. О школству су се старали највиши ђуди у држави – цар, кнежеви и патријарх. Обавеза цара је била да сваке године, одређеном свотом новца, награди учитеља у зависности од постигнутих резултата.

Имајуђи на уму да ...сваки човек који не уме чиђађи св. Писмо сличан је скођу учиђељи, ђо ђрадовима монаси а ђо селима свђђеници, били су дужни да уче децу ђрема своме срцу, да ђрема ђима буду милосђиви, и да би их ђривукли у школу да их даривају са иконама и крсђићима.⁴ Недељом и празником, после окупљања у школи, одлазили су, у реду по двоје, заједнички у цркву. Родитељи су били дужни да, после навршене седме године, децу шаљу у школу, али и да одређеним прилозима учествују у издржавању школе и учитеља.

У крајевима где су живели Срби ова Уредба била је примењивана у пракси само онолико колико су то друштвене и политичке прилике дозвољавале. Сасвим је извесно да су при црквама радиле школе, али се поставља питање да ли је овај текст везан за српске школе у средњем веку. У Уредби се помињу манастири у већим градовима као и могућност масовне просвећености, што није био случај са средњеveковном Србијом.

Свакако да је школство и просвета, у наведеном периоду, имало црквени карактер и да је било прилагођена тадашњим друштвеним потребама, условима и могућностима. Деца владара и више властеле, спремајуђи се за државне чиновнике, школовала су се на дворovima. Кандидати за више свештенство образовали су се по манастирима, а касније су своје школовање завршавали на дворovima епископа или патријарха

---

² Срећко Ђунковић, *Школство и ђросвеђа код Срба у средњем веку*, Београд, 1966, стр. 39.

³ *Иђио*, стр. 40.

⁴ *Иђио*, стр. 40.

где је у неком виду радила Богословија. Поред тога, одлазили су и на Хиландар, на место где су живели најшколованији калуђери. По градовима, где је била развијена трговина и занатство, дечаци су од мајстора стицали знања за будућу професију. Та младеж се доста разликовала од оне која је живела на селу и која је била неписмена и необразована.

У средњовековној српској култури учење као термин представља живот у складу са хришћанским моралом, па је самим тим тај термин имао више васпитни него образовани карактер. Учење је било везно за цркву и свештенство, па су учитељи били свештеници или монаси, а ученик је био млад монах. Термин наставник био је везан за одређивање моралног правца који се поштовао, а термин просвета односио се на морално уздигнуће.

Док је српска држава била самостална, писмени људи били су потребни држави, али када су пали под турско ропство, потреба за школованим кадром више није постојала. Манастири, којима су Турци одузели земљу, били су затворени, а и сами Турци ометали су ширење средњовековног образовања. У манастире су одлазили само они који су хтели да буду свештеници, па је са опадањем писмености код Срба, опадала и сама национална свест. Властела, која је хтела да задржи своје поседе, морала је да се потурчи, а они други напуштали су земљу. Прост народ и даље је био веран вери, али због малог броја манастира писменост је била на ниском нивоу. Пећка патријаршија је била центар писмености и образовања до XVII века када пропада, а народ је почео да се повлачи преко Дунава у Јужну Угарску.

Током средњег века, у самосталној српској држави, школе су могле да буду парохијалне и епископске, манастирске, дворске и световне школе.

Парохијалне и епископске школе

У циљу обезбеђивања свештеничког подмлатка, а на основу одредаба VI Васељенског сабора, почело се, по селима, са оснивањем парохијалних школа. Поштујући ову Одредбу, и у Србији су, при свим важнијим парохијама радиле парохијалне школе. Да би свештеничка деца задржала одређене привилегије свештенства морала су да се школују, па су ове школе углавном биле њима намењене. У Светостефанској христовуљи записано је: *Појовски синови који књију изуче, сви једну земљу очи-*

ју да грже, а који не изуче, ако му је ошац Појовић, а он да буде сокаљник.⁵ У овим школама количина знања код ученика зависила је од обуке самог свештеника. Он би, повремено, са њима радио у некој просторији у цркви или поред ње, или у свом стану. Важно је било оно најосновније – да ђаци науче да читају и пишу, а касније би и помагали и при богослужењу. На селима, парохијалне школе нису давале довољно знања, па су ученици, који су желели да се баве свештеничким позивом, одлазили у епископске школе где су учили богослужење и друге свештеничке дужности, *сваковрсне бла҃осїи, божанске њоуке и законска њравила*.⁶

У српској историји књижевности записани су случајеви да су синови, тајно од родитеља, одлазили код учитеља који га је учио благим поукама, а да су касније када су научили све поуке божанствених речи и они сами постајали учитељи. Поред деце свештеника, постоји податак, да су и принчеви похађали парохијске школе као што је наведено у народној песми „Урош и Мрњачевићи“.

Поред парохијалних, које су биле многобројније, у седиштима архиепископа и епископа постајале су и епископске школе у којима су ученици учили читање, писање, мало рачун, а неки младићи стицали су знања из богословља, црквене администрације и канона. Ове школе су, у већини случајева, спремале будуће свештенике.

Манастирске школе

У средњовековној Европи основно образовање стицало се у парохијалним школама, а манастирске школе биле су познате као место где се, поред основног, стицало и средње образовање. У њима су ученици могли да буду екстерни и интерни, односно они који су се спремали за будуће монахе.

Међутим, то није био случај са нашим манастирским школама. У својим радовима др Радосав Грујић наводи да монаси, па ни сам игуман, нису морали да буду писмени. Такав став наводи нас на закључак да на српским манастирима није било обавезно да монаси подучавају децу, већ да се писменост стицала по парохијалним школама или код приватног учитеља. У већим варошима и градовима калуђери су били ти који су, у зградама поред цркве, вршили обуку најмлађих. Уосталом, такве чињенице се налазе и у византијским изворима који су били основ српске писмености.

---

⁵ Владета Тешић, „Писменост и образовање у средњовековној српској држави“, у: *Историја школа и образовања код Срба*, Београд, 1974, стр. 14.

⁶ *Исто*, стр. 15.

По неким изворима ипак су постојале и манастирске школе. Због већег броја манастира, који су подигнути током XIII века, потреба за школованим свештенством била је повећана. Тако се почело са образовањем свештеника и калуђера које се одвијало у манастирима и црквама. Ученици у манастиру били су момци, будући свештеници или калуђери, који су били у обавези лети да раде на пољу или чувају стоку, а током зимских месеци калуђери су их, из црквених књига, учили читању и писању. Процес учења био је доста компликован и захтевао је много времена. Било је случајева да ни за четири године проведене у манастиру ђаци нису научили да читају, јер што зими науче, то лети забораве. Они највреднији, они који су знали да читају црквене књиге псалтир и часловац, постајали су калуђери или свештеници. У манастирским школама, поред читања и писања, учило се и резбарство, сликарство, грађевинарство и украшавање манастира или цркава, све оно што је било потребно тадашњем друштву. У ове манастирске школе, под условом да у граду нису постојале друге, похађали су и синови српске властеле – синови кнежева и краљева.

Манастири су, углавном, били културно-просветни центри у којима су се књиге преписивале, где се развијала уметност и књижевни рад, где су се формирале библиотеке. Посебно место је имала средњовековна световна и духовна књижевност која је представљала основ даљег образовања и самих феудалаца, па су манастири у оквиру тога били део развоја средњовековне просвете и културе. Најважнији српски средњовековни манастири били су Пећ, Хиландар и Ресава. Када је Пећ постала архиепископија архиепископ Данило други довео је грчке монахе који су преводили књиге са грчког. Тек доласком Турака на ове просторе манастири постају центри основног образовања. До тада се писменост стицала у парохијским школама, а у манастирима школе су биле изузетак и имале су привремени карактер.

До сада је било речи о школовању нижег и вишег свештенства, а сада ће бити изнете неке чињенице о образовању владара и њихове деце. На основу византијских правила владари су, да би потписивали државна документа, морали да буду писмени, али су исто тако и њихови синови требали да буду образовани. Синови феудалаца и њихови другови похађали су дворске школе у којима су учитељи били најбољи свештеници и монаси. У српској историји књижевности постоји више примера који се налазе у биографијама познатих српских владара. Тако је у Доментијановим белешкама о Стефану Немањи забележено: *И ѿврати се на ѿре-*

стио свој и роди синове и кћери. Просвети их божанственим кришењем и светим књићама, и научи их блаћим обичајима и васпића их у сваком блаћоверју и чистиоши, стираху божијем и смирености.⁷

Нешто подробније је описано у биографији Светог Саве у којој се наводи: *Дагоше му име Расико и заиста, много с Господом, добро Боју по-расише. А кад ојача деши, дагоше та да се учи светим књићама. Родитиљи његови, имајући најприродну, безмерну љубав према њему, увек ледаху на њ с ненасићом душом, а и велможе с њима говоряху како ће он биши највр-снији међу браћом својом. А и деши бејаше блаћообразно и весело душом и у учењу најредно, да се дивљаху разуму у дешињем узрасиу, да сви говоряху: Ово ће деши биши неко ново знамење. – А када одрасише до иешнаесте године, родитиљи му оделише једну стирану своје државе, камо би оглазио од оца ради забаве са велможама и ради весеља с блаћородним младићима. А младић, окусив од разума божанствених светих књића, чешиће их прочића-ваше...*⁸

Слично се налази и у биографији краља Драгутина: *Када је госиео до младићкој узрасића, и пошио је Христос сунце праведно освећивао његов ум, овај бољубазни младић учаше се да поје Господу: Господо кажи ми, да разумем. И дагоше та родитиљи његова на учење светих и божанствених књића, и њих брзо научи, вештио и разумно...*⁹

На основу члана 50. *Душановој законика*, Призренски рукопис, који иначе говори о томе да штету учињену од стране младића који бора-ве на двору треба да надокнади онај који их је тамо послао, на индиректан начин можемо да закључимо да су се синови властеле школовали на дворovima.

Познато је да је Стефан Лазаревић, као најобразованији човек свога времена и књижевни мецена, у свом двору у Београду основао, почетком XV века, граматикалну школу. Из малобројних рукописа сазнајемо да су дечаци на двору имали обуку и у витешким вештинама и ору-жју, да су учествовали на забавама и турнирима. Ученицима у дворским школама биле су на располагању и богате дворске библиотеке.

О образовању женске властеле, у овом периоду, нема много по-датака, али се претпоставља да су и сестре Светог Саве биле образоване. Вероватно да се образовање женске деце одвијало на самом двору уз посебне учитеље, али је постојала и могућност њиховог школовања у бене-диктанским манастирима у Дубровнику.

---

⁷ С. Ђунковић, *Наведено дело*, стр. 22.

⁸ *Истио*, стр. 23.

⁹ *Истио*, стр. 23.

На основу оскудних података можемо да закључимо да су и у неким градовима Србије радиле, уз одобрење цркве, приватне школе. Наиме, када је основна потреба за свештенством била задовољена неки од бивших манастирских или црквених ђака отварају су, по својим домовима својим или домовима самих ђака, приватне школе. Настава у овим школама, које су биле ретке, била је слична парохиским школама, с тим што су се учили и световна знања везана за практичне потребе. Школу су издржавали родитељи који су, новцем и животним намирницама, плаћали учитеља. Исто тако и неки свештеници су почели да код куће уче, читају и писају, своје потомство, а касније су им долазила на обуку, уз малу надокнаду, и комшијска деца.

Са школовањем женске деце ишло је доста споро јер су се само ћерке владара и велике властеле школовале. Њих су родитељи, у кући, онолико колико су и сами знали учили о вери и моралном понашању. Није познато да су калуђерице, у манастирима, подучавале женску децу. Оно што се са сигурношћу зна је то да је краљица Јелена Анжујска, жена краља Уроша, отворила у свом двору школу са интернатом за сиромашне девојке, које је након обуке удавала и давала и неку девојку спрему. Њена школа постојала је пуних 37 година и поред читања, писања, вере и васпитања, учили су се и женски ручни радови и послови у кући. Архиепископ Данило, биограф краљице Јелене, забележио је: *Заповеди у целој својој области сабирајући кћери сиротињских родитеља, и њих хранећи у својој дому, обучавао сваком добром реду и ручном раду, који приличи за женски пол. А када су одрасле, удавао их за мужеве да иду у своје куће, обдачујући их сваком бољаштвом, а на место њих узимала је групе девојке као и прве.*¹⁰

Већина становништва у Србији, током средњег века, била је неписмена. Иако нису имали могућности за школовање они су неговали народно предање, обичаје и усмену књижевност, као и непосредну радну праксу. За разлику од њих богумили, пошто нису имали свештеника него су сами читали свете књиге, били су писмени. Међутим, као непријатељи феудализма били су прогањани, па нису били у могућности да шире писменост и културу. У биографији Стефана Немање њихово присуство овако се описује: *Једне сјали, групе казни разним казнама, шреће пројна из државе своје, а домове њихове и имања разда прокаженим и убојим. Учишељу и начелнику њиховом одсече језик, а књије његове нечастивне сјали.*¹¹

¹⁰ С. Ђунковић, *Наведено дело*, стр. 25.

¹¹ *Исто*, стр. 26.

САДРЖАЈ НАСТАВЕ И НАСТАВНЕ МЕТОДЕ

Основни циљ nastave у средњевековној Србији био је да спрема будуће свештенике, па је настава имала елементарни карактер што је подразумевало да ученици науче да читају и пишу и да се служе богослужбеним књигама. За разлику од нижег виши ступањ nastave подразумевао је да, поред стручне теолошке обуке, ученици савладају и елементе појединих других наука. Црква, која је била доминантна у том периоду, nastavu је прилагодила својим потребама и потребама властеле, својим напорима о животу и положају човека у друштву. Религијско-морални елементи, формирану по угледу на византијске узоре, представљали су главни садржај образовања. Настава се изводила на црквенословенском језику који се разликовао од народног језика; био је неразумљив и тежак, а писало се компликованом црквеном ћирилицом.

Подаци о методама и садржају nastave веома су оскудни. Није постојао одређени наставни план и програм, нити прописано време учења, већ је све зависило од саме спреме учитеља. Учители су били манастирски калуђери, парохијски свештеници, а било је и световних лица који су се тиме бавили. То су били распопи, недовршени ђаци или црквењаци.

Стицање образовања је била приватна брига појединаца. Највероватније да су родитељи сами бирали тренутак када ће децу да пошаљу у школу онако како је њиховим приликама одговарало. Деца су могла да буду стара или млада јер се у неким белешкама говори да је отишао учити књиге када је био нејак док Константин говори о отроку што је за средњевековни појам везано за децу од 15 до 22 године живота.¹² Из неких текстова сазнајемо да је било погодних дана када се деца дају у школу што значи да није била одређена школска година. Било је неуједначено знање у групи где је дете учило.

Основна настава се заснивала од учења читања, писања, рачуна и црквеног певања.

Процес учења читања започињао је учењем слова азбучним редом. Ученик је морао да зна напамет азбуку од првог до последњег слова и обрнуто. Затим се учило срицање слогова по именима слова (буки, аз – ба), па онда срицање по слоговима (буки, аз ба; буки аз – ба, баба). Овај део nastave називао се наусницом јер је све требало научити напамет. Паралелно са тим училе су се и молитве. Уместо буквара, који је тек у XVI веку штампан, користиле су се штице. То је била једна даска на којој

---

¹² В. Тешић, *Наведено дело*, стр. 25.

су калиграфским писмом била исписана сва велика и мала слова азбучним редом. Уместо читанке користили су се часловац и псалтир. Учитељ је наглас читао часловац, а ученици су то понављали све док нису били у стању да самостално репродукују текст. Затим је следио псалтир који се у правом смислу речи читао, па се у народу помиње као обележје писмености. Читање се учило методом срицања која се сводила на чист механизам и садржала је много непотребних поступака који су отежавали процес усвајања знања, па је било потребно и по неколико година да се савлада.

Пошто је због преписивања књига био потребан леп рукопис, савлађивање вештине писања, са којим се почињало у периоду учења часловца, представљало је важан моменат у образовању. За учење писања користиле су се восколесне таблице или дашчице.¹³ У биографији Саве од Теодосија наведено је *...и као шћо се на воску їде се налазе уїиснуїа їисмена, не моїу друїа їисмена уїискиваїи док се їрва не їонишїе*.¹⁴ Као и учење читања и писање је била механичка радња – учитељ би написао једно слово на таблици, а ученици су га преписивали и више пута понављали. Ако им иде тешко, учитељ држи руку, после се пишу слогови, речи, па и мањи текстови. Учење је било индивидуално, што је подразумевало да учитељ са сваким појединачно ради, о чему сведочи и *Жиїиїе Свейїої Клименїа: Њеїови ученици не видеше їа никад бесїослена веї или учаше децу, їедне їознаїуїи са словима, друїима їумачеїи смисао їисаноїа, їреїим веїбаїуїи руку у їисању*.¹⁵

О учењу писања у средњовековној Србији највише података се налази у делу Константина Филозофа под називом *Повесї о словима* или *Сказаниїе о їисменах*.

Константин Филозоф био је родом из Бугарске, школован је у круговима трновске школе, а на двору Стефана Лазаревића боравио је у периоду од 1389. до 1427. године. Основна тема наведеног дела је правопис, али поред тога он говори о понашању у свакодневном верском и друштвеном животу, о кулинарским вештинама, о непожељним обичајима. Константин себе види као иноватора, исправља грешке, заблуде и јерес, ради на традицији цркве, говори о исхрани, о организацији простора и времена, и неправилностима у извршењу обреда. У том циљу он указује на свете дане и на празновање црквених празника; на забрану

---

¹³ На фрескама у манастиру Богородица Љевишка у Призрену јасно је приказана употреба восколесних таблица.

¹⁴ С. Ђунковић, *Наведено дело*, стр. 45.

¹⁵ *Исїо*, стр. 46.

конзумирања меса, односно пржења кобасица; говори о потреби да се буди са петлом, а да се пред вече смањују друштвене активности, односно да се по марку не излази и не износи ништа из куће и да се не позајмљује ватра. Био је велики противник јереса, противник људи који су поседовали посебне вештине, лечили болесну децу и за то добијали награду, и у исто време позивао је свештенство да ради на сузбијању таквог понашања. Овим делом Константин Филозоф је хтео да разоткрије и укаже на неправилности, и да изведе грађанство на прави пут. Међутим, он у Србији, за ширу друштвену реформу, није нашао подршку.

У делу *Повести о словима* изнети су основи васпитања и образовања као и методе учења читања и писања. По његовом мишљењу најважнија је била добра основа, правилно учење, прави пут развоја ученика и заштита од лоших утицаја. Зато у васпитању није требала да се поштује дететова слободна воља, већ је било потребно да учитељ поверену му децу чува да не скрену са правог пута, да их чува од свих штетних утицаја, а поготово од воде или огња. Учење је требало да буде поступно и да се креће од земаљског ка божијем.

Што се тиче писма постојале су две врсте писма – једно са којим су се преписивале књиге и друго са којим су се писала пословна документа. У школи се учио језик који се разликовао од језика средине. Радило се о српској рецензији црквено-словенског језика, а правопис се ослањао на грчки језик. У XV веку у азбуци, коју су Срби користили, било је 38 слова – 24 преузето из грчког алфабета, 14 створених специјално за словенски језик, 3 словна знака се уопште нису користила, а 12 је коришћено неправилно. Константин је предлагао да се уместо аз, буки учи, као у грчком језику, азбука изговара аз, веде.¹⁶

На почетку образовног процеса деца су учила да читају и испишују текстове. Прво се учила напамет азбука, од слова а до ч и обрнуто, а испред азбуке је стајао крст – крсте помагај. Било је потребно да се зна назив и изговор сваког слова, мада је Константин Филозоф већу пажњу поклањао самом изговору. Када се савладају сва слова онда се прелази на учење молитве: *За молишву светѣих оцаца наших ѳосѳоде Исусе Христѣ, Боже наш, ѳомилиуј нас.* Са ученицима се радило индивидуално и водило се рачуна о брзини напредовања, а задовољавајући степен знања у читању је био тај да је ученик био у стању да одмах прочита оно што је учитељ написао.¹⁷

---

¹⁶ В. Тешић, *Наведено дело*, стр. 26.

¹⁷ У Београду је постојало училиште у коме је Константин Филозоф радио са децом. *Исто*, стр. 21.

Затим се прелазило на писање. Учитељ је исписивао текст без скраћеница, али подељен на слокове, а ученик је читао слокове занемарујући имена слова. После треће и четврте дашчице прелазило се на титлове или скраћене речи, а после десете се радило са скраћеницама и повезаног писања слокова.¹⁸ Тако је, после годину дана правилног учења ученик могао да разликује правилно од рђавог писања.

После краћих молитви прелазило се на часловац и псалтир, а касније и на зборнике са проповедима црквених отаца и лаичким текстовима. Било је потребно да ученици прво виде молитву написану у целини, без скраћивања или титлова, а када савладају вештину писања, онда су учили и титловану верзију. Даљи напредак може само да се препостави, јер је он зависио од спреме учитеља.

Константиново дело *Повести о словима* је и први педагошки приручник намењен школама у српској држави. У појединим деловима он даје поуке учитељима како треба да уче децу најважнијим хришћанским молитвама као и богословска објашњења. Он сматра да је почетак сваког учења учење лепог писања јер: „лепо писати, јер како му напишеш тако ће се дете (и) навићи да пише“ „...у основи /у темељу/ све је садржано, /све се налази/. Било је потребно да се богослужбене књиге пажљиво и тачно преписују и преводе, јер оне представљају борбу против оних који бране да се изиђе на прави пут. Изнетим ставовима Константин Филозоф је желео да уведе ред у српски правопис и језика богослужбених књига, исто онако као што је то урадио у Бугарској.

Што се тиче рачуна, у парохијским школама, учило се оно најосновније и најједноставније – сабирање и одузимање помоћу прстију и бележење бројева словима. У приватним и градским школама рачуну се, из практичних разлога, посвећивала већа пажња. Училе су се све четири рачунске операције, као и мере за тежину, дужину и течност. Као и читање и рачун се учио напамет – сви ученици су у глас бројали од један до десет и натраг, затим до 20 итд. Након тога учило се писање бројева, па се затим прелазило на усмено сабирање уз бележење резултата. Исти принцип је важио и за друге рачунске радње.¹⁹

Ради обављања богослужења, у оквиру елементарне наставе, учило се и црквено певање. То је представљало практични део наставе, јер су ученици посматрали и слушали шта учитељ ради и помагали му, не само у певању, већ и у самом процесу богослужења. И овај део образовања био је у складу са потребама цркве и тадашњег друштва.

---

¹⁸ Скраћивање је било потребно с обзиром на преписивање црквених и пословних текстова, због економије у времену и писањем материјалу који је био скуп.

¹⁹ С. Ђунковић, *Наведено дело*, стр. 46.

НАСТАВНА СРЕДСТВА И ДИСЦИПЛИНА У СРЕДЊЕВЕКОВНИМ ШКОЛАМА

На основу сачуваних фресака и неколико ликовних представа училишта и учитеља долази се до закључка да су наставна средства у средњовековној Србији била једноставна и скромна. Углавном су те представе везане за Светог Николу и његов полазак и школу. На њима учитељ није увек приказан са атрибутима калуђера, деца су са таблицама, а на неким местима насликани су перо и мастило са којим се учи писање. Настава се одвијала, вероватно, у некој просторији у цркви или у дому свештеника. Учитељ обично седи на великој столици, често уздигнутој на подијуму, а ученици на поду, на клупама или на хоклицама или полу-кржним седалима, односно екседрама.

Најранија фреска, из 1317, на којој су забележене сцене везане за образовање налази се у манастиру Старо Нагоричане. На њој је приказана мајка која у левој руци носи корпу, а десном води малог дечака који у руци има лист хартије исписан словима. Испред њих је учитељ који седи до прозора и наслања се на штап.

На фресци из XIV века, која се налази у Дечанима, између мајке са дететом и учитеља налази се још петоро ученика који седе на дугачкој клупи до зида. Учитељ је у столици која се налази на уздигнутом подијуму, а преко зида се виде грађевине и кубе, па се закључује да се школа налазила у посебној згради.

У Богородици Љевишкој у Призрену, петоро ученика седи у групи; док један држи књигу и показује исписана слова, други га пажљиво прате. На фресци се јасно види и приказ восколесне таблице.

У цркви Светог Николе, у Пећкој патријаршији, приказана су три ученика која седе на поду и држе восколесне таблице, мали Свети Никола који долази у школу, и учитељ који му пружа таблицу. Сматра се да је на овој фресци приказан најлепши пример восколесне таблице.

У оквиру сцене Фарисеј и књижевници, у Пећи, приказана је школа Светог Апостола, односно група одраслих ученика са исписаном књигом и прибором за писање.

Долазак Светог Николе у школу приказан је и на многим руским иконама на којима се виде восколесне таблице, књиге или лист хартије, ученици који седе за столом или на појединачним седалима и учитељ у великој, често издигнутој, столици.

Из навода у софијском рукопису *Душановој законика* закључује се да је било потребно да учитељ буде благ и добар према ученицима. Међутим, пошто се настава одвијала по манастирима и црквама инсистирало се на обуздавању телесног, па је дисциплина била веома стро-

га.²⁰ За недисциплину или незнање кажњавало се: стајањем, стајањем уздигнутих руку, стајањем на једној нози, клечањем, клечањем на зрнима, повлачењем за косу и уво, шамарањем, шибањем по длановима и по задњици. Друга врста казне било је затварање ученика на одређено време, као магареће уши. Интересантан је податак да су врсту и време казне одређивали сами ученици.

ДРУГИ ВИДОВИ ОБРАЗОВАЊА

Поред свештеника и учитеља у средњовековној Србији било је и других професија. То су били лекари, правници, музичари и сви они да би вршили своју функцију морали су да прођу неку врсту обуке.

Познато је да је Стефан Лазаревић послао Константина Филозофа патријарху ради даљег учења што нас наводи на закључак да је у Патријаршији постојало училиште као што је било у Цариградској патријаршији која је у свему била узор српској цркви.²¹ Наиме, у Патријаршији је постојала патријаршијска школа за више образовање свештенства у којој се учила граматика, грчки језик, црквена историја и тумачење одабраних текстова.²² У вишим школама писало се на пергаменту, а касније на хартији гушчијим пером. На фрескама се налазе цртежи перореза, разнобојних мастила у бочицама у дрвеној кутији, трска за писање, упијач и посуда за набадање пера.

У неким парохијским, епископским и дворским школама давано је стручно богословско образовање, изучаване су свете књиге, односно училе су се основи науке о вери. После наставничког излагања најбољи ученици су дискутовали. Нема сачуваних података да се учило и седам слободних вештина, али Константин Филозоф наводи да се у вишим школама учила граматика – самогласници, сугласници, врста речи, падежи, времена. Вероватно се учио и грчки језик који је био потребан ради превођења и преписивања црквених књига, односно литургијских и црквено правних књига и морално поучних текстова.

Људи који су се бавили лечењем учили су из античке медицине, рукописних зборника, и обучавали су се по манастирима.

Нема података како су се правници обучавали, али чланови владарске канцеларије и дворске судије били су учени људи. Познато је да је цар Душан отворио правничку школу, која је кратко радила, и у којој се учило црквено и канонско право, градско и судско право према *Душановом законнику* и изводи из *Јустинијановој зборника закона*.

---

²⁰ Исто, стр. 48.

²¹ В. Тешић, *Наведено дело*, стр. 21.

²² В. Тешић, *Наведено дело*, стр. 28.

Средњевековна музика у Србији била на завидном нивоу. Постојали су посебни уџбеници са нотним записима који су се звали неуме.²³ У свом делу *Саказаније о њисменах* Константин Филозоф наводи пример како деца уче певање у Персији – глас грома, глас ваздуха, глас птичији, глас трубе, жуборење воде, летење птице, тутањ земље, шум, глас човечији са речима, глас који се испушта без речи и од свега овога они сачињавају музику.

Поред овог основног знања које се стицало у парохијским, манастирским, дворским и световним школама, Срби су поседовали знање из светих књига, права, медицине, као и историјско знање пренетих из дела византијских хроничара. Цео систем ширења писмености и образовања био је у складу са потребама православне цркве и тадашњих друштвених прилика. Када се говори о средњевековној култури, важно је да се укаже на значај српске средњовековне књижевности као и ликовне уметности, односно осликавање манастира и цркава.

Осим наведених облика учења Срби су се сигурно школовали и у Цариграду, али о томе нема сачуваних података.

---

²³ Једна таква књига изгорела је у бомбардовању Београда 1941. године у Народној библиотеци Србије.

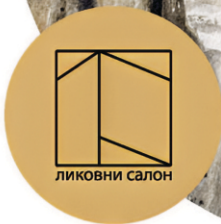
ликовна приношења

изложба
Акварели
Силва Вујовић
15.-29. јун

Ликовни салон Дома културе Трстеник

Трстеник /
Љубостиња
2023.

narodnits.rs

„АКВАРЕЛИ“

Изложба слика Силве Вујовић у склопу „Јефимијиних дана“ у Ликовном салону Народног универзитета Трстеник, 15-29. јун 2023. године.

Властимир Николић

МОЈЕ АКВАРЕЛИСТИЧКО ИСКУСТВО

(цитати из *Књије о акварелу*)

...После четрдесет година бављења овом тешком дисциплином, сваки искрени истраживач дође до сопственог искуства. Јесте ли се икад запитали одакле вам осећај да сте испред акварела много ближи уметнику, него испред уљане слике? Нисте ли осетили да делите са уметником оне личне стваралачке импулсе, да завирујете, малтене, у његову душу. Није ли тајна у четкици и перу, том сеизмографу душе да у тренутку насликаног, истог момента откријете и подручје невидљивог и скривеног. Можда ту лежи узрок да акварел треба дешифровати на исти начин као и сам рукопис.

За акварел је потребан добар папир, добре боје, разне четке, оловке, и многи други довитљиви материјали да би се добиле различите структуре, и, наравно, вода (асиа) по чему је акварел и добио име. Но, пре свега, стрпљење, истрајност и упоран рад.

Током рада битна је концентрација и стално праћење брзине којом се папир суши. Потом тренутак одлуке када ставити следећи премаз боје на полувлажни папир. Лепота добијеног акварела зависи од стрпљења и од одлучности, од малодушности и понесености.

Оно што можда највише очараву у овој тешкој дисциплини је узбуђење на самом почетку рада, јер крај је неизванстан, а на помолу је увек нова авантура...

Манасџир Љубосџиња

Јесен на Фрушкој гори

СИЛВА ВУЈОВИЋ (Биографија)

Рођена у Београду 1. јануара 1953. године. Дипломирала на Факултету примењених уметности у Београду 1977. године на Катедри архитектуре и дизајна.

Члан УЛУПУДС-а од 1982. године. Самостални уметник од 1991. до 2005. године. Професор на Високој школи ликовних и примењених уметности струковних студија у Београду до 2018. године.

Данас је у пензији.

Изложбе: Четрнаест самосталних изложби акварела и илустрација у техници акварела и преко стотину групних изложби у земљи и иностранству: Италија, Мексико, Швајцарска, САД, Тунис, Грчка.

Награде: 1994. – Завода за уџбенике на Међународном бијеналу илустрација „Златно перо“; 1997. – „Политикиног забавника“ на Југословенском бијеналу илустрација „Златно перо“; 1999. – Диплома на Међународном бијеналу илустрација „Златно перо“, Награда „Грујица Лазаревић“ на Смедеревској ликовној колонији; 2004. – 2. награда на 6. бијеналу акварела у Зрењанину; 2009. – Награда на изложби акварела у Шапцу, 2. награда на 1. међународном бијеналу акварела, Галерија „А“, Београд; 2015. – 3. награда на 59. Октобарском салону, Народни музеј Шабац; 2020. – Награда на изложби акварела, Шабац.

Пойодневни одмор

Гошак на Дорћолу

„Љубосџињски крин“

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР КУЛТУРНО-ДУХОВНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

ЖЕЉАН ПАНТИЋ ДАНИЈА

ДОДЕЉУЈЕ НАГРАДУ

ЉУБОСТИЊСКИ КРИН

УЧЕНИЦИ ТРЕЋЕГ РАЗРЕДА
ГИМНАЗИЈЕ „КУК БАРЦИК“ ТРСТЕНИК

ЖЕЉАН ПАНТИЋ

ЗА НАЈБОЉИ ЛИТЕРАРНИ РАД НА ТЕМУ:
„КЕЋИИ СЈАЈ МИЛГУЊИНЕ ДУХОВНОСТИ“

ПРЕДСЕДНИК ОДБОРА „ДЕРИВИНИХ ДАНА“
ДАНИЈА КУЉОКИЋ

ТРСТЕНИК, 15. ЈУН 2023. ГОДИНЕ

НАГРАДА „ЉУБОСТИЊСКИ КРИН“

Ове године, конкурс који је расписала Народна библиотека „Јефимија“, а на основу одлуке Организационог одбора „Јефимијиних да-на“, за награду „Љубостињски крин“, био је на тему: „Вечни сјај Миличи-не Љубостиње“.

Стручни жири је прегледао све радове и једногласно донео сле-дећу:

ОДЛУКУ

Награда „Љубостињски крин“ за 2023. годину додељује се Жеља-ни Пантић ученици трећег разреда Гимназије „Вук Караџић“ у Трсте-нику.

Посебно су похваљени: Анђела Матејић, ученица првог разреда Техничке школе у Трстенику, Игор Лазаревић, ученик трећег разреда Средње школе у Брусу и Нина Милорадовић, ученица првог разреда Гимназије у Крушевцу. Сви учесници су награђени књигама које је даро-вала Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник, а парох љубостињски, отац Данијел Стефановић, сваком учеснику је поклонιο макету мана-стира Љубостиња и једну икону.

У Трстенику, 7. јуна 2023. године

с. р. Верољуб Вукашиновић, директор НБ „Јефимија“ Трстеник, пред-седник жирија,

с. р. протојереј Данијел Стефановић, парох љубостињски, члан жи-рија,

с. р. Ивана Илић, библиотекарка Завичајног одељења НБ „Јефими-ја“ Трстеник, члан жирија.

*Прошореј Данијел Стефановић,
царох љубостињски*

„ВЕЧНИ СЈАЈ МИЛИЧИНЕ ЉУБОСТИЊЕ“

(Кратак осврт на литерарне радове и пригодно слово изговорено поводом доделе награде „Љубостињски крин“ 15. јуна 2023. године)

*„Из уста деце и одојчади
начинио си Себи Хвалу“
(Псалам 8,3.)*

„Љубостиња...
Одолева времену, светлошћу драгуља блиста
светом Миличином круном као суза чиста.

Пружа пример народа и историје славне,
где су љубав, вера и нада, водиље главне.“

(Јелена Дуњић)

„Никада ми није било јасно одакле потиче светлост која обасјава наш мали, скучени град. Помислила бих да је Сунце заслужно за сву неупрљану белину којој смо живи сведоци, али тада бих се сетила прича које су ми вијориле главном и манастиру у нашој непосредној близини... Сlike манастира Љубостиња настаниле су се у мој ум и то је био одговор на загонетку која ме је дуго мучила. Схвативши да је управо Љубостиња порекло ове бескрајне белине.“

(Ивона Цветковић)

„Саграђен од љубави и камена, од воље и вере, траје и дан данас... И тако већ шест векова опомиње и учи. Опомиње да не заборавимо ко смо. Учи нас како да постанемо бољи. Учи нас колика је снага љубави и оданости. Док стојимо пред вратима Љубостиње, осећамо снагу истинске вере. Схватато бескрај неба и осећамо топлину светлости. Стојимо

неми и задивљени пред лепотом коју ништа не може да наружи, пред снагом коју ништа не може да сломи. Схватато да је све пролазно и кратко, осим сјаја Миличине Љубостиње – он је вечан!“

(Нина Милорадовић)

„Веру нам тврду држе искре златних наших манастира. Не дају нам да заборавимо славне претке који нам раскрчише пут и показаше ко смо... Љубостиња – место љубави. Љубави према Богу, земљи, према ближњима, према себи... Живе Милош и Косовка девојка. Живе Лазар и царица Милица. Своје душе узидаше у зидине манастира, па нас тако Миличине руке милују и данас, а и заувек. Њене су руке цела Љубостиња. Цело Српство. Њене руке нас уче да будемо скромни и племенити, да се надамо и волимо живот.“

(Зорана Милановић)

„У облацима мојих мисли, она има најдивнију круну. Када сунчев зрак помилује оштар шиљак исте, обасја и материјале од којих је сачињена. Дијаманте направљене од пожртвованости, злато направљено од храбрости, рељефасте делове испуњене љубављу и побожности. Као да је њено срце било извор и почетак из ког су текле реке најлепших хуманих дела... Зидови саме грађевине имају боју налик најлепшој пшеници на врелом летњем дану и уткани су особинама које су карактерисале њену ктиторку. Контраст зеленила и пешчаних нијанси говоре о складу простора и природе. Сваки камен који је ушао у њену изградњу има вредност. Хиљаде таквих различитих облика, боје и чврстине који су нашли место ту, на љубостињском крилу, везано је неком енергетском танком нити, штавише, подсећа ме на људе. Сви смо другачији, а опет потпуно повезани.“

(Тамара Веселиновић)

„Стоји поносно под златним сунчевим зрацима, несаломива под притиском времена.“

(Жељана Панџић)

„У унутрашњости својих зидина, крије се неизмерна љубав. Љубав према животу. Љубав према свом народу. Та љубав је величанствени огањ који пламти и који овом манастиру не дозвољава да икад престане да сија. Фреске носе духовну поруку и подсећају нас на важност вере и

надања. Она (Љубостиња) нам показује да је спој религије и уметности прецизан и величанствен, а да су лепота и духовност најдубље покретачке снаге које усплићу дубини наше постојаности и инспирације.“

(Анђела Исаиловић)

„Стварала је, молила и надала се. Није желела да изгуби оно свето што су јој преци оставили у аманет, него је створила још снажнију и јачу земљу... пронашла (је) мир у вери и Богу. Место љубави, спокојства и слободе, био је тај манастир, створен Миличиним рукама.“

(Јелица Таврић)

„Благо српства и вечити храм
Блиставо чист, љубављу обасјан.

Створи има дворе покрај Западне Мораве.
Место љубави – прозваше га царске слуге.
Због љубави њене и Лазарева.
Свето место, манастир Љубостињу диже...

Задужбину сагради, мржњу гаси мрачну.
Постојањем својим ствара снове нове...
Православље нека нам одјек има гласан.
Богу захвални што задужбина оваква сазда се.
Вечити сјај Миличине Љубостиње.“

(Марија Минић)

„Кнегињо Милице,
Изданку рода славна,
Лазарева изабранице,
Мати Евгенија,
Светитељко православна.“

(Кристијана Станојевић)

„Љубостиња чува сећање на снагу једне жене. На њену одлучност да сачува и породицу и државу. Жену која је успела да не упадне у мутне вирове, ни да посрне.“

(Нина Милорадовић)

„Удишем свети мирис тамјана
Ослушкујем ову свету тишину
И мада ме векови од твога
Земаљскога живота деле
У срцу осећам твоју близину.“

(Кристијина Сјанојевић)

„Замислите жену небеске лепоте, оштрог ума и изузетног срца... И данас осећај топлоте и чисте неукраљане љубави избија из зидова манастира. Давно настала осећања прожета су у певу птица, те само пажљиво ухо може да их чује... Љубостиња од давнина зрачила је мајчинском топлином која се и даље осећа у ваздуху, мада скривена за неке... Затворите очи, прихватите Миличину испружену руку, прихватите њен сјај јер из њега пут се никада изгубити не може... Јефимијино стваралаштво текло је златним нитима и китило, ратом измучену државу. Њене нежно извезене речи лечиле су ране српског народа и богатиле нашу културу.“

(Анђела Маџејић)

„Оне остају упамћене као светли примери снаге, храбрости и преданости... Љубав није само емоција, већ је снага која покреће људе да стварају велика дела.“

(Анђела Исаиловић)

„Зато сви поносни станимо под одору Милице наше,
у срцу своме свету Љубостињу носимо.
Где год нас животни путеви однесу
вечним сјајем Србију славимо, чувајмо и бранимо.“

(Јелена Дуњић)

„Није лако сасећи своје корене, није лако затрети семе које је давно посејано и остављено да расте и шири даље своје корене. Није лако. Онима којима то пође за руком, могли су то учинити на један начин. Одрекли су се нечега што је свима нама укорено од давнина, што нам је остављено у аманет, али не као оставштина која се да трошити или улагати, него као основа, а без основе се градити даље не да. Одрекли се вере. Вера је од увек била стуб, како појединца, породице, заједнице, па све до народа. Народа који је под том вером био „уједињен у различито-

сти“. Лазар није марио за живот овоземаљски, он је био човек вере... Као што рекох, некада је вера била једина нада за будућност, а данас је будућност једина нада за веру.“

(Ијор Лазаревић)

„Говориш нам да ништа изгубљено није,
Да све што је искрено вечно живи,
И да увек побеђује онај који срцем битку бије.“

(Кристина Сџанојевић)

„И до данас је тако. Када уђете у Љубостињу, осетићете нешто чега нема нигде на свету. Обасјаће вас светлост која се вековима не гаси, која је овде захваљујући великој Књегињи.“

(Бојана Панџић)

Драга децо духовна, отрочад Миличина, чеда Јефимјина, војинство Лазарево – ваша дела, исписана пером, исписују све красоте, ширине, дубине и висине ваше душе, вашег целовитог бића. Благодаћу Божјом оплемењени, ви сте баштинари духовних дарова царице Милице, Јефимије и осталих Божијих прегалника и горостаса срског рода. Ваше речи придодајемо богослужбеним химнама, песмама, славопојима – јер носе снагу молитве, и њима придружимо речи које нам је Милица оставила записане на надвратку љубостињског храма: „Дому твоме приличи светиња Господе на сва времена.“

Са пуном родитељском одговорношћу предајемо вам све богато наслеђе наших предака, сву истину српске историје, све предање наше живе вере, сву будућност нашег живота – знајући да су вам корени одвише дубоки, те и снага за растом до у небеске висине, набујала, и да ћете плодовима вашег труда наситити многе и никога не оставити гладним.

Ваше трудољубље описаћемо Јеванђелском истином о талантима, где сте ви себе већ изједначили са Божијим угодницима, онима који добише много таланата и још толико и више их умножише, те су речи Христове вама упућене: „Добро, слуго добри и верни, у маломе си био веран, над многим ћу те поставити; уђи у радост господара својега.“ (Матеј, 25.14-30)

Жељана Панџић

„ВЕЧНИ СЈАЈ МИЛИЧИНЕ ЉУБОСТИЊЕ“

Не бој се, веруј. Веруј у људе, у љубав и срећу. Веруј у дрво, камен и спруд. Веруј за данас, за сутра – веруј и за оно јуче. Веруј као што је то чинила Милица, онда када је све изгубила.

Не бој се, иди. Иди напред – иди и не окрећи се. Иди са вером у срцу и са вером на уснама. Иди поносно и достојанствено. Знаш ти од којег си рода. Иди баш као што је и она то радила – управљала је рањеном земљом, а да није знала да ли уме и може.

Не бој се, памти. Памти добро ко си и одакле си и ко ти је све то створио. Памти шта је све твоја земља у прошлости прошла, да би ти имао будућност. Памти све битке и бојеве, све војнике и војсковође, све мајке и сиротице, удове и мученице. Памти их добро и не дај да нико од њих буде само број. Милица је све њих у срцу носила јер су они нечији синови, очеви, мужеви...

Не бој се, моли. Моли понизно и снажно како би растерао ово зло које нас је снашло, које је око нас, али и у нама. Моли баш онако понизно како су Милица и Јефимија са туђе земље у своју вратиле оно што је наше и што нама припада – нашу Петкану, заштитницу свих људи и жена.

И не бој се, буди храбар. Ми се по томе познајемо: по господству и достојанству. Утиче на нас близина наше светиње – Љубостиње и жена које у њој живеше... Има ли веће светиње од ње за нас? За наше старе? За нашу децу – Милица, Јефимија, Света Петка у нашој Љубостињи.

Оне су нас подигле када је било најтеже – оног Видовдана који слаavimo, због којег нам се преци радују и који својој деци за будућност остављамо. Оног Видовдана када сви хероји и мученици посташе, и осташе да им вечни дом божурови красе. А њихове сиротице и мученице, пригрли Љубостиња. Ваљало је поћи даље... Морало се, због нас и наших после нас. И ишла је наша Царица, са вером у срцу, корак по корак са Јефимијом и Светом Петком у души.

Љубостиња је имала веома тешке дане – много пута се из пепела дизала. И ено је – достојанствено краси Поморавље. Миличин дух је на свакој икони на зиду, на сваком камену и у свакој молитви.

И не бој се, веруј. Веруј, иди, памти... И моли се. Само ће молитва од твоје душе бисер направити и твоје руке позлатити. Чини то јако и снажно као што су Милица и Јефимија то чиниле.

И да – буди скроман као што су ове храбре жене биле, ако можеш! Јер никада нам неће бити јасно да ли су оне биле жене или свети-тељке. Од нашега су рода и зато су у свима нама. Зато се не бој... иди и памти. Иди, ветрови ти у леђа дувају. Милица се за њих побринула...

фото-документација

**ФОТОГРАФИЈЕ 36. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“
/14-16. јун 2023/**

*Дејан Раковац, виши председник оштинске
Трстеник, ошвара 36. „Јефимијине дане“*

*На завршној вечери „Похвалу Светом кнезу
Лазару“ говорила је глумица Биљана Буровић*

*Награду „Јефимијин вез“ песнику Брајиславу Р. Милановићу
уручио је већник за културу, Иван Нешић*

Дражан Марковић

Дара Радојевић

Данило Јокановић

Милош Јанковић

Видосава Арсенијевић

Обрен Ристић

Завршно вече – ђесници и Певачко друштво „Бошко Јутовић“ из Трстјеника

*Беседу је говорио песник
Ненад Грујић*

*Песникиња
Милица Шпадијер*

*Песникиња
Љиљана Павловић Ђурић*

*Песникиња
Милица Миленковић*

Изложбу акварела Силве Вујовић ошворио је Данило Вуковић, директор НУ Трстеник, а сликарки је говорио Мирољуб Филиповић, завичајни ликовни стваралац

Целовечерњи концерт браће Теофиловића на ошварању „Јефимијиних дана“ у Трстенику

*Јован Пејић, председник жирија,
говори о наирађеној књизи*

*Никола Маринковић, члан жирија,
говори о наирађеној књизи*

Беседа јесник Брајислав Р. Милановић, добитник награде „Јефимијин вез“

Део учесника „Округлој стола“ са шемом: „Живој у српским средњовековним земљама“

Жељана Панџић, ученица III разреда Гимназије „Вук Караџић“ из Трстеника, добитница је литерарне награде „Љубосињишки крин“

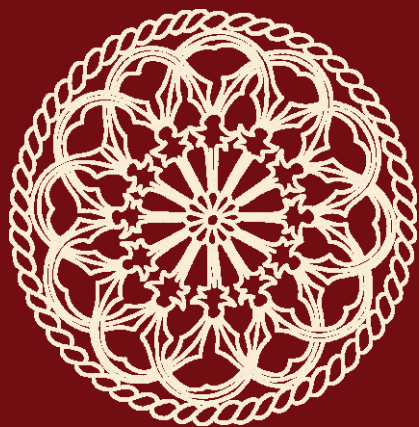

Ученице Музичке школе „Корнелије Станковић“ из Трсјеника

Део публике на представљању јодисњака „Љубосињска приношења“

ПРИЛОЖИ

ІОМЕНИК

**ПРОТОЈЕРЕЈ-СТАВРОФОР
МИЛОСАВ ЕГЕРИЋ
(1951-2024)**

*Протојереј Данијел Стефановић,
парох љубосињски*

ПРОТОЈЕРЕЈ-СТАВРОФОР МИЛОСАВ ЕГЕРИЋ (1951-2024)

У спомен новопредстављеном високопречаном оцу Милосаву Егерићу, протојереју-ставрофору, свештенику у пензији, бившем старешини храма Свете Тројице у Трстенику, дугогодишњем намеснику трстеничком, активном служитељу у љубостињском скиту Свете Петке, духовном оцу, верном супругу, ваљаном родитељу, милом деди и прадеди, вољеном пароху и пријатељу.

*Блажен је човек који нађе мудроси,
и смрћни који дозна разум(носћ).
Сїомен је ѿраведноїа с ѿохвалама,
и блаїослов је Госїодњи на їлави њеїовој.
(Приче Соломонове 3.13; 10.7,6)*

Милосав Егерић је рођен 27. октобра 1951. године у селу Риђевштици од оца Вучка и мајке Радунке, честитих и богобојажљивих сељака. Риђевштица, село поджупског трстеничког краја, расадник монаха и свештеника, башта Духа Светога, колевка Божијих угодника и прегалника, крстионица богомољачког народа Светог Владике Николаја – родила је и одгајила Милосава, стаситог младића, недосежне умне дубине и ширине, бистрог погледа, виспреног духа, срчаног карактера, неизмерне трудољубивости, одмерене стидљивости и кротког смирења. Благослов владике Николаја који је закрилио и чувао ово свето село, призвао је обдареног младића Милосава, да и он напаса стадо Божије, будући награђен многобројним талантима.

После успешно завршене осмолетке у Риђевштици и Лопашу, јуноша Милосав уписује Српску православну богословију у Призрену 1966. године. Као ђак генерације заслужено прима стипендију од чувене игуманије Ане (Надежде Ацић) из манастира Враћевшнице. Игуманија Ана, духовно чедо Владике Николаја, хранитељка болесне и гладне деце,

мајка све српске чељади, преузима на себе духовно старатељство над богословцем Милосавом. Милосав оправдава поверење мати Ане, успешно завршивши Богословију 1971. године са одличним успехом.

Изабраницу и будућу супругу, Ружу Вешковац, Милосав бира из чувене богољубиве риђевачке породице, знајући њено срце још из школских дана. Мати Ана благосиља и матерински се заузима према будућој попадији Ружи, духовним саветима и подсећањем на величину терета који носи пастирска служба. Ружа се свесно и одговорно прихвата благослова, не колебајући се ни мало. Са Ружом, Милосав роди двоје деце, Љиљану и Милана, а они њима унучад: Вељка, Вању, Новака, Виктора и праунару Исидору.

Поменуте 1971. године Милосав успешно завршава Богословију, жени се својом изабраницом, прима на себе ђаконски, те и свештенички чин, руком епископа жичког Василија. Мати Ана дарује свом духовном чеду књигу владике Николаја *Пролої*, а у њему записује посвету којом благосиља.¹

Након рукоположења у свештенички чин, владика Василије поставља оца Милосава за пароха у селу Бучје у цркви Успења Свете Ане. После три године службовања у Бучју Милосав прелази на парохију у село Трнавце, да би децембра месеца 1979. године био постављен за пароха трстеничког и старешину храма Свете Тројице у Трстенику.

Упоредо са пастирском делатношћу на парохији и старешинством над трстеничким храмом, отац Милосав ванредно уписује Богословски факултет у Београду и завршава у року са високим оценама и заслуженим похвалама. Био је обдарен за стране језике. Ишчитавао је и са лакоћом похрањивао стране речи у своју памет као у какав велики речник страних језика. Језици: црквено-словенски, старогрчки, латински и енглески били су му беседничка „посластица“, а у свакодневном разговору својеврсна разонода. Обичне и свакодневне разговоре украшавао је страним речима, анегдотама, и пословицама, удењујући их вешто, смислено и са циљем. Тако је вазда саговорника и слушаоца држао у трезвеној благоразумности и чежњи за слушањем.

Своје таланте – никада закопавши, многотрудно умножава на корист Цркве Божије кроз бројне свештенослужитељске и пастирске делатности. Реновира трстенички парохијски дом и надограђује спрат за станове свештеника. Обнавља рад народног и црквеног хора „Бошко Југовић“. Међу првима неуморно ради на враћању веронауке у школа-

---

¹ Посвета мати Ане је у тексту протојереја-ставрофора Милосава Егерића „Успомене на мати Ану, моју духовну матушку“, стр. 189.

ма, користећи се изузетном дипломатском вештином, савршеном организацијом и тактом за уређењем, те питком глагољивошћу и благом нарави. Обдарен таквом харизмом, окупља око Цркве Божије и школоване и неуке, уметнике, научнике и сељаке. Преосвећени епископ жички господин Стефан одликује га протојерејским чином 1992. године. Његовим залагањем зида се храм Христовог Васкрсења у селу Оцаци код Трстеника и исти ставља под кров 1997. године.

Владика жички Стефан 2001. године, на прослави стогодишњице храма Свете Тројице у Трстенику, протојереја Милосава благосиља ставрофорним чином, док 2004. године бива постављен за намесника трстеничког и у тој свештеној делатности одлази у пензију 2013. године, никада не пензионишући свој чин и свету службу.

Благословом владике крушевачког Давида и великом жељом за светом Литургијом бива постављен за служашчег свештеника у скиту Свете Петке љубостињске. Заједно са молитвољубивим и трудољубивим „сестрицама“ скита Свете Петке, како их је називао, окупља око свог надбедреника велики број верног народа појећи га бистрим богословљем, са извора његове кротке старине и великог духовног искуства. На позив Епархије крушевачке, поново се прихвата дужности намесника трстеничког, мајки Цркви и Епископу показујући спремност на безусловну послушност – која је заузврат крепила његово тело и снажила његов дух.

Његова личност носила је и карактеристичан надимак који је обнародован и прихваћен у свим друштвеним кружоцима у којима је он обитавао и деловао као пастир добри и пријатељ. Иако стасом велик, иако душом горостас, иако мудрошћу немерив – сви су га звали: Мицко.

Васкршње среде, 8. маја 2024. године, не посустајући у снази заједно са млађим колегама, не истичући свој чин, положај и статус; у неописивој васкршњој радости, озарена лица и широког осмеха, једва приметне телесне слабости и малаксалости, отац Милосав дочекао је у светој Љубостињи мошти Светог владике Николаја – дочекао је његовог патрона, духовног оца, животног руководиоца.

Након свечане Литије, Вечерње службе и чина Доксологије госту, епископу ваљевском Исихију, у присуству домаћина епископа Давида, великог броја свештеника, монаха и народа, у Љубостињском храму, оцу Милосаву по достојанству и части припало је да произнесе део молитвословља – Акатиста Светом владики Николају.

Загледан у икону свога учитеља Светог владике Николаја, ту пред Његовим светим и чудотворним моштима, произнео је неколике стихове молитве, и не завршивши до краја, у миру клекнувши, представио се Господу.

Последњи дах животни потрошио је на молитву. Последњу снагу телесну несебично пружио за велики подвиг. Последње тренутке овоземаљског живота проживео је у светињи Божијој. Његова овоземаљска кончина, обојена људском животном драмом, све присутне одвела је за тренутак пред отвореним гробом Христовим: занемеле, уплашене, збуњене, растужене. Само на тренутак. Васкрсли Христос, победитељ смрти, Животодавац, силом Свога празника, уверио је све очевице да није посреди несрећа, неочекивана трагедија или пропаст људска, већ Његова промисао и пројава Његове васкршње силе и победе над смрћу!

Сви су били сведоци и очевице тог васкршњег дана, да се у светој Љубостињи Небо спустило, а земља узвисила; да је смрт поражена, а живот прослављен.

Милосав-Мицко, на молитву и службу Богу као јуноша позван би – и истих се безусловно прихвати. Са молитве и службе као горостас узет би – и своје Богу у наручје оде.

На Источни петак, 10. маја, у препуном храму Свете Тројице у Трстенику високопречасном оцу Милосаву Егерићу отпојано је Опело васкршњим песмама. Пред његовим Крстом началствовао је епископ господин Давид, његов вољени отац и пастир, уз учешће великог броја свештенослужитеља, породице, родбине, пријатеља, општинских званичника, парохијана, мештана Трстеника и околине.

Вазда је Мицко умео да окупи око себе вољена чеда и да напуни Цркву људима Божијим!

*Епископ крушевачки ѳосјодин Давид и свешћенослужитељи на Опелу
ѳроѳојереју-ставрофору Милосаву Егерићу*

*Епископски жички господин Стефан, 2001. године, пројатојереја Милосава Етерића
блајосиља сшаврофорним чином*

*Епископски жички Стефан, чланови Хора „Бошко Јујовић“,
пројатојереј-сшаврофор Милосав Етерић, са намесником и свешћенством*

*Епископ крушевачки јосифин Давид и
пројојереј-сјаврофор Милосав Етерић*

Предавање пројојереја-сјаврофора Милосава Етерића

Прошјереј-сшаврофор Милосав Еіерић

УСПОМЕНЕ НА МАТИ АНУ, МОЈУ ДУХОВНУ МАТУШКУ

(Игуманију манастира Враћевшница, а поводом изложбе у њену част)²

Љуби Госиода Боіа својеіа свим срцем својим и свом душом својом и свом мишљу својом! Ово је прва и највећа заповест. А друга је као и ова: Љуби ближњеіа својеіа као самоіа себе. (Мт. гл. 22. ст. 37-39)

НАЈЛЕПШИ МОНАШКИ ДАР У НАЈТЕЖИМ ВРЕМЕНИМА

Презрела је мати Ана овоземаљску лепоту, светску науку, младост и богатство, све, како би задобила милост божију и царство небеско. Живела је испуњавајући монашка правила и непрестано Богу се молећи. Ревносна у служби, истрајавајући у свим монашким подвизима, целим својим бићем и животом славила је Господа, као што ће и Господ њу прославити у царству своје и на земљи међу људима. Мудра монахиња Ана дословно је испунила у свом животу прву заповест: „Љуби Господа својега свим срцем својим и свом душом својом и свом мишљу својом“. Обогаћила је своје срце и душу прво Богом, извором свакога богатства јер сама реч богат обухвата оне људе који у себи имају Бога, који је извор, сваког богатства вели Свети Јован Златоусти. Извор свега: мудрости, знања, науке, врлина, духовних и материјалних добара. Био је мудрој мати Ани путоказ за испуњавање и других заповести божијих у овоземаљском животу.

Ово моје казивање, у знак захвалности, посвећујем мојој духовној матушки Ани, на част, а свима нама као пример у животу. Као пчела радилица ишла је Мати Ана од цвета до цвета скупљајући нектар, а његовим духовним медом хранила њена духовна чеда, којих је било преко 200 и још више оних којима је помагала, а која су била разасута по склоништима: Београда, Битоља, Трстеника, Краљева. Окупљала је жедне и гладне, хранила духовним нектаром и телесном храном и појила,

---

² Текст је преузет из „Љубостињских приношења“ бр. 5, 2020, стр. 253-257.

просећи од куће до куће и на својим крхким леђима носила храну, да би се та сиротиња одржала у животу, да не умре од глади, гола и боса јер, за Мати Ану, деца су била нежни цветови, цвркут небеских птичица на земљи. „И зато је кроз то Богослужење живот свој посветила: сиромашнима, немоћнима, болнима, а понајвише деци. У беди и немаштини, најпре у Битољу, а онда у Трстенику, у своја недра свијала је гладне сирочиће, грејала мајчинском љубављу и добротом.“ „Ако не знате какви су анђели, погледајте децу, такви су они: безазлени, невини, чисти, благородни...“, говорио је владика Николај, верној слебденици и духовној кћери и сапутници, монахињи Ани.

Због ратних збивања искушеница Нада уочи рата 1941. године, са сестрама из Битоља долази у Србију. Исте године оснива и хранилиште за децу у Трстенику, у Парохијском дому. Мештани су је топло прихватили и свесрдно јој помагали и није им било тешко, као и њој да за децу, ратну и поратну сирочад, прикупљају потрепштине у Трстенику и околини: по киши, блату и мразу. Километре је препешачила вукући колица натоварена храном; својом истрошеном снагом и још носећи на својим крхким раменима цак са прикупљеним намирницама. Орунулог здравља, нежног тела, истрошене енергије, као биљка на ветру, није дуго издржала.

По завршетку рата, овдашње, нове „народне“ власти, сестрама одузимају здраву, лепо однеговану децу, а на чување им дају физички ометену у развоју. „Нисмо то могле издржати. Тој јадној деци била је потребна стручна помоћ дефектолога, а не обична нега“ – причала је касније мати Ана. „У тој деци је сам Христос“. А Господ наш каже: „Ако се не повратите и не будете као деца, нећете ући у Царство небеско“. Ко се понизи као дете ово, тај је највећи у Царству небеском. И ко прими такво дете у име моје, мене прима. „То мени мој отац и мајка и даље помажу.“ Као што апостол Павле каже у другој посланици Коринћанима гл. 6. стих 10: *Као жалосни, а који се једнако веселе, као сиромашни, а који многе обојаћују, као они који ништа немају, а све имају.* На сличној изложби одржаној у Горњем Милановцу, обраћајући се присутнима садашња намесница манастира Враћевшнице, монахиња Ирина, говорила је о животу, раду и великим делима мати Ане, подсетила нас је: *да људи крхкој здравља моћу биши обдарени изузетном умном снагом коју су кадри да бојоугодно поделе са свима. Чврсто је бранила своје принципе, иришом оствљајући само наду о месцу у Царству небеском.* Таквог је кова била милосрдна мати Ана.

Међу многобројном децом којима је мати Ана помагала био сам и ја. Овако је било: као ђак призренске Богословије, а на предлог тадашњег ректора, Методија Муждеке, потоњег епископа тимочког, као најбољем ђаку, а по жељи мати Ане, уживао сам стипендију из фонда њеног оца, Сретена Ацића, кроз цело моје школовање у Призрену. Чувам све њене уплатнице, сва њена топла и материнска писма упућивана ми кроз петогодишње школовање, исписана материнским срцем у неизмерној љубави са префињеном нежношћу и ослонцем који су ми у животу недостајали. Ево једног њеног записа на Прологу – Предговору, или Уводу у дубоки и дивни свет науке хришћанске, од ње мени дариваног поклона, на дан мог рукоположења својеручно исписаног:

Оцу њрезвиџеру Милосаву Еџерићу – ради Свеџоџа Божијеџа блаџослова од еџискоџа Охридскоџ – Жичкоџ Николаја – Дарива Му њџова духовна џомајка, недосџојна иџуманија маџи Ана. Књџићу ову свеџићу насџавнићу му кроз живоџићу у џасџиирскоџ служби Хрисџивоџ сџаџа. Нека заволи свом душом и сџасе себе и сџаџо Боџом му џоверено. А на сџомен њџовоџ џроизводсџива за џрезвиџера од руке Еџискоџа Жичкоџ Василија.

Би уџодно Свеџом Краљу Сџефану Првовенчаном Немањџићу да џака Милосава џроизведе за џакона у својој заџужбини Св. Жичи 1971. 19. сеџџемџбра на дан Св. Мученика Трофима, Саваџићја и Доримендонџија. А за џрезвиџера 24. сеџџемџбра на слави своџа монашкоџ имена Свеџоџа Симона монаха, џокрај својих Свеџићих моџићићу неџљених у Свеџој Сџугеници Очевој Му заџужбини, џде и Њџеве Свеџе моџићићу џочивају Свеџоџа Симеона Мирџоџочивоџа. И џако оџиац Милосав, Милошћу Божјом изучивши џризренску боџословију Свеџоџа Кирила и Метџодија, џри рукоџоложењу беху му џрисусџићни Свеџићи Симеон Мирџоџочиви са синовима милим Свеџићим Савом и Свеџићим Краљем. Њихови свеџићи блаџослови нека џа сџално џраџише. Жели џићи, и ово џићи заџисусџе маџи Ана.

Посетио сам је 1973. године у манастиру Враћевшници са попадијом. Примила нас је у своју монашку келију; седела је на трношцу и кроз прозор гледала светлост дана, мада, слабо је видела јер је била болесна. Вешто је то прикривала. Остала је са нама у разговору око два часа. И ту прилику је искористила да нас поучи, посаветује са много љубави и нежности, онако како то само побожна душа, безазлено и благородно мајчино срце може да уради: *Оче Милосаве, еџићо Боџу хвала, саџа си свеџићеник, служи часно Боџу, цркви и народу. Труди се да у живоџићу имаџи џријаџеље, а џићићо мање неџријаџеље, јер људи све моџу и све чине. Слух мало боље да џобољшаџи, да куйићи виолину и да вежбаш, она слуху*

јомаже, ја ће онда бићи све у реду. А, затим се окренула попадији и рекла: *Дејте моје, буди блага и нежна према мужу своме. Његов позив је шешак и исцрпљујући. У парохији ће се сусретати и са добрим и лошим људима, и верујућим и неверујућим, ја ће долазити кући нервозан, љути и исцрповоциран, данас су тешка времена за све нас у манастију. Кад дође кући, прво постави му да руча, ја нека се одмори, а након тога му реци шта треба да му кажеш.* Овако је мати Ана саветовала...

Била је то једна најдуховнија и најобразованија игуманија, тога времена. Духовно чедо владике Николаја. Била је права српска монахиња и учитељица, испуњена искуством душекорисних монашких опита и савета кроз обимно методолошко-педагошко искуство, у професији овоземаљског живљења.

На њено пресељење – уснуће у Господу у манастиру Враћевшници, где је и на монашком гробљу сахрањена, 18. новембра 1975. године. Речи утехе њеној духовној деци, сестринству свете обитељи њене, верном народу, као и нама, њеним стипендистима, између осталих, казивао је тадашњи игуман, а потоњи архимандрит манастира Раче у крају Дрине, Хаци Хризостом Пајић, речима: *Многа је било случајева, нарочито у старијим временима, када су се најбољатије српске тосиоће поодвизавале као монахиње ради вечне спасења. Све су оне одбациле раскош, ја су се обукле у простицу ризу монашку, да служе другима као самом Господу. Многи су векови прошли, дуго је требало времена да се роди монахиња слична славној царици Милицы, поштоњој сестри Евџенији, а то је мати игуманија Ана. Такође, отац Рафаило, игуман манастира Никоље, овако је говорио на Опелу блаженопочившој игуманији Ани: *Мајко свети, очекује те прво Деда Свети, од кога си све слушала и творила. дочекује те сва она сиротиња за коју си се расињала. дочекује те Мајка Божија чији си аманети и завети испунила...**

И на крају, цитираћу једну посвету мени упућену, великог српског писца, Антонија Ђурића, у књизи за *Часи Отаџбине*, упитавши све нас понаособ, а она гласи: „Имали смо величанствене очеве и дедове, а какви су потомци? – Нека свако упита себе.“

И после толико прохујалих година, моје сећање и успомене на ову дивну слушкињу Господњу нису избледеле. Напротив, моју духовну мајку никада нисам заборавио у својим молитвама. Наравно, ја сам покушао да се угледам на апостола Јована, који је непрестано био уз Богомајку до Њеног Успенија поред Њеног одра у скромној кући на Сиону, као најнежнији син: *Жено, ево ти сина*, рекао је својој мајци, својим светим, беспорочним и чедним уснама на распећу, измучен и у ранама

Господ наш. Од свих апостола, Он је само Јовану, најљубљенијем пренео ту свету тајну љубави између мајке и сина: *Ево ти мајере*. Тај анђеоски, готово светоотачки лик мати Ане, непрестано имам пред мојим очима: повијену са тешким ходом; погрбљених плећа од претешког бремена; уморна од терета, испосничког и ревносног монашког живота; кротку и смирену са увек влажним очима од суза за све нас, из којих је зрачила топлина љубави, божанске енергије и светлости. Те њене топле очи, срце, душа и речи, изливали су на ме безусловну љубав једнако као и према сваком живом бићу и твари, почевши од мирисног цвећа у њеном перивоју који је подсећао на безбрижно детињство, дане младости у топлом гнезду своје породице. Такав лик и сав живот, баш њу су издвајали од осталих монахиња по оним апостолским речима: „И звезде се од звезда разликују“.

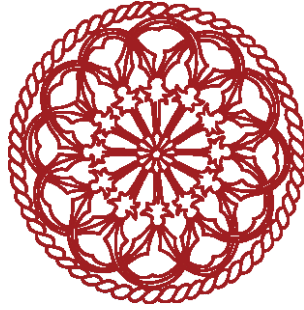
Читали смо да је кроз историју било мноштво примера у односу мајка – син, па су тако многе мајке постале славне хероине. Најједноставније је то написао Максим Горки у роману *Мајци* кратком репликом: *Син избачен из сироја, мајци сјала на његово место*. Будући да се материнство никако не окончава рођењем чеда, следствено томе и цео наш живот смештен је у ореол духовне дубине. Ја сам, поред несреће да веома рано останем без биолошке мајке, обиљем милости божије имао немерљиво благо, да ми ту духовну празнину испуни, блажене успомене мати Ана. Својом неизрецивом љубављу, милошћу, поукама и духовним зрнцима које ми је брижно преносила и сејала, имао сам потребу да је што чешће слушам и једва чекао нови сусрет са њом. У тим разговорима и радостима, гледао сам у мајку као звезду водиљу која најављује сунце, као светлост и зов тајанственог дана и незалазни и неугасиви огањ, који ме греје и обасјава пут за вечни живот (есхатон).

Дакле, она је до свог последњег даха, верно и ревносно поштовала и испуњавала поуку свог духовног оца, Светог владике Николаја: *Кћери моја, у овом нашем свету морамо бити сиремни да: заволимо животи, доднесемо животи и жртвујемо животи*.

Била ми је изузетна част и велика духовна утеха што сам у животу срео, и по промислу божјем, имао такву личност за пример и углед која је све жртвовала за оне који ништа немају, а у ствари све имају док постоје људи попут ње испуњене Христовом љубављу у неизмерној жртви попут Спаситељевој речи: *Да од ове љубави нема веће*. Цео Њен овоземаљски живот био је жртвеник за ближњег свога, а нарочито за децу.

Мати Ана, у срцу моме и души мојој, у молитвама мојим, заједно смо: Ви, твој брат Милован, који је свој млади живот положио у гудурама планина Албанске голготе српског народа у Великом рату, војујући на бранику отаџбине за Крст часни и Слободу златну, кога си много волела и за њим реку суза пролила, као и твојих благородних родитеља: Сретена и мајке Милеве. Са светима их Господе упокој и у светлим успоменама сачувај их.

διοτραφιје

БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ УЧЕСНИКА И АУТОРА ПРИЛОГА

АРСЕНИЈЕВИЋ Видосава је рођена 1968. године у Косовској Митровици. Основну и средњу школу је похађала у родном месту. Дипломирала је на Правном факултету Универзитета у Приштини. Запослена је на Факултету за спорт и физичко васпитање Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Лепосавићу, на радном месту секретар факултета. Удата је, мајка је двоје деце. Живи у Косовској Митровици.

Заступљена је у бројним антологијама и зборницима српске поезије. Добитник је престижне косовске песничке награде „Перо Деспота Стефана Лазаревића“ (2010), награде „Григорије Божовић“ (2011), награде „Лазар Вучковић“ (2015) и награде „Песничко Успеније“ (2020), као и више награда и признања за књижевно стваралаштво.

Члан је Удружења књижевника Србије.

Објавила је следеће збирке песама: *Смошра јоргосши*, Београд, 2002; *Недосеј*, Грачаница, 2008; *Чарна заручница*, Грачаница, 2010; *Звона младеначка*, Грачаница, 2011.

Објавила је есеј *Фрајменши о јовору*, Београд, 2005, као и беседу и изабране песме *Србин без Косметиша, светиња без звона*, Београд, 2014, *Испринушо из контекста* и *Неојозива Харизма*, Београд, 2020. и 2022. године.

БРАЋА ТЕОФИЛОВИЋИ, етно-појци, близанци, Ратко и Радиша, рођени у Чачку, 24. марта 1966. године. Од 1983. године почињу да се баве музиком, као чланови Градског хора. Након осам година проведених у хору и изненадне смрти диригента Предрага Перуничкића, који их је и увео у свет музике, започињу са истраживањем старих музичких записа и музичке баштине Србије и Балкана.

Као вокални дует, озбиљнију професионалну каријеру започињу раних деведесетих година, када снимају тридесет нумера за национални радио и телевизију, чиме и почиње њихова концертна активност. Прекретницу у каријери остварују са деби албумом „Чувари сна“ (1998). Ово издање, обрадама петнаест архаичних песама, бива изузетно добро примљено, како од музичких стручњака тако и од најшире публике. На подједнако добар пријем наилази и наредни албум, „Сабазорски ветрови“, који Теофиловићи објављују 2001. године.

Најплоднију и најзначајнију сарадњу успостављају са чувеним гитаристом из Лос Анђелеса, Мирославом Тадићем. Заједно снимају албум „Видарица“ са обрадама народних песама с подручја уже Србије и Косова, Босне, Далмације и Македоније.

Одржали су велики број концерата у готово свим великим градовима Европе, у Јапану и Америци. Наступали су у неким од најзначајнијих концертних дворана света, као што су Кенеди центар у Вашингтону, Аула почасних гостију канадског Парламента у Отави, Академија Франц Лист у Будимпешти, Концертна дворана Чајковски, бечки Концертхаус, као и на великим светским фестивалима и престижним универзитетима у САД-у.

ВУЈОВИЋ Силва, биографија објављена у склопу прилога „Ликовна приношења“ на стр. 155.

ВУКЧЕВИЋ Јелена, биографија објављена у годишњаку „Љубостињска приношења“ бр. 4, Трстеник, 2019, стр. 254.

ГРУЈИЧИЋ Ненад, рођен 12. септембра 1954. године у Панчеву. До своје шесте године живео у Шајкашу код Новог Сада. Основну и средњу школу завршио у Приједору, а дипломирао југословенску и општу књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Био је главни уредник студентског књижевног листа „То јест“ и уредник поезије у „Гласу омладине“. Био је председник Друштва књижевника Војводине и члан Управног одбора Удружења књижевника Србије. На челу престижне песничке манифестације „Бранково коло“ је од 1983. године.

Песничке књиге: *Мајтерњи језик* (1978), *Линије на длану* (1980), *Врвез* (1985), *Царска намијуша* (1990), *Јагац* (1993), *Пусџа срећа* (1994, 1995, 1996), *Лоџ* (1995), *Мајтерњи језик и песме при руци* (1995), *Цвасџи* (1996, 1997), *Сновиље* (1998), *Жива душа* (1999), *Шајкашки сонети* (2008), *Свеџлица* (2015), *Маџа на враџанца* (2015), *Мајтерњи језик* (допуњено, критичко издање, (2017), *Песме о младосџи* (2019), *Сремскокарловачке џерџине* (2020), *Лиџа џандеџиџа*, (2023), *Козаро, сеџо и прамаџко*, 2023. године.

Објавио и неколико избора поезије, а пише и књиге других жанрова (проза, есеји, огледи, критике, полемике, антологије).

Награђиван је за животно дело и укупни опус између осталог: „Великом базјашком повељом“ у Румунији (2021), „Кочићевог наградом“, Бањалука (2020), „Златним прстеном“ Скопље (2016), „Повељом Града Сремских Карловаца“ (2019), као и „Вуковом наградом“ за изузетан допринос развоју културе у Републици Србији и „Златном значком“ Културно-просветне заједнице Србије, за несебичан, предан и дуготрајан рад и стваралачки допринос у ширењу културе.

Од значајнијих награда издавајмо: „Печат вароши сремскокарловачке“ (1979), „Кондир Косовке девојке“ (1990), „Милан Ракић“ (1994), „Кочићево перо“ (1995), „Скендер Куленовић“ (2005).

Аутор је и телевизијских документарно-уметничких емисија о „Ојкачи – вековној песми Поткозарја“.

ЂУРОВИЋ Биљана је рођена у Аранђеловцу 1976. године у свештеничкој породици. Дипломирала је глуму на Академији уметности у Новом Саду у класи професора Петра Банићевића. Након завршених основних студија и студијског програма, стекла је академско звање – мастер драмски и аудиовизуелни уметник. Остварила је низ позоришних улога, у представама Народног позоришта, Звездара театра, Позоришта Славија у Београду, као и неколико улога на позоришним сценама широм Србије, од којих издваја Књажевско-српски театар у Крагујевцу, Српско народно позориште у Новом Саду, Позориште тимочке крајине „Зоран Радмиловић“ у Зајечару...

Од 2013. године предаје на Академији лепих уметности, данашњем Факултету савремених уметности у Београду. Поред матичног Факултета, ради и као гостујући професор на Академији умјетности Универзитета у Бањој Луци, Република Српска. У звању је редовног професора.

Носилац бројних награда од којих издвајамо: награда „Витомир Богић“ за најуспешније радиофонијско остварење (2009), за улогу Афимије у радиодрами „Утроба“; награда „Јоаким Вујић“ за улогу Каролине Нојбер у истоименој драми, Пирот (2011), као и награда „Зоранов брк“ за исту улогу на Данима „Зорана Радмиловића“, Зајечар (2011).

Посебно се издвајају бројна признања и награде за ауторску монодраму „Надежда Петровић“, од којих помињемо Златну диплому – „Златни витез“ на фестивалу у Москви (2014).

За свој рад на пољу ширења културних вредности награђена је „Златном значком“ Културно-просветне заједнице Србије, као и „Светосавском наградом“ Удружења књижевника Србије

ЈАНКОВИЋ Милош, рођен је 1963. године у Београду. Један део свог радног века провео је на пословима културе, књижевности и издаваштва, пре свега, као самостални уметник, књижевник, али и главни, одговорни и уредник у више издавачких предузећа, а радио је и у органима државне управе на републичком нивоу.

Аутор је преко деведесет самосталних књига прозе и поезије, а као уредник, коаутор и приређивач потписао је преко стотину издавачких пројеката.

Удружење књижевника Србије, чији је Јанковић члан од 1992. – доделило му је 2010. године статус истакнутог самосталног уметника, ствараоца у области културе.

За своје књижевно стваралаштво и допринос српској култури добио је многобројна признања и награде.

Од децембра 2022. године обавља функцију председника Управног одбора Удружења књижевника Србије.

ЈОКАНОВИЋ Данило, песник, рођен 11. априла 1956. године у Подгорици, студирао у Новом Саду, а живи у Београду.

Објавио је књиге песама: *Друјачији мојиви* (1981), *Моћућности избора* (1984), *Ерос на коленика* (1992), *Нојев јавран* (1994), *Трамвај за Колхиду* (1997), *Мером ружа и вејрова* (2004), *Звона Свеће Софије* (2006), *На руском у Кијеву, Чернила и вино (Масћило и вино)* (2018), а у Москви, *Повторно пушећестивие (Поновно пушевање)* (2020).

У „Српској књижевној задрузи“ објавио је *Слова наших имена* (2014), *Ненаписане приче* (2021) и *Мач деснога Сшефана* (2023).

МАРКОВИЋ Драган је рођен 8. августа 1978. године. Песник из Костајника код Крупња. Написао је двадесетак песничких књига.

Објављена су му и четири драмска текста у једној књизи. Кратке приче за децу су му драматизоване и објављене на Радио-Београду. Пише и понешто осим тога.

МИЛАНОВИЋ Р. Братислав, биографија објављена у склопу прилога Награда „Јефимијин вез“, на стр. 33.

МИЛЕНКОВИЋ Милица (1989), по струци је мастер филолог српске и компаративне књижевности – студије завршила на Филозофском факултету у Нишу одбраном теме мастер рада: „Поезија Гордане Тодоровић“ чиме је прва донела свеобухватно тумачење литерарног опуса ове песникиње и указала на значај њене поезије.

Објавила књиге: романи *Нотинци* (2010) и *Тајна блага Романових* (2023), збирке песама *Мање од глана* (2012), *Via Militaris, Via Dolorosa* (2013), *Исјоснице* (2019), *Треће крило* (2021) и књижевну критику *Кришничка тумачења* (2016) и *Канон* (2022).

У Републици Српској објављена је њена збирка песама *Љубав у Кани и групе песме 2020*. године, а у Републици Северној Македонији збирка изабране поезије на македонском језику *Крјосница на вејрови* (2023). Приредила је *Сабрана дела* Гордане Тодоровић у три тома 2018. године.

Добитница првих награда на Фестивалу поезије младих у Врбасу (2011) и Фестивалу културе младих Србије у Књажевцу (2012), „Тимочке лире“ за најбољу песму коју додељује Радио-Београд 2 (2012) – песма „Божићни колач“.

Добитница награде „Мирко Петковић“ за књижевну критику, „Стражилово“ за збирку песама *Исјоснице* (2019), „Микина чаша“ на 31. Књижевној колонији у Сићеву (2022).

Бави се превођењем са енглеског и македонског језика. Своје радове објављује у књижевним часописима, новинама и листовима у земљи и региону. Поезија јој је превођена на енглески, мађарски, словачки и македонски језик. Од 2023. ангажована је као уредница књижевног програма на *Nišville Jazz Festivalu* у Нишу.

Члан је Удружења књижевника Србије. Живи и ствара у Сврљигу.

МИЛИНКОВИЋ Чарна, (1981, Мостар), виши кустос, историчар. Дипломирала је на Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду (2005), где је исте године уписала последипломске студије Национална историја средњег века. На Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду радила је као асистент сарадник (предмет Историја Византије, 2006).

Од 2005. до 2007. године радила је као приправник у Музеју Војводине, када је распоређена на радно место кустоса-историчара за културну историју Војводине. Задужена је за збирке Школство, Михајло И. Пупин, Друштвени живот, Културна друштва и Позивнице.

Звање вишег кустоса стакла је 2015. године. Ауторка и коауторка бројних изложби од којих су две стална поставка. Изложба „Испит зрелости“ (2019) је добила награду Музејског друштва Србије „Михаило Валтровић“. Од 2021. године је члан редакције часописа „Музеји“ и председник Комисије за доделу награда и признања Музејског друштва Србије.

Звање музејског саветника је добила 2023. године. Од 2023. године је на докторским студијама из области Друштвених наука.

НИКОЛОВА Маја, рођена у Скопљу 1955. године. У Београду, после завршене гимназије, дипломирала на Филозофском факултету – група за педагогију и магистрирала са темом: „Технички факултет Велике школе 1893-1905.“ на Универзитету у Београду 1996. године. Звање музејског саветника стакла 2001. године. У Педагошком музеју ради од 1979. године у Одељењу основне делатности – сектор за архивску грађу и документацију школа који, поред осталог, садржи и збирке: Школска сведочанства и дипломе, Уверења о постављењу учитеља, наставника и професора, Школске књижице као и заоставштине (сведочанства, уверења о постављењу, рукописи). Као руководиоца Сектора за архивску грађу бавила се прикупљањем музејске грађе и података, стручном обрадом музејских предмета као и старањем о заштити музејског материјала. Бави се и научно-истраживачким радом, то јест прикупљањем и обрађивањем грађе о историји школства и просвете као и објављивањем резултата рада. Учесник је и већег броја домаћих и међународних конференција.

Од 2019. води невладину организацију која се бави едукацијом, питањима из културе и образовања под називом УНИХУБ.

Аутор је већег броја студијских и тематских изложби и стручних публикација међу којима су и: „Школске зграде у Београду до 1941“, Београд, 1999.

Чехословачка основна школа Масарикова у Београду, Београд, 2002; Немачко-српска школа у Београду, Београд, 2002; Уметничке школе у Београду, Београд, 2007; Рад на нашим народним задацима – српске школе у Османском царству – Цариград и Солун, Београд, 2011; Руско српска мушка гимназија Руско српска женска гимназија у Београду 1920-1940, Београд, 2017.

ПАВЛОВИЋ Ђирић Љиљана (Крушевац, 1983). Студирала је Славистику као и Српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Нишу. Дипломирала је филолог за српски језик и књижевност и ради у основним школама у Сталаћу и Варварину. Пише поезију, прозу, драме у стиху, есеје и критику. Своје текстове објављује у периодици у земљи и региону: „Багдала“, „Бдење“, „Буктиња“, „Књижевне новине“, „Књижевни магазин“, „Кораци“, „Летопис Матице српске“, „Наше стварање“, „Нова стварност“, „Нова Зора“, „Путеви културе“, „Савременик“, „Слово“, „Свеске“, „Стремљења“, „Ток“, „Траг“.

Објавила је неколико књига поезије: *Од сурецја до су(м)рачја* (2007), *Сейосејачи* (2011), драму у стиху *Бајка о Пријезди и Јелици* (2021), *Благо царице Радованице* (2022. – Књижевна награда „Србољуб Митић“), „Без повезаче“ (2023), *Вез* (2023. – награда „Стражилово“).

Члан је Српске књижевне задруге, Удружења књижевника Србије и Књижевног клуба „Багдала“ из Крушевца. Живи у Сталаћу.

РАДИСАВЉЕВИЋ С. Дејан је рођен 27. марта 1981. године у Трстенику. Основну школу завршио у Риђевштици и Стопањи, а Гимназију „Вук Караџић“ у Трстенику. Одбранио мастер рад на Одељењу за етнологију и антропологију на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Докторанд на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду са темом: „Становништво и насеља средњовековних жупа Расине и Загрлате“. Објавио до сада скоро тридесетак научних радова који се тичу средњовековне археологије, историје и архитектуре, са посебним освртом на територију данашњег Расинског округа. Учесник неколико домаћих и међународних научних скупова.

РАДОЈЕВИЋ Дара (Михољаче, Гацко, Херцеговина, 1963), пише поезију од школских дана, прозу од скоро. Активније се посветила писању од своје тридесете године. Учесник је свих значајнијих књижевних манифестација на српском језичком подручју („Дучићеве вечери поезије“, „Бранково коло“, „Ђорђевићеве сусрети“, „Видаковићеве дани“, „Соколица“, „Пивске вечери“, „Романијски сусрети“, „Мрчајевачки сусрети“...). На многим књижевним конкурсима освојала и по неколико пута неку од прве три награде. Неке песме су јој преведене на француски и немачки језик.

Члан је Удружења књижевника Србије од 2002. године, као и Удружења књижевника Републике Српске.

Оснивач је и први председник Књижевног друштва „Запис“ из Горњег Милановца.

Живи и ради у Горњем Милановцу.

Библиографија: *Хоћу више, Вољења, Ојрлица, Писмо сесџри, Јасика у храстој шуми* (збирке поезије), *Хлебна гуша* (избор поезије), *Вез месечевом срмом* (поезија у прози), *Очеве приче* (збирка прозе), *Писма широкњижје (Извори, Реке, Расшоке)* и *Зајрљај* (збирка поезије), *Поруб месечевом срмом* (поезија у прози).

Литература: *Др Милован Гочманаци*, *Песништво мудрољубиве ингениозности* (о књижевним делу Даре Радојевић).

РИСТИЋ Обрен, рођен је 1960. године у Тијовцу (општина Сврљиг), српски песник средње генерације, који је заступљен у двадесетак антологија у земљи и иностранству, у већем броју књига књижевне критике и у близу тридесетак заједничких књига и зборника. О његовој поезији писао је значајан број критичара из земље (око 50 написа) и иностранства (7 написа од 6 аутора).

Приредио је књигу изабраних песама Радета Томића *Пред лицем свећа* (2014) и заједно са Радомиром Виденовићем Равидом књигу изабраних песама Радета Томића *Ливење звука*, (2008).

Песме су му превеојене на: енглески, пољски, руски, македонски, јерменски, бугарски, румунски, узбекистански, шпански, грчки језик...

Објављивао у многим књижевним часописима у земљи (више од 40) и иностранству (око 20). Уредник је часописа „Исток“, члан уредништва „Бдења“ и члан Удружења књижевника Србије.

Добитник је више значајних награда за књижевно стваралаштво: „Милан Ракић“ (2010), „Змај Огњени Вук“ (2010), Златна струна (2011), „Златни Орфеј“ (2022), као и признање за допринос култури „Златна значка“ КПЗ Србије (2022).

Објављене књиге: *Сређивање ушисака* (1996), *На истоку, у Србији* (2002), *Сневања и бдења* (коаутор, 1999), *Узнемирени су Свети рајници* (2006. и друго издање 2008), *Источно шројство* (Са З. Вучићем и Р. Вучковићем, 2007), *Госпог је велики поета / The Lord is a Great Bard* (на српском и енглеском, 2009), *Венац Творцу* (2009, у више издања), *Вајање белине* (коаутор, 2009), *Ливење песме / Odlewanie wiersza* (Са Д. Богојевићем и О. Л. Кровицком, на српском и пољском, 2010), *Бгења и буђења* (коаутор, 2010), *Na wschodzie, w Serbii (На истоку, у Србији, изабране песме на пољском, Кросно – Пољска, 2012), Сушрашњи варвари* (Тузла, 2015), *Венац Творцу / Венец Творцу* (на српском и руском, СПЈ Смедерево, 2019) и *Часни сонети* (2021).

Живи у Књажевцу и Тијовцу.

САВИЋ Александра, рођена 1970. године у Београду, где је завршила Основну школу „Свети Сава“ и Трећу београдску гимназију. Основне студије биологије завршила је 1996. године на Биолошком факултету Универзитета у Београду. Специјализирала је на Економском факултету у Београду 2005. године на смеру – Односи с јавношћу, у области културе. Докторске студије завршила је 2023. на Биолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за морфологију и систематику биљака, а докторат је одбранила на тему: „Етнотаничка истраживања сорти крушке (*Pyrus communis* L.) централне и југозападне Србије и биолошка активност екстракта плодова“.

У току кретања кроз струку радила је као стручни сарадник Биолошког факултета у Београду, професор биологије у основним школама и као сарадник у Институту за вирусологију, вакцине и серуме „Торлак“.

Од 2003. до данас је запослена у Природњачком музеју у Београду, где је стекла стручно звање кустоса, вишег кустоса и музејског саветника. У оквиру музеолошког рада током две деценије задужена је за разноврсне послове из области музејске едукације и комуникације, кустоске делатности, као члан уредништва Годишњака музеја, ментор кандидатима из музеја Србије за стручна звања и др. Током две деценије била је задужена за музејску комуникацију и промоцију природњачких и културних добара из делатности Природњачког музеја, као и едукативне програме. Од 2012. до краја 2023. била је на позицији шефа Одељења за едукацију и комуникацију Природњачког музеја. Успешно је реализовала десетине медијских кампања, што је позиционирало Музеј као препознатљиву установу. Добитник је неколико струковних признања као и награде „Успешне и креативне даме Србије“ додељене 2012. за проучавање старих сорти воћа Србије.

Оснивач је „Збирке воћа Србије“ у Природњачком музеју, у оквиру које прикупља и проучава аутохтоне сорте воћа у Србији, у циљу њиховог очувања. Аутор/коаутор је 5 музејских изложби, међу којима је изложба „Старо и нестало воће Србије“ за 10 година била на око 50 гостовања широм Србије, са преко 60.000 посета.

Активни је члан три домаћа и једног међународног струковног удружења, а у више наврата је била члан извршних одбора и комисија за доделу годишњих награда најбољима из струке. Сарађује са стручњацима бројних институција из области културе, науке, образовања, медија и др.

Објавила је 5 стручно-популарних монографија. Укупна досадашња библиографија Александре Савић броји 35 библиографских јединица, међу којима су објављени радови у часописима међународног и домаћег значаја, као и бројна учешћа на скуповима.

СТЕФАНОВИЋ Данијел, биографија објављена у годишњаку „Љубостињска приношења“ бр. 7, Трстеник, 2022, стр. 138.

ЦИЦОВИЋ Ана, ради као музејски саветник-археолог у Музеју рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу. Од 2009. године је један од руководиоца археолошких истраживања на планини Рудник приликом којих су откривени веома вредни предмети материјалне и духовне културе средњовековне Србије. Сарадник је на археолошким ископавањима праисторијског рударства на Руднику Археолошког института у Београду.

Учествује у дугогодишњем истраживању и евидентирању ризничких драгоцености цркава и манастира рудничко-таковског краја. Кроз презентације и изложбе „Средњовековни Рудник“, „Дечје новине – гигант југословенског издаваштва“, „Доктор Коста Динић“ (најближи пријатељ краља Петра I Карађорђевића), „Живот у снази мотора – Михаило Мика Борисављевић“ и „Ризнице цркава и манастира рудничко-таковског краја“ доприноси промоцији културног наслеђа Горњег Милановца у Србији (Галерија Српске академије наука и уметности, Галерија науке и технике САНУ, Народна библиотека Србије, Установа културе „Кућа краља Петра I“...) и иностранству (Музеј града Будве, Црна Гора, Музеј Херцеговине, Требиње, Културни центар Србије у Паризу).

Учествовала у бројним пројектима које је финансирало Министарство културе РС и научним скуповима са темама везаним за планину Рудник у средњем веку.

ШПАДИЈЕР Милица (1989), рођена два дана након пада Берлинског зида, тако и живи. Завршила је Филолошку гимназију, основне и мастер студије на Катедри за класичне науке на Филозофском факултету у Београду. Добитница је награде „Млади Дис“ (2019). Објавила збирке поезије *Шар-иланина* (ужи избор за награду „Бранко Миљковић“) и *Ново тробље*, (ужи избор за награде „Мика Антић“, „Ђура Јакшић“ и „Јефимијин вез“).

Са грчког језика превела је роман *Касандра и вук* Маргарите Карапану, као и збирку песама *Афродита у њавом* Петроса Стефанеаса. Члан је Удружења новинара Србије.

САДРЖАЈ

„ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ“ 2023.

- ХРОНИКА	7
<i>наџрага „јефимијин вез“</i>	
- ОДЛУКА ЖИРИЈА	11
- <i>Ј. Пејчић, М. Ђурић, Н. Маринковић</i>	
ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА	13
- <i>Браћислав Р. Милановић</i>	
БЕСЕДА О ЈЕФИМИЈИ	15
- ИЗБОР ПЕСАМА БРАТИСЛАВА Р. МИЛАНОВИЋА	16
- НЕМА ВИШЕ ТИХ ЉУДИ...	25
- БИОГРАФИЈА	33
<i>џесничка џриношења</i>	
- ВИДОСАВА АРСЕНИЈЕВИЋ	39
- МИЛОШ ЈАНКОВИЋ	42
- ДАНИЛО ЈОКАНОВИЋ	45
- ДАРА РАДОЈЕВИЋ	48
- ДРАГАН МАРКОВИЋ	52
- ОБРЕН РИСТИЋ	54
<i>од рода свейла и славна</i>	
- <i>Ненад Грујић / Беседа</i>	
ЈЕФИМИЈИНА И БРАНКОВА	
МОЛИТВЕНА УЗНОШЕЊА	59
<i>венац српских џесникиња</i>	
- МИЛИЦА МИЛЕНКОВИЋ	67
- ЉИЉАНА ПАВЛОВИЋ ЂИРИЋ	69
- МИЛИЦА ШПАДИЈЕР	73
<i>сџарославник</i>	
- <i>Јелена Вукчевић</i>	
Уводник у тему „Округлог стола“:	
„ЖИВОТ У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЗЕМЉАМА“	77
- <i>Ана Цицовић</i>	
ЖИВОТ НА РУДНИКУ	
У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ	79
- <i>Дејан С. Радисављевић</i>	
ЖУПА РАСИНА И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ	
Кратка студија из историјске географије	91

- <i>Александра Савић</i> МЕДИЦИНА СРЕДЊЕГ ВЕКА У СРБИЈИ И ХИЛАНДАРСКИ МЕДИЦИНСКИ КОДЕКС	113
- <i>Чарна Милинковић</i> ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ НА ПРОСТОРУ СРБИЈЕ	127
- <i>Маја Николова</i> ПИСМЕНОСТ И ОБРАЗОВАЊЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ	137
ликовна ђриношења	
- „АКВАРЕЛИ“ / <i>Изложба слика Силве Вујовић</i>	153
- <i>Власћимир Николић</i> МОЈЕ АКВАРЕЛИСТИЧКО ИСКУСТВО (цитати из <i>Књије о акварелу</i>)	153
- БИОГРАФИЈА	155
„Љубосћински крин“	
- НАГРАДА „ЉУБОСТИЊСКИ КРИН“ / <i>Одлука жирија</i>	159
- <i>Проћојереј Данијел Сћефановић,</i> <i>ћарох щубосћински</i> „ВЕЧНИ СЈАЈ МИЛИЧИНЕ ЉУБОСТИЊЕ“ (Кратак осврт на литерарне радове и пригодно слово изговорено поводом доделе награде „Љубосћински крин“ 15. јуна 2023. године)	160
- <i>Жељана Панћић / наћраћени раг</i> „ВЕЧНИ СЈАЈ МИЛИЧИНЕ ЉУБОСТИЊЕ“	165
фоћо-документација	
- ФОТОГРАФИЈЕ 36. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“ /14-16. јун 2023/	169
ПРИЛОЗИ	
ћоменик	
- <i>Проћојереј Данијел Сћефановић, ћарох щубосћински</i> ПРОТОЈЕРЕЈ-СТАВРОФОР МИЛОСАВ ЕГЕРИћ (1951-2024)	181
- <i>Проћојереј-сћаврофор Милосав Ећерић</i> УСПОМЕНЕ НА МАТИ АНУ, МОЈУ ДУХОВНУ МАТУШКУ (Игуманију манастира Враћевшница, а поводом изложбе у њену част)	187
биоћрафије	
- БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ УЧЕСНИКА И АУТОРА ПРИЛОГА	195

Издавачи
Народни универзитет Трстеник
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

За издаваче
Данило Вуковић,
Верољуб Вукашиновић

Редакција
Драгиша Батоћанин, Верољуб Вукашиновић,
Иван Величковић, Душан Јовић, Јелена Вукчевић,
Ивана Илић

Уредник
Драгиша Батоћанин

Ликовни и технички уредник
Иван Величковић

Лектор и коректор
Ивана Илић

ISSN 2466-4553

Штампа
„Брза и лепа штампа“, Трстеник

Тираж
300

Покровишељ
Општина Трстеник

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ЉУБОСТИЊСКА приношења : годишњак
Јефимијиних дана / уредник Драгиша Батоћанин. -
2016, бр. 1- . - Трстеник : Народна библиотека
"Јефимија" : Народни универзитет Трстеник, 2016-
(Трстеник : Брза и лепа штампа). - 24 cm

Годишње.

ISSN 2466-4553 = Љубостињска приношења
COBISS.SR-ID 224153100

ISSN 2466-4553